

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЗАЧУК АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК: 81'255.4:159.937(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
ІДІОЛЕКТ ПЕРЕКЛАДІВ РОМИ ФРАНКО:
СЕМАНТИЧНИЙ ТА СТИЛЕМЕТРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.М. Козачук

Науковий керівник:

СТРІХА Максим Віталійович, професор, доктор фізико-математичних наук

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Козачук А.М. Ідіолект перекладу Роми Франко: семантичний та стилеметричний аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 "Перекладознавство". – Київський університет імені Бориса Грінченка МОН України; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна МОН України, Харків, 2018.

Дисертація присвячена вивченню ідіолекту перекладача на основі мовностилістичних особливостей текстів на прикладі українсько-англійського перекладу художньої прози.

Актуальність теми роботи зумовлена потребою у системних дослідженнях перекладацького доробку канадійської перекладачки українського походження Роми Франко; а також у підтримці міжкультурних контактів між Україною та англomовними країнами.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній уперше здійснено узагальнений огляд усього перекладацького доробку Роми Франко; визначено загальні риси ідіолекту Роми Франко; застосовано формалізований підхід до стилеметричного дослідження текстів перекладів Роми Франко; обґрунтовано використання термінів *інтерглосальність* та *інтерглосема* у перекладознавстві.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що проведені дослідження може бути корисним для подальших розвідок, присвячених рецепції текстів української національної літератури світовою спільнотою. Порівняння ідіолектів українських письменників є внеском до компаративних студій, розгляд трансформацій у перекладі за окремими параметрами – до теорії художнього перекладу, порівняльної лексикології та порівняльної стилістики, аналіз контенту глосаріїв – до лексикографії. Розроблена комплексна методика стилеметричного вивчення ідіолекту перекладача збагачує корпус міждисциплінарних досліджень і може бути взята за основу для опрацювання ідіолектів інших перекладачів, використовуватися для перекладознавчої

атрибуції текстів і для оцінки якості художнього перекладу. Запроваджені й обґрунтовані у роботі терміни "інтергლოსальність" та "інтергloseма" є внеском у вітчизняне термінознавство і покликані спростити ряд формулювань у подальших філологічних розвідках.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що теоретичні положення і практичні результати дослідження можуть бути використані у процесі фахової підготовки філологів, зокрема для викладання низки курсів, здійснення керівництва написанням курсових та кваліфікаційних робіт студентами, створення навчальних посібників та методичних рекомендацій для студентів закладів вищої освіти та для працівників у галузі перекладу. Досвід проведеного дослідження можливо використовувати для подальших наукових розвідок студентів, магістрантів та аспірантів.

У першому розділі *"Лінгвостилістичні трансформації у текстах Роми Франко: теоретичні основи дослідження"* розглянуто поняття стилю тексту та ідіолекту з лінгвістичної точки зору у площині перекладознавства, англо-канадистики та українистики, а також здійснюється загальний огляд перекладацького доробку Роми Франко.

Стиль тексту характеризується специфічною системою слів, виразів, мовних та позамовних засобів тощо, вибір яких мотивується наміром впливу на адресата тексту. Кожному автору художнього тексту притаманний власний ідіолект, який є спільною характеристикою стилів різних його текстів. У перекладознавстві вважається, що найадекватніший переклад можна отримати у тому випадку, коли перекладач обирає тексти авторів, ідіолект яких близький до його власного, проявляючи власний ідіолект переважно на підсвідомому рівні.

На межі XIX-XX століть (цим періодом датуються досліджувані оригінальні тексти, які перекладала Рома Франко) відбувалася трансформація стилів в українській та англо-канадській літературах.

В українській літературі відбувається перехід від народництва (поєднувало в собі риси романтизму та реалізму) до модернізму. Типовими

народницькими текстами є твори Б. Грінченка, стиль текстів Олени Пчілки модерновий з рисами дидактизму. Характерними рисами модернових ідіолектів Г. Хоткевича, М. Коцюбинського, І. Франка та О. Кобилянської є спроби розвитку лексичної системи української мови та зміни вектору цільової аудиторії на високоосвічений соціальний клас.

В англо-канадській літературі цього періоду відбувався перехід від романтизму до неоромантизму. Спільним в обох літературах цього періоду можна вважати переорієнтування на більш високоосвіченого читача та наявність національного підтексту у морально-етичній проблематиці.

Рома Франко, як українсько-англійська перекладачка, що працює у Канаді, є представником англо-канадської літератури, здійснює популяризацію української літератури у світі і встановлює певний зв'язок між українською та іншими національними літературами, поширюючи свої переклади творів багатьох українських письменників в англomовному світі.

Другий розділ *"Особливості художнього перекладу: методологія стилеметричного вивчення лексико-семантичних трансформацій"* присвячений методології дослідження та особливостям застосування методів та прийомів дослідження у межах обраної теми.

Перебуваючи у межах традиції сучасного перекладознавства, дослідження спирається на такі методи, як загальний, зіставний, контекстуальний, лінгвокультурний, трансформаційний аналізи, спостереження, основний випадковий відбір, синхронне зіставлення, квантитативні методи для виконання стилеметричного дослідження з елементами вибірки (зокрема опису різноманітних логічних зв'язків, операцій з множинами, виведення формул та арифметичних обчислень).

Загальна вибірка складається з двох паралельних вибірок, зміст однієї з яких залежить від змісту іншої. Кожна з вибірок поділяється на 9 підвибірок, кожна з яких має пару в іншій вибірці. У результаті опрацювання елементів кожної з паралельних вибірок було використано умовну величину "кількісного значення одиниць ідіолекту" і з її допомогою з'ясовано умовний відносний

ступінь відхилення від авторського ідіолекту у тексті перекладу, виконаного Ромою Франко.

Отриманий результат умовного відносного ступеню відхилення від авторського ідіолекту вказує на ступінь близькості власного ідіолекту Роми Франко до ідіолектів авторів, переклади творів яких нами досліджені (менше значення змінної свідчить про більший ступінь близькості).

У третьому розділі *"Стилетворчі компоненти семантичного аспекту ідіолекту Роми Франко"* виявлено особливості перекладу деяких типів лексичних одиниць, які впливають на стилістичні трансформації у тексті. У розділі також визначено ступінь відхилень від авторського ідіолекту при перекладі на основі стилеметричного аналізу перекладу за різними параметрами лексичного компоненту, що є складником семантичного аспекту мовостилю тексту.

Семантичний аспект ідіолекту оцінювався за двома окремими компонентами – лексичним (відтворення власних назв, форм звертання, культурно-національних понять, історизмів та архаїзмів, інтертекстуальних елементів, інтергloseм, фразеологічних виразів, діалектизмів, іншої стилістично маркованої лексики (вигуків, емоційної, зниженої лексики тощо) та лексикографічним.

Більшість власних назв транслітерується або транскрибується у тексті перекладу. В деяких випадках спостерігаються втрати національного колориту та додаткової конотації. Ступінь відхилення від авторського ідіолекту у цій підвибірці – 3,2 %.

У відтворенні форм звертання використовується транслітерація, дослівний та еквівалентний переклад з компенсацією виражальними засобами, властивими мові перекладу. Відхилення від авторського ідіолекту при перекладі звертань є найнижчим з усіх підвибірок і складає всього 2,7 %.

Культурно марковані лексеми перекладені способами транслітерації і транскрипції, добором відповідника, залучення перекладацьких коментарів. З огляду на об'єктивні причини відхилення від авторського ідіолекту по цій

підвибірці досить значне і становить 37,6 %.

Історично маркована лексика відтворюється переважно за допомогою добору еквівалента без історичного забарвлення, еквівалента з відповідним історичним забарвленням, а також засобами транслітерації з коментарем у глосарії. Переважання першого способу зумовлює найбільший ступінь відхилення від авторського ідіолекту – 47,1 %.

Менші перекладацькі втрати спостерігаються при збереженні інтертекстуального ефекту завдяки використанню різних типів форматування тексту, а також перекладацьким коментарям. Відхилення від авторського ідіолекту при перекладі інтертексту – 19 %.

При відтворенні інтергloseм до уваги береться ступінь спорідненості мови інтергloseми та основної мови твору. Ступінь відхилення від авторського ідіолекту при відтворенні інтергloseм становить 21,7 %.

Фразеологічні одиниці перекладаються способами добору еквівалентної фразеологічної одиниці у мові перекладу, описового стилістично нейтрального перекладу, а також проміжних варіантів, зумовлюючи відхилення від авторського ідіолекту у підвибірці по фразеологізмах 41,7 %.

Діалектизми у текстах Роми Франко передаються переважно за допомогою стилістично нейтральної літературної лексики, оскільки вони часто не несуть стилістичного навантаження і є звичним способом висловлювання автора.

Лексика, позначена нами як емоційна, викликає труднощі при перекладі українських стилістично маркованих афіксів. У текстах перекладів широко застосовується додавання лексики з відповідною семантикою, а також засоби контексту. Ступінь відхилення від авторського ідіолекту тут визначений на рівні 21,3 %.

Перекладачка також активно залучає коментарі, які у раніших виданнях знаходяться безпосередньо у тексті, у пізніших – виносяться у глосарії і становлять лексикографічний компонент досліджуваного аспекту ідіолекту.

Середнє значення умовного відносного ступеня відхилення від

авторського ідіолекту по всіх підвибірках становить 24,3 %.

У загальних висновках узагальнено результати проведеного дослідження і окреслюється комплексний стиль текстів Роми Франко з екстраполяцією характеристик на ідіолект її перекладу, як у міру простий, із залученням багатого словникового складу мови, з широким використанням різноманітних виражальних засобів; він містить певну кількість іншомовних та інтертекстуальних елементів, характеризується різноманітністю хронотопів.

З огляду на основні риси стилю текстів перекладів Роми Франко відзначено подібність їх рецепції до способу сприймання оригінальних текстів сучасною україномовною аудиторією. Водночас, перекладачці не всюди вдається уникнути демонстрації власного ідіолекту на користь відтворення ідіолекту автора оригінального тексту, що не вважається ознакою низької якості перекладу з точки зору сучасного перекладознавства, що утвердилася після "культурного повороту".

Перспектива подальших досліджень полягає у дослідженнях стилістичних трансформацій при перекладі інших прозових текстів, а також в межах інших напрямків перекладу; у формалізації дослідження інших стилеметричних величин; у подальшому дослідження перекладацького доробку Роми Франко в різних аспектах та у комплексі.

Ключові слова: *англо-канадська література, ідіолект, лексика, переклад, проза, Рома Франко, стиль, українська література.*

ABSTRACT

Andrii Kozachuk. Roma Franko's Translation Idiolect: Semantic and Stylometric Aspects. – Qualification research paper. Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.16 Translation Studies. – Borys Grinchenko Kyiv University, Ministry of Education and Science of Ukraine; V.N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

This thesis focuses on translator's idiolect on the basis of his/her texts linguostylistic properties research drawn on the Ukrainian-English translation of prose.

The topicality of the thesis has been stipulated by need for systemic research of the creative work executed by Roma Franko, a Canadian translator of Ukrainian origin; as well as for maintainance of intercultural contacts between Ukraine and the English-speaking countries.

The research novelty of the thesis consists in the following being executed for the first time: Roma Franko's translations have been given general overview of; essential features of Roma Franko's idiolect have been defined; the formalized approach to stylometric research of Roma Franko's translation texts has been applied; the usage of the terms of *interglossality* and *interglosseme* has been substantiated.

Theoretical significance of the paper consists in the result of the conducted research being helpful for further study of Ukrainian national literature texts reception in the world. Comparison of Ukrainian writers' idiolects contributes to comparative studies, parametric study of transformations in translation – to literary translation theory, contrastive lexicology and stylistics, glossary content analysis – to lexicography. The elaborated complex method of stylometric study of translator's idiolect enriches the contemporary interdisciplinary research corpus and can be implemented for studying other translators' idiolects and translation quality assessment. The introduced and substantiated terms of "interglossality" and "interglosseme" contribute to Ukraine's term studies and are to simplify a series of formulations in philological research.

Practical significance of the paper consists in probable applying of theoretical points and practical results of the research in training philologists in the field of the English language, English literature and translation; in particular, for teaching certain academic courses, conducting students' research papers writing, compiling textbooks and reference manuals for higher school students, as well as active translators and interpreters. The suggested research methodology may be applied in other stylometric

research works.

Chapter 1 *"Linguistic-stylistic transformations in Roma Franko's texts: theoretical background of the research"* covers the notions of the text style and author's idiolect from linguistic point of view in the scope of translatology, Anglophone Canadian studies and Ukrainian regional studies, the general overview of Roma Franko's translations being given.

The text style is characterised by specific system of words, phrases, lingual and extralingual means selected under the influence on the text recipient. Each author of the literary text has their personal characteristic idiolect, which is a sort of common characteristics of their various texts styles. The translatology considers, that the most faithful translation can be obtained, when the translator selects the texts by those authors, whose idiolect is close to that of the translator. Thus the idiolect of the translator is displayed on the subconscious level.

On the verge of the 19th-20th centuries the Ukrainian and Anglophone Canadian literatures were under the style transformation process, the considered texts translated by Roma Franko being dated from this period.

The Ukrainian literature was undergoing the transfer from Populism, integrating the features of Romanticism and Realism, to Modernism.

In the Anglophone Canadian literature of the period, the transition from Romanticism to Neo-romanticism was taking place. Essential features of the text styles and national subtext in moral-ethic range of problems are common features of both literatures of the said period.

Roma Franko, as a Ukrainian-English translator, works in Canada and is a representative of the Anglophone Canadian literature. She contributes to popularizing the Ukrainian literature in the world and in establishing ties between Ukrainian and other national literatures by spreading her translations of the works written by many Ukrainian writers in the English-speaking countries.

Chapter 2 *"Literary translation peculiarities: method of stylometric study of lexical-semantic transformations"* deals with the method of the conducted research and peculiarities of applying the methods and modes of research within the selected

topic.

Being conducted within traditions of modern translatology, the research relied upon the following methods: general, contrastive, contextual, linguistic cultural, transformational sorts of analyses, observation, essential randomized selection, simultaneous comparison, computational methods for conducting the stylometric research of the selection (in particular, for logical connections description, operating multitudes, deducing formulae and arithmetic calculations).

The total selection consists of two parallel extractions, the contents of one of them depending on that of the other one. Each extracton consists of 9 subextractions, each of the having its match in the parallel extraction. Processing each parallel extraction's elements has resulted in drawing the imputed variable called "idiolect units quantitative value" and in clarifying with its help the imputed relative degree of deviation from the author's idiolect in the translation text by Roma Franko.

The obtained result of the imputed relative degree of deviation from the author's idiolect indicates degree of relationship of Roma Franko's idiolect and that of the authors of the texts under research in the thesis (less value of the variable indicates larger degree of relationship).

Chapter 3 "*Style-forming components of the semantic aspect of Roma Franko's idiolect*" reveals peculiarities of translation of some types of lexical units affecting stylistic transformations in the text. The chapter also deals with degree of deviation from the author's idiolect in translation on account of translation stylometric analysis concerning various constituents of lexical and lexicographical components of lexical-semantic aspect of the text style.

The semantic aspect of the text style was considered from the point of view of two separate components – the lexical one (rendering proper names, forms of address, culturally and nationally marked lexical units, historic and archaic lexical units, intertextual elements, interglossemes, phraseological expressions, dialect units of lexicon, other stylistically marked lexical uits (such as interjections, emotional, low style units, etc.) and the lexicographical one.

Most of proper names are transliterated or transcribed in the translation text. In

some cases the loss of national colouring and additional connotation can be observed. The degree of deviation from the author's idiolect in the corresponding subextraction makes 3.2 per cent.

Rendering of the forms of address indicates transliteration, literal and equivalent translation with compensation by expressive means available in the target text. The degree of deviation from the author's idiolect in translation of the forms of address makes just 2.7 per cent being the lowest figure among all subextractions.

Culturally marked lexical units are translated by means of transliteration, transcription, equivalent selection, incorporating translator's comments. Due to these reasons, the degree of deviation from the author's idiolect in this subextraction is rather considerable making 37.6 per cent.

Historically marked units of lexicon are rendered by selection of an equivalent either with or without historical marking, also by means of transliteration supplied with translator's comments in the glossary. Wide usage of equivalents without historical marking stipulates the highest degree of deviation from the author's idiolect, 47.1 per cent.

Fewer translation losses are observed within retaining intertextual effect due to wide use of various types of text formatting, as well as translator's comments. Deviation from the author's idiolect in intertext translation makes 19 per cent.

The interglossems are rendered depending on the degree of relation of the interglosseme language and the main language of the text. The degree of deviation from the author's idiolect in rendering the interglossems makes 21.7 per cent.

The phraseological units are rendered as specially selected phraseological equivalents in the target language, stylistically neutral descriptive translation and interim variants. The stated ways of translation stipulate the deviation from the author's idiolect at 41.7 per cent.

In most of cases, the dialect words and phrases are translated by Roma Franko by means of stylistically neutral literary lexical units, because they barely bear stylistic meaning and are a regular way of the author's speech.

The lexical units, marked as emotional, produce most difficulties when

translating Ukrainian stylistically marked affixes. The translation texts contain the large number of lexical units with corresponding semantics, the context being largely exploited. The degree of deviation from the author's idiolect makes 21.3 per cent here.

The translator is active in incorporating comments in the texts. The earlier editions contain the translator's comments directly in the text; the latter ones are characterized with the comments placed in the glossaries. All comments make lexicographical component of the idiolect's aspect under research.

The average value of the imputed relative degree of deviation from the author's idiolect in all extractions makes 24.3 per cent.

Conclusions generalize the results of the conducted research and give the complex outline of Roma Franko's texts style being extended to her translation idiolect as fairly simple, with incorporation of the considerable word-stock and large usage of expressive means. The idiolect is also characterised by intertextual elements and those in foreign languages, there being various chronotops.

Due to essential features of Roma Franko's translation texts style, it is stated, that their reception tends to be similar to that of the source texts by contemporary Ukrainian readers. At the same time, the translator sometimes cannot help displaying her idiolect instead of accurate reproducing the idiolect of the source text author. Yet, from the viewpoint of contemporary translatology emerging after the "Cultural turn", this cannot be interpreted as indicator of low quality of translation.

Further research perspective consists in research in stylistic transformations in other prose pieces translation, as well as in other translation directions; in other stylometric study formalizing; in further research of Roma Franko's translations.

Key words: *Anglophone Canadian literature, idiolect, lexicon, prose, Roma Franko, style, translation, Ukrainian literature.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козачук А.М. Перекладацький доробок Роми Франко: загальний огляд // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2011. № 58. С. 37–40.
2. Козачук А.М. Стил ь тексту з позиції перекладача // Наукові записки. Серія "Філологічна". Острог, 2012. Вип. 25. С. 58–61.
3. Козачук А.М. Особливості мовостилю малої прози Б. Грінченка, Г. Хоткевича та М. Коцюбинського (порівняльний аспект) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : "Філологія". 2013. № 1080. Вип. 69. Харків, 2013. С. 190–194.
4. Козачук А.М. Особливості структури та змісту глосарію збірок перекладів Роми Франко (на прикладі збірок "From Days Gone By", "Brother Against Brother", "Between the Trenches") // Наукові записки. Випуск 126. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2014. С. 363–367.
5. Козачук А.М. Передача інтергloseм в українсько-англійському художньому перекладі // Мовознавчий вісник : Зб. наук. пр. / МОН України; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред. Г.І. Мартинова. Черкаси, 2014. Вип. 19. С. 209–214.
6. Козачук А.М. Відхилення від авторського мовостилю при перекладі фразеологізмів (на матеріалі перекладів Роми Франко) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. Вінниця, 2016. Вип. 23. С. 258–265.

Праця в зарубіжному спеціалізованому виданні, в якому опубліковані основні наукові результати дисертації:

7. Kozachuk A. Lexicological Aspect of Ukrainian-English Translation of Short Prose of the Late 19th-Early 20th Centuries // Žmogus kalbos erdvėje. Kaunas, 2013. Nr.7. P. 505–512.

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Козачук А.М. Реалії в контенті глосарію: зв'язок зі стилем тексту // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С.155–157.

9. Козачук А.М. Прочитання українських історизмів у художніх англомовних перекладах межі ХХ–ХХІ ст. // Фаховий та художній переклад : теорія, методологія, практика : матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2013. С. 208–214.

10. Козачук А.М. Інтерглосальність та інтерглосома у перекладознавстві // Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 4–5 жовтня 2013 р.) / За ред. Б.І. Гінки, І.П. Задорожної, І.Я. Яцюка. Тернопіль, 2013. С. 158–160.

11. Козачук А.М. Англomовний переклад української діалектної лексики як чинник стильової трансформації тексту // Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика : матер. Міжнародної наук. конф. / М-во осв. і науки України; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; редколег. : В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, О.Є. Бондарева, І.Р. Буніятова, Я.О. Поліщук та ін. Київ, 2013. С. 173–178.

12. Козачук А.М. Елементи формалізації у методології досліджень зі стилістики художнього перекладу // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015) : матеріали II Міжнародної наукової конференції / відп. ред. Н.Я. Яцків ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2015. С. 309–311.

13. Козачук А.М. Комплексний підхід до аналізу перекладу художнього тексту // Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 1–2 грудня 2016 року / упоряд. А.І. Анісімова. Дніпро, 2016. С.89–92.

14. Козачук А.М. Використання кіл Ейлера у перекладознавстві // Комуникативний дискурс у полікультурному просторі : матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (6–7 жовтня 2017 р.). Миколаїв, 2017. С. 182–183.

Наукові публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

15. Козачук А.М. Українсько-англійський переклад емоційної лексики на сучасному етапі (на матеріалі текстів малої прози) // Теоретична і дидактична філологія : Збірник наукових праць. Випуск 15. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 204–213.

16. Kozachuk A. Rendering Ukrainian Traditional Forms of Address into English: Translator's Challenges // Tarp Eilučių: Lingvistikos, Literatūrologijos, Medijų Erdvė: TELL ME 2013: Mokslinių straipsnių rinkinys / Red. koleg. pirm. D. Satkauskaitė. Vilnius, 2014. P. 81–91. URL : http://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/germanu/vukhf_satkauskaite_tellme2013.pdf (access date: 18.04.2018).

17. Kozachuk A. Text style transforming in the process of translation // Studia Philologica (Філологічні студії) : зб. наук. праць / редколегія: І.Р. Буніятова, Л.І. Белєхова, О.Є. Бондарева та ін. Київ, 2014. Вип. 3. С.108–114.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ТЕКСТАХ РОМИ ФРАНКО: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	30
1.1. Поняття ідіолекту автора та перекладача	30
1.2. Відтворення компонентів мовостилію текстів у перекладах крізь призму ідіолектів автора та перекладача.....	46
1.2.1. Труднощі у перекладі як причина розбіжностей між ідіолектами автора і перекладача.....	46
1.2.2. Стилеметрична оцінка якості перекладу у дослідженнях ідіолекту перекладача.....	54
1.3. Трансформація мовностилістичних засобів української та англо-канадської прози межі ХІХ-ХХ століть у контексті модернізації світової літератури..	68
1.3.1. Мовностилістичні засоби в українській прозі межі ХІХ-ХХ століть крізь призму світового літературного процесу	68
1.3.2. Вплив тенденцій світового літературного процесу на мовностилістичні засоби творів англо-канадської літератури межі ХІХ-ХХ століть	88
1.4. Перекладацька діяльність Роми Франко, пов'язана з популяризацією української прози в англomовному світі	96
Висновки до розділу 1.....	107
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ: МЕТОДОЛОГІЯ СТИЛЕМЕТРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	110
2.1. Система методів дослідження художнього перекладу.....	110
2.2. Визначення величин, застосовуваних до вимірювання ступеню лексико- семантичних трансформацій авторського ідіолекту у перекладі	117
Висновки до розділу 2.....	125
РОЗДІЛ 3. СТИЛЕТВОРЧІ КОМПОНЕНТИ СЕМАНТИЧНОГО АСПЕКТУ	

ІДІОЛЕКТУ РОМИ ФРАНКО	128
3.1. Лексичний компонент мовостилю текстів перекладів	128
3.1.1. Відтворення власних назв та форм звертання	128
3.1.2. Підходи до відтворення культурно- та історично-маркованої лексики.....	144
3.1.3. Інтертекстуальність та інтергლოსальність у текстах Роми Франко.....	155
3.1.4. Способи передачі фразеологізмів та усталених виразів	172
3.1.5. Переклад діалектизмів, вигуків та емоційної лексики.....	181
3.2. Лексикографічний компонент мовостилю текстів Роми Франко.....	192
Висновки до розділу 3.....	199
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	204
СПИСОК НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	211
СПИСОК ДОВІДКОВИХ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	244
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ	245
ДОДАТКИ	252

ВСТУП

Стан розвитку технологій на початку ХХІ століття зумовлює інтенсифікацію обміну інформацією та глобалізаційних процесів. Невід'ємною частиною цих процесів є збільшення міжнародних контактів, які у свою чергу передбачають контакти між мовами. Зв'язок української та англійської мов утворився з виникненням культурних, політичних та економічних зв'язків між українцями та представниками англослов'янських країн, зокрема таких, як Велика Британія та США. На особливу увагу заслуговують тісні зв'язки такого характеру між Україною та Канадою, де мешкає численна українська діаспора. Однією з точок інтенсивних мовних контактів є зв'язки між національними літературами, які реалізуються засобами художнього перекладу.

Навіть на суто лінгвістичному рівні художній переклад полягає не лише у точності відтворення змісту тексту іншою мовою, але й у врахуванні багатьох інших аспектів, як-от міжмовна лакунарність, полісемія, багаторівневий контекст тощо. Крім того, художній текст відрізняється від нехудожнього широким використанням виражальних засобів, які у своїй сукупності формують стиль тексту. Сам стиль тексту співвідносний з ідіолектом автора, який може впізнаватися читачем. Відтворення авторського ідіолекту постає як перекладацька проблема, що вже давно привертає увагу дослідників теорії перекладу.

Серед праць українських та зарубіжних вчених, що становлять теоретичну основу нашого дослідження, зазначимо такі, що стосуються стилю тексту (І. Арнольд [8], М. Бахтін [11], Т. Ляшенко [149], Л. Оверстейхен [263], В. Одинцов [130], В. Самохіна [161] та ін.), індивідуального стилю автора (Н. Безребра [13], О. Білецький [15-16], М. Кравченко [100], А. Лебідь [105], Ф. Погребенник [142], К. Сізова [165], Н. Фатєєва [183], П. Филипович [187], І. Шевченко [202] та ін.), проблем збереження стилю при перекладі (Л. Бондарчук [20], М. Брандес [21], А. Кам'янець [67-68], Г. Мірам [113], Н. Романюга [157], М. Стріха [171], Г. Триведі [291], Г. Шатков [200] та ін.),

стилеметрії (В. Андрєєв [4], С. Верховін [25], Б. Головін [33], Н. Журавльова [52], А. Зенков [56], М. Зуріні [301], О. Павлишенко [133-134], Н. Тукмакова [181] та ін.), лексикологічних проблем перекладу художнього тексту (С. Алтухова [2], Т. Андрієнко [5], Н. Багринцева [9], В. Виноградов [26], С. Влахов [27], Л. Грек [35-36], А. Гудманян [39], Р. Зорівчак [58-61], Т. Корольова [90-91], І. Корунець [92], Г. Тихоновська [178], С. Флорин [27], І. Фролова [189] та ін.), лексикографічних проблем перекладу (П. Донець [43], К. Чубенко [196] та ін.), літературознавчих питань (Т. Гундорова [38], Н. Гуті [240], О. Дорошкевич [44], В. Єрофєєв [45-48], С. Єфремов [50], М. Зеров [57], С. Павличко [132], А. Погрібний [143], Д. Чижевський [194-195] та ін.), теорії дослідження перекладу та загальних питань перекладознавства (Л. Бархударов [10], Л. Безугла [12], М. Венгренівська [24], С. Гул [213], В. Демецька [40], В. Заяць [54], М. Іваницька [62], О. Кальниченко [66], Є. Княжева [72], Л. Коломієць [101], В. Коптілов [103], В. Левицький [117], А. Пермінова [139], О. Ребрій [149-150], О. Селіванова [310], П. Тороп [180], О. Чередниченко [193], К. Чуковський [197], А. Швейцер [201] та ін.).

Стиль тексту впливає на особливості його рецепції. Він допомагає сприйняти хронотоп тексту, його національний та історичний колорит тощо. У випадку художнього перекладу рецепція тексту читачем залежить від особливостей стилю в тексті перекладу. Ступінь близькості стилю тексту перекладу залежить від перекладача, зокрема від особливостей його власного ідіолекту та від способу його власної рецепції тексту оригіналу. Тому увага перекладознавців може бути звернена також до проблеми вивчення стилю текстів певного перекладача.

Ідіолект перекладача, подібно до ідіолекту автора, є складним та комплексним поняттям, тому видається можливим досліджувати його окремі аспекти. Аспектний розгляд ідіолекту Роми Франко є внеском до корпусу сучасних українських перекладознавчих студій, що, з одного боку, сприяє подальшому розвитку вітчизняної філологічної науки, з іншого – робить внесок у зміцнення культурних контактів між народами.

Перекладацька діяльність Роми Франко частково розглядалася у дослідженні Н. Романюги, присвяченому лінгвостилістичному та семіологічному вимірам відтворення художнього світу автора [157], статтях Р. Зорівчак [59; 61], а також у літературно-критичних публікаціях М. Тарнавської [177], проте вказані дослідження не охоплюють загального доробку Роми Франко, а тема ідіолекту її перекладів у них не розкривається.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в системному вивченні перекладацького доробку канадійської перекладачки українського походження Роми Франко (на чому також наголошує і Р. Зорівчак [59, с. 9]). Дослідження сучасних перекладів української прози Роми Франко на матеріалі перекладів творів Б. Грінченка, Г. Хоткевича, М. Коцюбинського, І. Франка, Л. Мартовича, О. Кобилянської та О. Пчілки у комплексі має потенціал до результативності, оскільки твори малої прози цих авторів, написані у кінці ХІХ – на початку ХХ століття, відтворюють розмаїття стильових пошуків, притаманних добі утвердження принципів модернізму в доти здебільшого народницькій українській прозі, а сучасні переклади входять в доробок одного перекладача. Оскільки всі ці переклади були виконані з метою донести деякі найбільш знакові твори української літератури до англомовного читача, то проведення досліджень таких текстів – важлива складова процесів, спрямованих на підтримку контактів між українською культурою та культурами англомовних країн. Слід мати на увазі також те, що, з огляду на сьогоdnішній статус англійської мови у світі та на зумовлений історичними причинами, серед яких головна – тривалий бездержавний статус України, брак перекладів творів української класики іншими світовими мовами, ці переклади можуть слугувати принаймні попередньому ознайомленню з українською літературою і поза межами англомовного світу.

Важливою обставиною є також менший ступінь дослідження українсько-англійського перекладу порівняно з англо-українським перекладом.

Вибір творчості вказаних авторів зумовлений тим, що, по-перше, їхні твори є загально визнаними класичними творами національної літератури, по-

друге, варті наукової уваги їх стилістична виразність та багатство вжитих у них мовностилістичних засобів, по-третє – дослідження рецепції українських художніх текстів у англomовних культурах сприяє глибшому розумінню процесу формування уявлення про українську культуру в англomовному світі.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що ідіолект перекладача доступний до вивчення за допомогою кількісних вимірювань окремих параметрів стилю тексту перекладу; на їх основі можна оцінити ступінь адекватності виконаного перекладу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексної наукової теми Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка "Мова, література, переклад: від дескриптивних до структурно-системних досліджень", реєстраційний № 0111U007698 та наукової теми кафедри англійської філології та перекладу Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка "Теоретичні й прикладні аспекти англomовної комунікації", затвердженої Вченою радою Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, протокол №8 від 26 травня 2017 р. Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 7 від 26.01.2011 р.) та уточнено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 10 від 26.10.2017 р.).

Мета дисертаційного дослідження: виявити особливості ідіолекту Роми Франко шляхом зіставлення кількісних параметрів мовостилів текстів її англomовних перекладів та оригінальних творів української прози межі XIX-XX століть.

Завдання дисертаційного дослідження, виконання яких необхідне для реалізації мети:

- визначити основні ознаки ідіолектів Б. Грінченка, Г. Хоткевича, М. Коцюбинського, Л. Мартовича, І. Франка, О. Кобилянської та О. Пчілки та порівняти їх із провідними тенденціями у літературних процесах англomовних країн;

- з'ясувати роль Роми Франко у формуванні сучасного корпусу перекладів класичної української літератури англійською мовою;

- розробити комплексну методику стилеметричного дослідження трансформацій в межах семантичного аспекту мовностилістичних особливостей текстів перекладу української прози англійською мовою;

- визначити найтипівіші лексичні одиниці, які спричиняють труднощі при перекладі віддалених у часі текстів;

- порівняти мовностилістичні особливості текстів перекладів Роми Франко та оригінальних текстів і окреслити основні тенденції трансформації мовостилію тексту при перекладі;

- з'ясувати визначальні ознаки ідіолекту Роми Франко.

Об'єкт дослідження: ідіолект Роми Франко – перекладачки української художньої прози англійською мовою.

Предмет дослідження: стилеметричні показники окремих параметрів семантики мовостилію текстів англійських перекладів української малої прози межі ХІХ–ХХ століть, виконаних Ромою Франко.

Матеріалом дослідження є тексти української прози Б. Грінченка ("Брат на брата", "Без хліба", "Сестриця Галя", "9 січня", "Хатка в балці"); Г. Хоткевича ("Голодовка", "Троє", "Перед дверима", "Так мусило бути", "У свободній країні", "З давнини"); М. Коцюбинського ("Невідомий", "В дорозі", "Дебют"); Л. Мартовича ("Смертельна справа", "Грішниця"); І. Франка ("Мавка", "Микитичів дуб", "На вершку", "Вільгельм Телль", "Цигани", "Як русин товкся по тім світі", "Маніпулянтка", "Між добрими людьми", "Не спитавши броду", "Основи суспільності", "Перехресні стежки", "Гриць і панич", "Великий шум", "Із записок недужого", "Сам собі винен", "Різуни", "Батьківщина", "Сойчине крило"); О. Кобилянської ("Аристократка", "Банк рустикальний", "Лист засудженого вояка до своєї жінки", "Назустріч долі", "Юда", "Сниться", "Зійшов з розуму", "Вовчиха", "Огривай, сонце...", "Але Господь мовчить...", "Людина", "Мати Божа", "Що я любив", "Самітно мені на Русі", "Балаканка про руську жінку", "Сліпець", "Через море", "Віщуни", "Старі

батьки", "Він і вона", "Битва", "Некультурна"); О. Пчілки ("Чад", "Товаришки", "Соловйовий спів", "Рятуйте!", "Біла кицька") загальним обсягом 1763 сторінки та англomовні переклади вказаних текстів загальним обсягом 2213 сторінок. Вибірka містить розглянуті лексичні одиниці з оригінальних текстів та їхні відповідники з текстів перекладів і налічує 3421 пару одиниць, а також 1028 одиниць перекладацьких коментарів.

Методика дослідження корелює з метою та завданнями дисертації і передбачає використання загальнонаукових та спеціальних перекладознавчих методів. Серед загальнонаукових зазначимо *індукцію, дедукцію, аналіз, синтез, описовий, зіставний та структурний* методи. При дослідженні нашої теми ми послуговувалися такими спеціальними методами, як:

- *контекстуальний аналіз* – для визначення впливу контексту на наявність або відсутність стилістичного маркування вибраної лексичної одиниці в тексті, а також для дослідження її конотативного значення;

- *лігвокультурологічний аналіз* – для з'ясування ступеню культурно-національного маркування значення досліджуваної лексичної одиниці;

- *синхронне зіставлення* – ступінь трансформації визначався на підставі всебічного зіставлення лексичного значення вибраної одиниці у текстах оригіналу та перекладу;

- *трансформаційний аналіз* – для визначення оцінки кількісного значення одиниці ідіолекту в елементі вибірки, яка залежить від ступеню трансформацій, що відбулися у процесі перекладу для кожного окремого випадку;

- *реконструкція методу перекладу* – для узагальненого визначення середнього ступеня стилістичних трансформацій, а також для визначення середнього відносного ступеня семантичних трансформацій авторського ідіолекту, що відбулися у перекладах Роми Франко;

- *дефінітивний* – для формулювання дефініцій окремих понять, які розглядаються у дисертації.

Для виконання арифметичних та логічних операцій з елементами вибірки використовувалися *квантитативні* методи, до складу яких входять

статистичні методи, котрими традиційно послуговується стилеметрія [120, с. 8].

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній **уперше**:

- здійснено узагальнений огляд усього перекладацького доробку Роми Франко;
- визначено загальні риси ідіолекту перекладів Роми Франко;
- застосовано стилеметричний підхід до дослідження текстів перекладів Роми Франко;
- обґрунтовано використання термінів *інтергლოსальність* та *інтерглосома* у перекладознавстві.

Наукова новизна роботи може бути узагальнена у таких **положеннях, що виносяться на захист**:

1. Ідіолект перекладача накладається на ідіолекти всіх авторів оригінальних текстів, над якими він працює. Стилеметричне дослідження ідіолекту перекладача є одним з інструментів визначення ступеня адекватності перекладу.

2. Методика стилеметричного дослідження ідіолекту перекладача ґрунтується на порівнянні текстів оригіналу та перекладу, що передбачає кількісне вимірювання ступеню прояву трансформацій у перекладі за окремими параметрами:

2.1. Початковою точкою відліку для вимірювання ступеню прояву трансформацій у перекладі є загальна кількість одиниць ідіолекту, яка дорівнює кількості елементів підвибірки в межах одного окремого параметру.

2.2. Кількісне значення одиниці ідіолекту у перекладі для кожного елемента вибірки варіюється в залежності від ступеню прояву трансформації у перекладі, збереження стилістичних ознак та характеру компенсації, до якої вдається перекладач.

2.3. Умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту залежить від сумарної кількості значень одиниць ідіолекту у перекладі, що дає можливість визначити умовний відносний ступінь відхилення від авторського

ідіолекту у відсотках. Значення обидвох величин обчислюються за кожним окремим семантичним параметром ідіолекту.

2.4. Загальний висновок про ступінь відхилення від авторського ідіолекту у перекладі формулюється на основі середнього значення цієї величини за окремими параметрами.

3. Результати кількісних вимірювань ідіолекту перекладів Роми Франко демонструють тенденції до трансформацій за такими окремими параметрами:

3.1. Переклад власних назв і форм звертання не становить значних труднощів при перекладі. Найпоширеніший спосіб відтворення таких одиниць – транслітерація, втрати конотаційного характеру компенсуються засобами контексту.

3.2. Середній ступінь труднощів у порівнянні з власними назвами, звертаннями, культурно- та історично маркованою лексикою і фразеологізмами викликають інтертекстуальні елементи, інтергloseми та емоційно навантажена лексика, що зумовлено різним ступенем спорідненості культур та мов оригіналу, перекладу та інтергloseм.

3.3. Найбільший ступінь труднощів при перекладі становить культурно- та історично-маркована лексика та фразеологічні одиниці. Для підвищення ступеню адекватності перекладу використовується контекст та перекладацькі коментарі у глосарії.

4. Загальні риси ідіолекту Роми Франко характеризують його як простий із залученням значного словникового складу мови, іншомовними та інтертекстуальними елементами, з великою кількістю хронотопів та різноманітних виражальних засобів.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що проведене дослідження перекладацького доробку Роми Франко є корисним для подальших розвідок, присвячених рецепції текстів української національної літератури світовою спільнотою. Зокрема, порівняння ідіолектів українських письменників є внеском до компаративних студій, розгляд трансформацій у перекладі за окремими параметрами – до теорії художнього перекладу, порівняльної

лексикології та порівняльної стилістики, аналіз контенту глосаріїв – до лексикографії. Розроблена комплексна методика стилеметричного вивчення ідіолекту перекладача збагачує корпус міждисциплінарних досліджень і може бути взята за основу для опрацювання ідіолектів інших перекладачів, використовуватися для перекладознавчої атрибуції текстів і для оцінки якості художнього перекладу. Запроваджені й обґрунтовані у роботі терміни "інтерглосальність" та "інтергloseма" є внеском у вітчизняне термінознавство і спрощують ряд формулювань у подальших філологічних розвідках.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що теоретичні положення і практичні результати дослідження можуть бути використані у процесі фахової підготовки філологів за спеціальністю "035 Філологія" за освітніми програмами "Переклад" і "Мова і література (англійська)", зокрема для викладання курсів "Теорія перекладу", "Основи художнього перекладу", "Порівняльна лексикологія", "Порівняльна стилістика", "Порівняльна типологія" та ін., здійснення керівництва написанням курсових та кваліфікаційних робіт студентами, створення навчальних посібників та методичних рекомендацій для студентів вищих навчальних закладів та для працівників у галузі перекладу. Досвід проведеного дослідження можливо використовувати для подальших наукових розвідок студентів, магістрантів та аспірантів, а також учнів старших класів шкіл, які виконують наукову роботу у рамках діяльності Малої академії наук України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження було оприлюднено на 20 наукових конференціях та 1 круглому столі: Всеукраїнська наукова конференція "Літературний процес: кордони герменевтики, рецептивної поетики, теорії інтерпретації" (м. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 8 квітня 2011 р.); Всеукраїнська наукова конференція пам'яті доктора філологічних наук, професора Д.І.Квеселевича (1935-2003) "Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу" (м. Житомир, Житомирський державний університет імені Івана Франка, 13 травня 2011 р.); Всеукраїнська наукова конференція

"Літературний процес: структурно-семіотичні площини" (м. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 6-7 квітня 2012 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція молоді, учених та аспірантів "Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки" (м. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 19 квітня 2012 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція "Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість" (м. Острог, Національний університет "Острозька академія", 26-27 квітня 2012 р.); VII Міжнародна конференція "Man in the Space of Language" ("Žmogus kalbos erdvėje" / "Людина у просторі мови") (м. Каунас, Литва, Каунаський гуманітарний факультет Вільнюського університету, 18-19 травня 2012 р.); XII Міжнародна наукова конференція "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація" (м. Харків, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 1 лютого 2013 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція "Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика" (м. Київ, Національний авіаційний університет, 5-6 квітня 2013 р.); Міжнародна наукова конференція "Thought Elaboration: Linguistics, Literature, Media Expression" ("Tarp eilučių: lingvistikos, literatūrologijos, medijų erdvė" / "Думка у лінгвістиці, літературі та медіа" – переклад з англійського варіанту) (м. Каунас, Литва, Каунаський гуманітарний факультет Вільнюського університету, 11-12 квітня 2013 р.); I Міжнародна науково-практична конференція "Текст у сучасному лінгвістичному вимірі" (м. Переяслав-Хмельницький, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 18-19 квітня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція "Дискурс у сучасному науковому, соціокультурному та інформаційному просторі" (м. Маріуполь, Маріупольський державний університет, 24-25 травня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні проблеми германороманської філології та освітній соціокультурний процес" (м. Тернопіль, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 4-5 жовтня 2013 р.); Міжнародна наукова конференція "Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика" (м. Київ, Київський університет

імені Бориса Грінченка, 10-12 жовтня 2013 р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція "Мови і світ: дослідження та викладання" (м. Кіровоград, Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, 27-28 березня 2014 р.); Міжнародна наукова конференція "Лінгвалізація світу" (м. Черкаси, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 15-16 травня 2014 р.); III міжнародна наукова конференція "Молодые ученые в инновационном поиске" (м. Мінськ, Білорусь, Мінський державний лінгвістичний університет, 27-28 травня 2014 р.); II Міжнародна наукова конференція "Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015)" (м. Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 19-20 лютого 2015 р.); VI Всеукраїнська науково-практична конференція "Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики" (м. Дніпро, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 1-2 грудня 2016 р.); Науковий круглий стіл молодих вчених, аспірантів та магістрантів "Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства" (м. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 8 грудня 2016 р.); Всеукраїнська наукова конференція "Борис Грінченко – відомий і невідомий" (м. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 9 грудня 2016 р.); Міжнародна міждисциплінарна науково-практична конференція "Комунікативний дискурс у полікультурному просторі" (м. Миколаїв, МНУ імені В.О.Сухомлинського, 6-7 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати практичних досліджень висвітлені у 17 публікаціях, з яких 6 статей опубліковано у виданнях, внесених ДАК України до переліку фахових, 1 стаття – у зарубіжних виданнях, 10 публікацій у збірниках наукових праць та збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій – 7,29 авт. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 11,4 авт. арк., з яких

основного тексту – 9,5 авт. арк. Список літератури налічує 392 позиції, з яких 129 джерел іноземними мовами (крім російської), 72 ілюстративних джерела, 19 джерел довідкової літератури.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження.

У **першому розділі** *"Лінгвостилістичні трансформації у текстах Роми Франко: теоретичні основи дослідження"* розкрито поняття мовостилію та ідіолекту, творчий характер перекладацької діяльності, мовностилістичні особливості творів вибраних письменників, основні тенденції у літературному процесі України та англomовних країн межі ХІХ-ХХ століть, а також здійснено огляд перекладацького доробку Роми Франко.

Другий розділ *"Особливості художнього перекладу: методологія стилеметричного вивчення лексико-семантичних трансформацій"* присвячений методології дослідження та особливостям застосування методів та прийомів дослідження у межах обраної теми.

У **третьому розділі** *"Стилетворчі компоненти семантичного аспекту ідіолекту Роми Франко"* виявлено особливості перекладу деяких типів лексичних одиниць, які впливають на стилістичні трансформації у тексті. У розділі також визначено ступінь трансформацій авторського ідіолекту при перекладі на основі аналізу перекладу різних складових лексикологічного компоненту семантичного аспекту мовостилію тексту.

У **загальних висновках** узагальнено результати проведеного дослідження.

Ми висловлюємо подяку видавництву "Language Lanterns Publications" та особисто Ромі Франко, яка надала тексти англomовних перекладів, що послужили матеріалом дослідження.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ТЕКСТАХ РОМИ ФРАНКО: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття ідіолекту автора та перекладача

У повсякденному спілкуванні в різних комунікативних ситуаціях кожен індивід користується відповідним стилем, який має свої особливості на лексичному, граматичному та фонетичному рівнях. У художніх творах автор тексту часто намагається передати особливості часопростору через використання певних стилів, "говорячи" не лише від імені персонажів, але й за допомогою засобів непрямой мови.

Будь-який автор тексту обирає мовностилістичні засоби з точки зору власного світогляду. Дослідження ідіолекту автора та мовностилістичних особливостей тексту, а також їх змін при перекладі є актуальними проблемами сучасної лінгвістики тексту та перекладознавства.

У цьому підрозділі роботи ми розглянемо поняття "стиль", "стиль тексту" та "ідіолект", а також проаналізуємо відношення типу *"автор – текст"* та *"перекладач – текст перекладу"*.

Якщо проаналізувати поняття "стиль", то не можемо не помітити, що цей термін неодноразово зазнавав ретермінологізації. О. Павловська та І. Пономаренко приділяють увагу полісемії цього терміна та вважають його міжсистемним у декількох гуманітарних галузях. У їх розвідці здійснено етимологічний аналіз лексеми "стиль" та простежено історію взаємодії її прямого та переносного значень. Після огляду значень терміну "стиль" з точки зору психології, лінгвістики, мистецтвознавства та інших галузей, зокрема беручи до уваги історичний аспект, автори статті зупиняються на тому, що розуміння стилю з точки зору саме античної риторики є основною семою значення терміна у наш час – стилем називається спосіб добору слів та виразів, а також певні правила використання різних мовних засобів, які вибірково впливають на адресата [136, с. 183-184].

Т. Ляшенко робить загальний огляд розвитку стилістики у германістиці. Аналізуючи різні погляди, в тому числі протилежні, вона підкреслює вагомий внесок структуралістів у дослідження цієї проблематики і приходять до висновку, що на сучасному етапі досліджень стиль тексту вважають сумою всіх наявних у ньому стилістичних елементів. Дослідниця стверджує, що одним із аспектів розгляду стилю є надання за його допомогою вторинної інформації про ситуацію спілкування, а також про відношення автора тексту (оригінальний термін – *продуцент тексту*) до адресата та до самої мови [119, с. 144]. Явище вторинної інформації у контексті перекладознавства набуває особливого значення як таке, що впливає на вибір відповідника у мові перекладу. Необхідність такого вибору зумовлена передусім мовною асиметрією. Докладніше ми розглянемо вплив вторинної інформації на переклад у підрозділі 1.2.

Узагальнюючи основні принципи стилістичного аналізу художнього тексту, В. Мироненко пише, що стилістичні особливості будь-якого тексту включають не лише тропи та фігури, а й фонетичні та графічні прийоми, а також елементи всіх мовних рівнів, які сприяють досягненню комунікативної мети, до того ж всі компоненти стилю мають розглядатися у системі та взаємодії [114, с. 218-219].

С. Дж. Голком, визначаючи предмет стилістики як науки, також наголошує на тісному зв'язку лінгвістичних та нелінгвістичних засобів. Учений зокрема стверджує, що літературний та естетичний складники тексту є повністю рівнозначними за ступенем своєї важливості. Прагматичний аспект дослідження стилю тексту полягає у з'ясуванні того, якими мовними та немовними засобами можна виразити думку [239]. При цьому автором звичайного художнього тексту, який у більшості випадків сприймається отримувачем як друкований текст, доводиться обмежуватися у виборі немовних засобів або намагатися графічно у межах тексту якимсь чином передати, наприклад, міміку, жести та ін.

Проілюструємо це прикладом. В українському реченні: **(1-0)** ... *коли про*

молодого вченого кажуть: він пише "сочинение на степень" [337, с. 287] після двокрапки міститься пряма мова узагальненого абстрактного персонажа. Вона включає іншомовний елемент, вжитий для яскравішого відтворення історичного колориту тексту: навіть україномовні молоді вчені в Російській імперії на межі XIX-XX ст. повинні були писати наукові праці російською мовою. Також цей іншомовний елемент не супроводжується перекладом, оскільки через історично зумовлені обставини він є зрозумілим переважній більшості українських читачів. Такому розумінню також сприяє авторська пунктуація – відсутність лапок для виокремлення прямої мови і наявність лапок для виділення іншомовного фрагмента. У перекладі він відтворюється таким чином: **(1-п)** ... *when a young scholar is said to be "writing his 'major oeuvre for his degree'."* [392, с. 162]. Попри те, що використано звичайні правила пунктуації для виокремлення прямої мови, також до тексту вводяться одинарні лапки для відокремлення словосполучення, що є еквівалентом іншомовного елементу і, водночас, для відтворення авторської пунктуації. У реченні також вжито іншомовне слово *oeuvre*, яке, крім того, має окреме форматування – виділене курсивом (оскільки ми виділили курсивом весь приклад, то особливе форматування тут і далі показуємо напівжирним накресленням). У цьому випадку воно також не супроводжується перекладом основною мовою твору, хоча переклад використаний у схожому виразі на цій самій сторінці вище **(г-1)**: *his "major oeuvre [work]"* [392, с. 162] – таким чином перекладачка робить спробу не лише показати пряму мову, але також і яскравіше передати історичний колорит твору (принаймні загальновідомо, що деякий час тому французька мова була мовою міжнародного та ділового спілкування в Європі, а вказівка на значення слова у квадратних дужках полегшує рецепцію тексту для читачів, що цією мовою не володіють).

Простежимо тенденції до "простого стилю" у термінології Г. Мішикової. Вчена вважає, що один стиль відрізняється від іншого набором та співвідношенням використаних мовних засобів і виділяє термін "простий стиль" (англ. – *plain style*), пояснюючи, що якщо текст не має

мовностилістичних особливостей (тобто не містить тих чи інших "маркованих" мовних засобів), то насправді такі "немарковані" мовні засоби і становлять мовностилістичні особливості немаркованого тексту [255, с. 18]. Справді, будь-яке нульове значення за якимсь параметром стилістичного маркування є релевантним для визначення особливостей стилю тексту, що у свою чергу має значення для перекладу цього тексту.

Як бачимо, у сучасній лінгвістиці розгляд поняття стилю та всіх його складових відбувається крізь призму його відношення до тексту.

В англomовному науковому дискурсі проблеми стилю досліджуються зокрема з точки зору соціолінгвістики. До прикладу, Г.-В. Жень порівнює різні точки зору на поняття "літературного стилю" (англ. – *genre*) і бере участь у дискусії з приводу визначення належності стилю тексту до соціальних чи лінгвістичних явищ, висловлюючись на користь лінгвістики. У статті стверджується, що вибір стилю автором тексту зумовлений "прагматичною" або "міжособистісною" метою і прямим чином залежить від того, чого саме автор тексту має намір досягти [269, с. 84-85]. Також у праці розглядається таке явище, як належність тексту до декількох стилів одночасно (англ. – *multi-genre*). Прикладом такого поєднання може бути цитування одного тексту (умовно назвемо його "Текст В") в іншому ("Текст А"), при цьому типові стилістичні засоби тексту "В" не є типовими для тексту "А". Таке поєднання стилів в одному тексті служить для досягнення певної мети автора, а стилістичні засоби тексту "В" підсилюють вплив стилістичних засобів тексту "А" на адресата і утворюють новий стиль [269, с. 86]. Одним із яскравих прикладів такого явища, на нашу думку, може бути наявність у тексті інтертекстуальних елементів.

Розглянемо приклад з матеріалу нашого дослідження: повість І. Франка "Великий шум" [341] є прозовим художнім твором, при цьому вона містить інтертекстуальні елементи та фрагменти, яким притаманні ознаки різних функціональних стилів. Наприклад, розділ IV містить текст угоди, що, хоч і придуманий автором, але написаний в офіційно-діловому стилі [331, с. 255-256], а в розділі VI наводяться 22 тексти українських обрядових пісень [331, с.

267-275], які подаються як віршована поезія з відповідним форматуванням тексту. Таким чином, якщо основний стиль твору – художній прозовий текст – домінує, деякі його фрагменти можуть належати до інших стилів і відтак давати підстави говорити про "мультистиль" твору.

У визначеннях стилю звертають увагу також на семантику. У працях В. Одинцова зазначається, що стиль не існує у літературній мові у вигляді системи, натомість він визначається не так самою мовою, як змістом та призначенням повідомлення [129, с. 6]. Таким чином, між змістом художнього твору (зокрема сюжетною лінією, хронотопом, системою образів) та його мовностилістичними особливостями існує тісний зв'язок.

Для подальшої роботи ми візьмемо за основу дефініцію стилю О. Павловської та І. Пономаренко.

Проаналізуймо мовностилістичні особливості тексту на предмет взаємозв'язків поняття "стиль" і автора тексту. Оскільки кожен індивід використовує не всі наявні у мові мовностилістичні засоби, а лише певну обмежену їх кількість, то, досліджуючи таке явище, можемо говорити про ідіостиль. Н. Фатеева описує його як систему характеристик, властивих для творів певного автора, яка робить унікальним авторський спосіб мовного висловлювання, втілений у цих творах [212]. Виходить, що навіть якщо автор напише декілька текстів у різних стилях, вони все одно матимуть певні спільні характеристики, за якими їх авторство можна буде приписати одній і тій самій людині.

У статті І. Брославської та І. Шевченко ідіостиль визначається, як складний, багатовимірний та багаторівневий прояв особистості автора художнього тексту; автори також пов'язують його з терміном "ідіодискурс" [202, с. 23].

У цьому контексті варто звернути увагу на думку А. Богуш, яка використовує термін "персональний дискурс", пов'язуючи його з поняттям "жанрове мислення", досліджуючи його розвиток [17, с. 3]. Проаналізувавши графічну схему, представлену вченою, робимо висновок, що хоч, з одного боку,

персональний дискурс за семантикою не збігається з термінами "ідіостиль" чи "ідіолект", проте, з іншого – його складові мають чимало спільних рис з параметрами ідіолекту, які ми розглядаємо у практичному розділі.

Як показав аналіз наукових досліджень Н. Безреброї, В. Волошук, Ю. Калимон, Л. Коткової та інших, у сучасній філологічній науці термін "ідіостиль" досить часто ототожнюється з терміном "ідіолект", проте існують підстави для їх розрізнення [13; 28; 63; 98].

За Н. Безреброю, ідіолект включає в себе критерії добору та застосування автором лексичних та граматичних одиниць, що зумовлюється рядом причин, серед яких його поетична майстерність та специфіка когнітивних операцій, пов'язаних із процесами сприйняття та відображення світу за допомогою мовних засобів [13, с. 7-8].

Л. Коткова, зокрема, виокремлює у структурі ідіолекту засоби, які беруть участь у формуванні ідіостиллю письменника, а також вважає важливим при вивченні ідіолекту врахування зв'язків тексту з літературним процесом у цілому, історією цього тексту і т.д. [98, с. 28]. Як бачимо, вивчення ідіолекту відбувається у контексті конкретних мовних одиниць, в результаті чого видається можливим дослідження авторського ідіостиллю у контексті розгляду текстів автора.

Тут можна також провести паралель з думкою, висловленою колективом авторів під керівництвом Т. Корольової – текстом вважається будь-який мовний твір, у формуванні якого беруть участь лінгвістичні одиниці та екстралінгвістичні чинники; він містить елементи дискурсу [95, с. 44]. Варто зазначити, що ми користуємося таким визначенням дискурсу, як цілісна комунікативна ситуація, до якої входять комуніканти, текст та чинники, що опосередковують спілкування і розуміння [310, с. 120]. Відтак, ми вважаємо, що при вивченні ідіолекту необхідно не залишатися на рівні дослідження мовних одиниць у тексті, натомість потрібно розглядати проблему більш комплексно, беручи до уваги чинники, які вплинули на створення того чи іншого тексту.

Справді, ідіолект по відношенню до ідіостилю є гіпонімом, що можна підтвердити словами В. Муратової. Зокрема, вчена визначає ідіолект автора як "мотивований вибір певних художніх засобів заради прагматичного впливу на читача" [цит. за 120, с. 121].

Особливості процесу такого мотивованого добору описуються у статті Л. Безуглої у контексті співвідношення понять "семантика" і "прагматика" – на першому етапі, смислоутворювальному, формується прагматика висловлювання, у той час, як на етапі формулювання на перше місце виходить семантика, коли лексичні та синтаксичні засоби добираються мовцем на основі його мотивів, стратегій і тактик [12, с. 14].

О. Селіванова також вважає ідіолект частиною ідіостилю. Ми вбачаємо релевантною для нашої теми дослідження її думку про те, що ідіолект є єдиною доступною для спостереження мовною реальністю, на відміну від, власне, мови, яка є недоступною для спостереження абстракцією [310, с. 191].

За основу ми візьмемо дефініції ідіолекту Н. Безреброї та В. Муратової. Зв'язок між поняттями ідіолекту та ідіостилю автора у контексті його дослідження показаний графічно у додатку Б.

Таким чином, ідіостиль автора можливо досліджувати через вивчення його ідіолекту. Ключовим поняттям для нашого дослідження ми обрали саме ідіолект, оскільки розглядаємо мовностилістичні особливості тексту шляхом аналізу конкретних одиниць мови та способів їх маркування у перекладознавчому контексті. З огляду на близькість вказаних термінів, у деяких наших ранніх публікаціях, які відображають основний зміст дисертації, терміни "мовостиль", "ідіостиль" та "ідіолект" також ототожнюються, проте при підготовці остаточного тексту цієї роботи ми зробили необхідні уточнення термінології, чітко розмежувавши три вказані терміни.

Тісний зв'язок між автором та мовностилістичними особливостями тексту було помічено вже досить давно. Ми погоджуємося з думкою класика лінгвістики, представника Женевської школи А. Сеше. У його праці 1933 р. "Три Соссюрівські лінгвістики" зазначається, що у галузі досліджень

лінгвістики організованого мовлення граматичний аналіз стилю автора тексту допомагає встановити залежність між характером мислення та формою вираження [164, с. 81]. Ми вважаємо, що такі особливості авторського ідіолекту можуть також бути пов'язані з такими рисами особистості, як темперамент та характер, а також зі статтю автора.

Наявність зв'язку між характером мислення автора та мовностилістичними особливостями тексту досліджується також і з точки зору гендерних студій. Наприклад, Л. Оверстейхен та О. Міссюра розглядають гендерний аспект промов у суді і зазначають, що вибір мовностилістичних засобів залежить від роду основної діяльності та від статі автора тексту. Зокрема, стверджується, що у деяких видах тексту спостерігається гендерна маркованість лексики, яка виражається не лише у виборі різних лексем, але й у виборі різних контекстів та різних сем для одних і тих самих лексем [263, с. 2]. У цьому контексті видається перспективним окреме наукове дослідження про виявлення різниці або встановлення відсутності такої в стилях текстів перекладів залежно від статі автора оригінального тексту у випадку виконання їх перекладу однією особою. Проте ми тут не плануємо розглядати такий аспект перекладу, оскільки він потребує окремого дослідження і, за умови ґрунтовного вивчення, виходить за межі обраної нами теми.

Але спосіб мислення автора, який впливає на ідіолект, залежить не лише (і не головним чином) від його статі. У цьому контексті Л. Бутакова розглядає відносини "*автор – текст*" з точки зору суб'єктивності ролі автора. Вона зазначає, що текст несе у собі "відбиток творчої свідомості" автора, а образ автора пов'язаний з формою словесної побудови художнього твору [23, с. 21]. Дослідниця також пояснює термін "*художня модель світу*" та відношення цього терміну до автора художнього тексту. Художня модель світу – це "естетично та комунікативно значуще суб'єктивно-об'єктивне відображення системи уявлень, знань та суджень про навколишню дійсність у формі художнього тексту" [цит. за 23, с. 116]. Здатність тексту бути художньою моделлю світу прямим чином пов'язана з властивостями його вербальних

компонентів [23, с. 117]. На нашу думку, мова йде саме про зв'язок мовностилістичних особливостей тексту з його автором.

Зробимо припущення про те, що, якщо результат перекладу як діяльності є текстом, то перекладач може прямим чином впливати на його стиль. У такому разі варто з'ясувати, як часто перекладач абстрагується від стилю тексту під час виконання перекладу і як часто він впливає на загальні зміни мовностилістичного характеру, які мають місце після виконання перекладу.

Відомо, що перекладачі звертали увагу на стиль тексту вже декілька століть тому. М. Стріха стверджує, що іще за княжої доби у Київській Русі перекладачі вже були досить вправними, освіченими, а також володіли різними стилями [171, с. 30]. При цьому, як відомо, в різні епохи домінували різні підходи до перекладу: від дослівного відтворення тексту до дуже вільного переказу його змісту. За доби класицизму перекладачі вдавалися до численних трансформацій у тексті перекладу, "наближали" його до естетичних критеріїв доби, ігнорували різні описи та деталізації, якщо вони, на думку перекладача, були не такими цікавими, як текст у цілому. Це було звичайною практикою до настання доби романтизму, яка знову відродила інтерес до неповторної індивідуальності автора. Отже, за доби класицизму мала місце виразна відмінність між оригінальним текстом і текстом перекладу не лише у фонетичній, але і в лексичній та граматичній підсистемах мови.

Всім відома крилата фраза В. Жуковського "Перекладач у прозі – раб, у поезії – суперник". Отже, за поетом-перекладачем ще на початку ХІХ ст. було визнано статус співтворця. Значно пізніше такий статус утвердився і за перекладачами-прозаїками.

Зміни в тексті, які з'являються у процесі перекладу, були зокрема досліджені класиком перекладознавства ХХ ст. К. Чуковським. За метафоричним висловом вченого, текст є автопортретом автора, а перекладач надягає саморобну маску на обличчя автора і видає її за його справжнє обличчя [цит. за: 197, с. 19]. З цього випливає: якщо читач звертає увагу на ім'я автора, але не завжди запам'ятовує ім'я перекладача, то роль останнього у створенні

тексту традиційно дещо недооцінюється.

Багато інших дослідників перекладознавства також уважають творчий компонент у перекладацькій діяльності не лише можливим, але і наявним. У монографії В. Комісарова констатується поширеність випадків невідповідності мовностилістичних особливостей оригінального тексту і тексту перекладу, зокрема менш виражені образність, гра слів, спостерігається зміна ступеню експресії як у більший, так і у менший бік тощо. Серед причин таких явищ називаються розбіжності у наборі відповідних одиниць вихідної мови та мови перекладу, прагматичні завдання перекладацької діяльності [92, с. 118]. Як бачимо, перекладацька діяльність також має свої прагматичні завдання, які, з різних причин, можуть відрізнятися від прагматичного завдання оригінального тексту, що, на нашу думку, може спричиняти зміни у мовностилістичних особливостях оригінального тексту та тексту перекладу. Наприклад, в одному з оригінальних текстів І. Франка є таке речення: **(2-о)** ... *а два інші – то прості голодранці...* [347, с. 189]. З контексту отримуємо таку додаткову інформацію: реченням автор передає пряму мову персонажа Стальського, який, розповідаючи про інших персонажів, висловлював своє зневажливе ставлення до них (як, власне, і до більшості інших) і намагався викликати у співрозмовника таке саме ставлення до описуваних осіб, зокрема вживаючи стилістично знижене слово *голодранці*, яке також означає убогу людину. У перекладі Роми Франко це слово взагалі замінено на стилістично нейтральне словосполучення, семантика якого викликає дискусію щодо точності відтворення, хоча в реченні присутні інші слова подібної тональності, вжиті І. Франком в оригінальному тексті: **(2-п)** ... *As for the other two – they were just ordinary court clerks...* [355, с. 33]. Відтак, стилістична нерівноцінність на рівні деяких лексем призводить до того, що первинний прагматичний намір автора оригінального тексту відрізняється від того, який впливає на рецепцію тексту перекладу наведеного речення.

Щодо зміни мовностилістичних особливостей тексту з метою передачі образності у процесі перекладу, розглянемо здійснений Ф. Салімовою зіставний

аналіз тексту оригіналу і двох варіантів перекладів роману Гі де Мопассана "Bel-Ami" на предмет причин дотримання та недотримання авторського ідіолекту. Авторкою статті встановлено, що індивідуальні стилістичні прийоми автора і мовні тропи – різні поняття. Тому перекладачеві художнього тексту іноді доводиться передавати образність не за допомогою еквівалентної лексики, а за допомогою інших мовностилістичних засобів мови перекладу [160, с. 63]. У результаті розвідки вченою зроблений висновок про те, що авторський стиль зберігається лише в тексті оригіналу [160, с. 64], тобто діяльність перекладача характеризується наявністю суб'єктивного компоненту.

Г. Мірам вважає, що такий суб'єктивний компонент перекладацької діяльності залежить від способу перекладу. Крім того, на думку науковця, на ступінь суб'єктивності перекладу впливає жанр оригінального тексту. Якщо здійснюється переклад наукової або технічної літератури – найважливішим завданням для перекладача є якнайточніша передача змісту. Якщо мова йде про переклад художнього тексту, то перекладач має не стільки передати зміст, скільки створити адекватний образ та викликати у читача певні емоції та асоціації, для чого в арсеналі різних мов наявні різні мовностилістичні засоби [113, с. 55]. Відтак, при вивченні особливостей перекладу нехудожнього тексту дослідження авторського ідіолекту не є настільки важливим, тоді як при вивченні художнього перекладу воно набуває великого обсягу та комплексного характеру.

Дещо схоже про важливість врахування стилістичних особливостей тексту перекладачем можемо знайти і в нормативних документах щодо перекладацького фаху. До прикладу, в офіційному описі професії перекладача зазначається, що врахування мовностилістичних особливостей тексту важливіше для перекладу художніх текстів, ніж нехудожніх. Зокрема, діяльність перекладача художньої літератури ставиться в один ряд із професіями, які передбачають створення зразків мистецтва [268, с. 511]. Заслуговує на особливу увагу думка про те, що переклад художнього твору вважається вдалим, якщо він сприймається у суспільстві як витвір мистецтва

[268, с. 511]. На нашу думку, таке формулювання імпліковано прирівнює текст перекладу літературного твору до інших творів, які не є перекладами.

Загалом, належність тексту до літературних творів та вплив цієї обставини на особливості перекладу цього тексту залежать від різних чинників. У монографії В. Комісарова йдеться про основні відмінності художнього тексту від нехудожнього з точки зору функціональної стилістики: основна функція нехудожнього тексту – інформативна (тобто передача змісту), а художнього – поетична або художньо-естетична (тобто створення художнього образу, естетичний вплив). Таким чином, на думку вченого, художній переклад (як результат перекладацької діяльності) вважається витвором, якому властиві художні риси [92, с. 120].

Виникає запитання, чи властиві художні риси нехудожньому перекладу і чи повинен він сприйматися як оригінальний текст відповідного жанру. Відповідь на це запитання знаходимо у Г. Мірама. Вчений розглядає проблему не лише у контексті художнього перекладу, а ширше, аналізує не лише художні тексти, але і науково-технічні тощо. Він прямо називає переклад будь-якого письмового тексту новим текстом, літературним твором. У його монографії зазначається, що письмовий переклад стає письмовим джерелом і тому має відповідати всім нормам мови, зокрема переклад будь-якого художнього тексту має стати невід’ємною частиною будь-якої національної літератури, мовою якої він перекладений, незалежно від того, якою була мова оригіналу [113, с. 120]. Ми погоджуємося з думками вчених про те, що текст перекладу є твором, і, відповідно, існує таке явище, як творча діяльність перекладача.

Розглядаючи явище творчості у перекладі, М. Венгренівська наводить приклад зміни у мовностилістичних особливостях тексту при перекладі на матеріалі перекладів поезії Ф. Війона, де наголошує на тому, що якщо у перекладі з’являються метафори, евфемізми та синекдохи, то більшість із цих мовностилістичних засобів є продуктом творчої діяльності перекладача [24, с. 55].

Справді, за словами Ю. Стежка, перекладач переосмислює авторські

інтенції і створює "нову реальність мовою перекладу" [170, с. 291].

О. Ребрій не лише визнає існування творчої діяльності перекладача, але навіть вдається до експериментального дослідження когнітивних механізмів такої діяльності. У присвяченій цьому дослідженню статті він показує тісний зв'язок понять, з якими працює перекладач, з його власною свідомістю [150, с. 52].

Оскільки у результаті творчої діяльності перекладач є автором новоствореного тексту, то, на нашу думку, відносини типу "*автор – текст*" у традиційному розумінні цілком можна екстраполювати у площину відносин "*перекладач – текст перекладу*". Таким чином, може бути проведена паралель між діяльністю перекладача і письменника. Здійснюючи переклад тексту (особливо якщо мова йде про художній текст), перекладач повинен розуміти прагматичний та соціолінгвістичний чинники ситуації, що впливає на вибір ним мовностилістичних засобів для тексту перекладу. Але суб'єктивний характер творчої діяльності дає підстави стверджувати, що перекладач добирає ці засоби крізь призму власного світогляду та власного бачення художньої картини світу, яка, за Є. Бондаренко, має власну структуру і характеризується тенденцією до набуття цілісності [19, с. 67]. Тому ми вважаємо, що можна стверджувати про існування "*ідіолекту перекладача*", і визначимо його на основі дефініцій Н. Безреброї та В. Муратової, як мотивований вибір перекладачем певних художніх засобів, зумовлених низкою причин, пов'язаних з процесами сприйняття та відображення світу за допомогою мовних засобів, з метою збереження прагматичного впливу на читача тексту перекладу.

Зазначимо, що подібно до авторського ідіолекту, ідіолект перекладача також може бути у центрі дослідження. У цьому контексті колектив авторів під керівництвом Ю. Калимон розглядає можливість вивчення ідіолекту перекладача у контексті інтерпретації твору не мовою оригіналу, вважаючи такі дослідження перспективними [63, с. 228].

Оскільки мовні засоби, які добирає перекладач, знаходять своє вираження у його текстах, то ідіолект перекладача досліджується через тексти перекладу.

Ми вважаємо це достатньою підставою використовувати також термін "ідіолект перекладу", який в межах нашої теми дослідження можливо ототожнювати з терміном "ідіолект перекладача".

У цілому перекладознавці далеко не завжди розглядають внесені перекладачем зміни у стилі тексту як позитивні. У свій час К. Чуковський визнавав існування індивідуальних характерних рис стилю перекладача, але вважав переклад неточним, якщо перекладач не здатен переступити через власні прийоми, смаки та навички. Натомість найбільшої точності перекладу досягає той перекладач, який здатен відчутти себе "двійником" автора оригінального тексту [197, с. 37]. На думку вченого, існує дуже мало перекладачів, здатних достатньо майстерно перекласти будь-який художній текст, не показуючи рис власного стилю, проте лише на підсвідомому рівні прояв цього стилю є цілком прийнятним [197, с. 47]. Відтак кожен перекладач перебуває у постійному пошуку оптимального ступеню прояву індивідуального стилю, а відповідно й ідіолекту в процесі створення перекладу художнього тексту. Постає питання – чим саме є здатність перекладача "відчутти себе автором" вихідного тексту; а також, чи є нульовий прояв ідіолекту перекладача насправді прагненням до буквалістичного перекладу.

Деякі дослідники виділяють 3 ступені спроможності перекладача "перевтілюватися" в автора оригінального тексту. За В. Коптіловим, недосвідчений перекладач не здатен виявити власний стиль і тяжіє до буквалістського перекладу; його протилежністю є перекладач, який додає до тексту занадто багато рис власного стилю, в результаті чого спільними у тексті перекладу та вихідного тексту є лише назва і декілька деталей. Оптимальним варіантом вважається той випадок, у якому перекладач "підкоряє" власний стиль стилеві автора [93, с. 11]. Отже, оскільки ідіолект є складовою ідіостиллю, ступінь його прояву у перекладача можна представити у вигляді шкали. При цьому оптимальним варіантом прояву буде певна точка посередині, а не на початку. В один бік від цієї оптимальної точки (традиційно уявімо напрям руху вліво або донизу) кількість проявів ідіолекту перекладача прямуватиме до нуля,

а весь переклад міститиме дедалі більше буквалізмів. При русі у протилежному напрямку (вправо або догори) кількість проявів ідіолекту, виражених різними трансформаціями, зростатиме і прямуватиме до нескінченності, а весь переклад матиме більше рис травестійності. Відтак, згаданий нами вище так званий "нульовий" прояв ідіолекту перекладача – поняття відносне, він точно не збігається з поняттям буквалістичного перекладу. Хоча цілком можна стверджувати, що "нульовий" прояв ідіолекту взагалі також є рисою ідіолекту перекладача, тобто теоретично є підстави вважати цей ступінь прояву таким, що не існує. Але ми виходитимемо з того, що нульовий прояв свідчить лише про відсутність зовнішніх ознак прояву ідіолекту, а не про неіснування останнього. Нульовим проявом ідіолекту перекладача вважатимемо дотримання авторського ідіолекту можливими для мови перекладу засобами. Співвідношення ідіолекту автора та ступеню прояву ідіолекту перекладача проілюстроване у додатку В.

Для того, щоб перекладачеві було легше дотримати стиль оригінального твору, В. Коптілов пропонує свідомо здійснювати вибір твору для перекладу. У його праці йдеться про те, що навіть досвідчений перекладач має обирати для перекладу твори, по-перше, стиль яких має бути близьким до його власного, а по друге – які йому особисто подобаються [93, с. 12, 15]. У цих порадах бачимо спроби зменшити ступінь прояву ідіолекту перекладача і наблизити його до "оптимальної точки", про яку йшлося вище, що також дасть змогу говорити про високу оцінку якості такого перекладу.

З цього випливає, що якісним вважається такий переклад, у якому перекладач не змінює мовостиль оригінального тексту, а створює текст перекладу, який би сприймався читачем так само, як було задумано автором оригінального тексту. Але ми цілком поділяємо думку В. Виноградова про те, що перекладач не може сприймати оригінальний текст "середньостатистично", а натомість сприймає його, як конкретна людина, тому внесення певних змін у текст під час перекладу є неминучим [26, с. 24]. Можемо зробити висновок, що нульовий прояв ідіолекту є ідеалізованим поняттям – тобто насправді

неправильно стверджувати, що нульовий прояв стилю зустрічається в усіх якісних перекладах, натомість – в усіх якісних перекладах перекладач лише прагне звести прояви власного ідіолекту до нуля.

Таким чином, можемо зазначити, що оригінальний текст і текст перекладу не є тотожними, що зумовлене не лише різницею у фонетичній репрезентації його різними мовами, але також і різницею у використаних мовностилістичних засобах. Така різниця зумовлена перш за все різними мовностилістичними засобами і засобами художньої виразності, наявними у різних мовах.

Інші дослідники (В. Виноградов, В. Коптілов, О. Ребрій) стверджують, що, перекладаючи текст (навіть не обов'язково художній), перекладач не може не здійснювати на нього свого суб'єктивного впливу. Такий вплив полягає в індивідуальному виборі мовностилістичних засобів тексту перекладу і, на думку багатьох вчених, він є ні чим іншим як творчою діяльністю, у результаті якої отримуємо художній літературний твір, що стає частиною певної національної літератури.

Для зменшення імовірності виникнення протиріч між рецепцією оригінального твору та тексту перекладу через відмінності в ідіолектах автора та перекладача останньому бажано добирати авторів та твори для перекладу, беручи до уваги особливості власного ідіолекту.

У будь-якому випадку, Рома Франко, як перекладачка, є автором нових текстів. Ступінь вияву її авторського ідіолекту та особливості його "накладення" на ідіолект авторів оригінального тексту буде розглянуто у наступних розділах дисертації.

Отже, дослідження особливостей ідіолекту перекладача є дуже важливим у подальших наукових студіях, а особливо у стилістиці, перекладознавстві, прагматичній, соціолінгвістиці та інших галузях.

1.2. Відтворення компонентів мовостилю текстів у перекладах крізь призму ідіолектів автора та перекладача

1.2.1. Труднощі у перекладі як причина розбіжностей між ідіолектами автора і перекладача

У попередньому підрозділі нами було розглянуто різні погляди на сутність поняття ідіолекту перекладача і на підставі опрацьованого матеріалу сформульовано відповідну дефініцію. З неї випливає, що ідіолект перекладача – явище комплексне. Тому логіка подальших студій передбачає дослідження особливостей кореляції ідіолектів автора та перекладача у контексті процесу відтворення авторського ідіолекту у перекладах за різними його компонентами.

Вище йшлося про те, що переклад художнього тексту є творчою діяльністю, яка має свою специфіку, і яку теж можна розглядати з різних точок зору як складний процес. Варто зазначити один з аспектів цього процесу – мовоцентричну творчість перекладача у вузькому розумінні, яка, за О. Ребрієм, маніфестується у вирішенні перекладацьких труднощів мовного походження [149, с. 97].

Термін "труднощі" у перекладознавчому дискурсі можна розуміти по-різному, залежно від ситуації. Автори перекладознавчих праць С. Влахов та С. Флорин розглядають його у різних сполученнях. Зокрема вони зазначають, що реалії становлять *труднощі для перекладача* (курсив у цьому абзаці наш) своєю формою, особливостями, словотвірними можливостями, сполучуваністю тощо [27, с. 18]. Такі *труднощі* пов'язані з пошуком *способу передачі реалії* іншою мовою [27, с. 80]. Натомість при перекладі фразеологізмів виникають *труднощі розпізнавання їх у тексті*, а також *труднощі їх сприйняття та розуміння* [27, с. 180]. Відтак перед перекладачем постає низка важливих завдань, від способу вирішення яких залежить якість перекладу, що, на нашу думку, прямо пропорційно пов'язана зі ступенем відтворення ідіолекту автора у тексті перекладу, а отже, формує ідіолект перекладача.

Про труднощі, які виникають у процесі перекладу реалій, пише також Р. Зорівчак. Вчена пов'язує ці труднощі не лише з відсутністю у мові перекладу

повного чи часткового відповідника з подібним денотативним значенням, але і з наявністю конотації – національного та історичного забарвлення, які теж слід передавати [58, с. 39]. Таким чином, слово необов'язково має бути полісемічним для того, щоб мати дещо розгалужену семантичну структуру, яка впливає на вибір відповідника у перекладі. Наприклад, речення **(З-о)** *Ta в діжці ж* [321, с. 211] містить культурно марковану лексему, яка позначає окремий вид посудини, призначеної для використання у побуті. Для відтворення слова у перекладі було використано можливості мови перекладу та дібрано відповідник, значення якого досить точно збігається з оригіналом, проте не зберігається культурне маркування: **(З-п)** *There's water in the barrel* [369, с. 106].

Існують і інші випадки труднощів перекладу. К. Чуковський говорить про існування *труднощів перекладу давніх творів* [197, с. 28], а також *стилістичних труднощів*, які особливо проявляють себе при перекладі з мови з високим ступенем спорідненості, наприклад з української російською чи білоруською тощо [197, с. 218]. Відтак, стає очевидним розширення сфери використання терміна. Але вивчення труднощів перекладу без звернення до причин їх виникнення, на нашу думку, буде неповним.

Один з випадків комплексних труднощів перекладу (без називання терміну) описується в емпіричному дослідженні О. Шаблій – при перекладі твору П.Й.А. фон Фейєрбаха "Погляд на німецьке правознавство" перекладачеві доводиться мати справу з віддаленою у часі мовою, терміносистемою права, а також з високою художньою образністю авторського стилю [198, с. 29]. Таким чином, ми іще раз пересвідчуємося у тому, що переклад не обмежується виключно рівнем мовних одиниць, а вимагає комплексного підходу і залежить не лише від рівня мовних знань перекладача.

Як зазначено у Л. Бархударова, джерелом численних труднощів, яких зазнає перекладач, є відмінності в семантичних системах різних мов [10, с. 12]. При цьому ми розуміємо це так, що йдеться не просто про лексичний склад мови, а про семантику у значно ширшому розумінні, що зокрема включає в себе тимчасові семасіологічні зв'язки між словами.

О. Ребрій розглядає цю проблему в іншому ключі, зазначаючи, що перекладацькі труднощі виникають як результат існування "системних невідповідностей" між членами мовної пари певного напрямку перекладу [149, с. 103]. Беручи до уваги твердження про складність мови як системи [310, с. 659], а також взявши за основу "галузеву класифікацію перекладацьких невідповідностей", наведену О. Ребриєм [149, с. 107], у межах обраної теми дослідження ми зосередимося переважно на виокремлених із цієї класифікації перекладацьких труднощах, які виникають у результаті лексичних невідповідностей між мовами. Важливим є те, як саме відтворюється у тексті перекладу лексема, фразема, синтаксема тощо, коли вони приймаються за окрему одиницю перекладу, а також різниця між авторським задумом, особливостями рецепції тексту перекладачем та відтворення ним цих одиниць у тексті перекладу й особливостями їх рецепції читачем тексту перекладу.

У цьому контексті зазвичай говорять про еквівалентність у перекладі. Проблемі еквівалентності та еквівалентів у перекладознавстві присвячено багато праць, масив яких становить цілу наукову дискусію. Як зазначає Б. Келяр, не викликає сумнівів те, що еквівалентність пов'язана з відношеннями між вихідним текстом та текстом перекладу, проте кожен науковець інтерпретує цей зв'язок по-своєму [244, с. 59]. Саме індивідуальне розуміння науковцями поняття *еквівалентність* із точки зору перекладу призвело до полеміки.

Велика кількість поглядів на явище еквівалентності у перекладознавстві зумовлена також існуванням різних теорій перекладу, які у свою чергу спираються на різні підходи. До прикладу, Д. Панау та інші зводять відомі теорії до 2 груп – з лінгвістично орієнтованими підходами (де у центрі уваги знаходиться вихідний текст та процес перекладу) та теорії з підходами, орієнтованими на отримувача (з акцентуванням уваги на культурних, історичних та соціально-політичних чинниках, що впливають на процес перекладу) [264, с. 5]. Втім, розмаїття наукових поглядів призводить переважно до розбіжностей у розумінні типів еквівалентності, але не явища в цілому.

У Я. Рецкера знаходимо твердження про те, що еквівалентом вважається постійна відповідність, яка в більшості випадків не залежить від контексту або встановилася в результаті тривалих мовних контактів [151, с. 9-11]. Як бачимо, тут ідеться про семантичний аспект лексичної підсистеми мови; в цілому дефініція тісно пов'язується з теорією закономірних відповідностей.

О. Швейцер взагалі окремо виділяє прагматичну еквівалентність, яка враховує комунікативну установку та комунікативний ефект і перетинається зі всіма іншими рівнями та видами еквівалентності [201, с. 86]. К. Ковалева вважає прагматичний аспект дуже важливим при оцінці якості перекладу [73, с. 14]. З цього випливає, що прагматична еквівалентність має відігравати основну роль у пошуку перекладачем найвдалішого еквівалента в процесі виконання перекладу. З цією метою, на нашу думку, допускаються значні трансформації, зокрема семантичні.

Про допустимість різноманітних трансформацій при доборі еквівалента йдеться також у Е. Табаковскої. Вчена взагалі вважає, що на сучасному етапі розвитку світового перекладознавства проблема еквівалентності знаходиться в "емпіричній сфері", і що еквіваленти можуть належати до одиниць мови різних, непорівнюваних рівнів, еквівалентність яких кваліфікований перекладач відчуває інтуїтивно [176, с. 103-105]. Таке тлумачення явища значно ширше, оскільки в ньому не наголошується на ролі контексту, воно допускає добір еквівалентів як більших, так і менших за обсягом, у чому ми вбачаємо також наявність перекладацьких трансформацій додавання та вилучення.

В цілому можемо взяти до уваги думку О. Селіванової, яка, підсумовуючи різні теоретичні погляди про еквівалентність у перекладі, вважає, що еквівалентність є збалансованим співвідношенням повноти й змісту переданого у перекладі тексту з одного боку та тотожності прагматичного впливу на читача, що частіше пов'язують із терміном "адекватність" – з іншого [310, с. 548]. Справді, у статті М. Гул детально розглянуто поняття адекватності у перекладі, а також окрему увагу приділено адекватності на рівні основної функції тексту [235, с. 145]. На нашу думку, еквівалентність на рівні функції

також може бути предметом наукового пошуку, який зокрема можна пов'язати зі стилістичними дослідженнями у перекладознавстві.

Тому, незважаючи на те, що сучасні вчені виходять за межі вивчення лексичної системи мови, трактуючи поняття еквівалентності та еквіваленту у перекладознавстві, пов'язане з ним подальше вивчення трансформацій у межах лексичної підсистеми мови не втрачає своєї важливості.

З іншого боку, визначення еквівалентності у перекладі з точки зору лексики не обмежується лише аналізом мовного матеріалу, оскільки мова тісно пов'язана з суспільством, а відповідно – і з культурою.

Всебічний зв'язок перекладу з культурою взагалі та міжкультурними контактами був помічений наприкінці ХХ століття, в результаті чого відбулася зміна парадигми у перекладознавчих дослідженнях, яку потім назвали "культурним поворотом".

А. Лефевр у цьому контексті розглядав поняття "центрального тексту", який дає уявлення про національну культуру, і зазначав, що неякісні переклади таких текстів здатні зруйнувати культуру [289, с. 70]. Взагалі, досліджуючи концепцію перекладу А. Лефевра, О. Кальниченко та З. Зарубіна пишуть, що її автор при зіставленні перекладів враховує ідеології перекладачів та історичні зміни [66, с. 213]. Тісний зв'язок між перекладом і культурою розглядається у С. Басснетт. У її статті, присвяченій перекладу поезії, йдеться про врахування "культурних знань" як про одне з найважливіших завдань перекладача [211, с. 158]. Про зворотній зв'язок перекладу і культури також говорить Л. Венуті. Вчений наголошує на існуванні потреби всередині кожної культури перекладати з інших культур, що є запорукою подальшого існування і розвитку цієї культури [290, с. 4]. Оскільки переклад є результатом діяльності перекладача, можна також стверджувати про зв'язок культури та перекладацької діяльності. Зокрема у монографії М. Іваницької йдеться про всебічний вплив культурно-соціального простору на переклад через вимоги домінуючого літературного канону, очікування соціуму та особливості національно-культурної системи [62, с. 18].

Таким чином, навіть якщо дослідження проводиться у площині лексичної системи мови, вважаємо за неможливе нехтувати міжкультурними контактами, що відбуваються у процесі перекладу. Крім власне лексичного значення необхідно враховувати також контекст та культурно-історичний фон, до якого має відношення кожний аналізований випадок.

Розглянемо ряд думок щодо значення культури у перекладознавчих дослідженнях лексико-семантичного спектру.

Н. Багрінцева вважає, що виникають перекладацькі труднощі не лише у роботі з безеквівалентною лексикою, але також і при відтворенні "лінгвоперекладацьких культурем" – одиниць мови, відтворення яких тісно пов'язане з перекладацькими труднощами, які виникають через розбіжності у культурах, що контактують [9, с. 80]. Х. Гуо вбачає прямий вплив культури на особливості досягнення переважно семантичної та прагматичної еквівалентності [236, с. 343]. На думку дослідника, на труднощі семантичного характеру впливають уже згадані нами додаткові конотаційні значення слова [236, с. 344], тоді як на прагматичні труднощі – відмінності між двома культурами історичного, географічного, звичаєвого та релігійного характеру [236, с. 345-346]. Взаємну залежність між перекладацькими труднощами та міжкультурними контактами у перекладі можна також підтвердити положеннями праці Д. Ву. Зокрема вчений наголошує на важливості врахування додаткової конотації, пов'язаної саме з національною культурою. Саме невідповідності між культурними конотаціями одного і того самого слова у різних мовах призводять до виникнення перекладацьких труднощів. При цьому він зазначає, що компетенція перекладача у виявленні такої міжкультурної різниці не є природженою, вона може і повинна бути вироблена [297, с. 123-124]. Враховуючи всебічний зв'язок мови та культури, ми однозначно погоджуємося з тим, що лексичний склад мови не існує поза культурою, але вважаємо, що розгляд відтворення лінгвостилістичних особливостей при перекладі з урахуванням усіх можливих аспектів міжкультурної комунікації вимагає окремого, значно глибшого та ширшого

дослідження, тому зосередимося переважно на лексико-семантичному аспекті проблеми.

Велика увага у цьому питанні приділяється поняттю безеквівалентної лексики. Аналізуючи численні наукові праці з питання, С. Влахов та С. Флорин зупиняються на тому, що до безеквівалентної лексики входять реалії, а також, за певних умов, терміни, вигуки, екзотизми, аббревіатури, звертання, відступи від літературної норми, а також певною мірою власні назви та фразеологізми [27, с. 43]. Це черговий раз дає нам можливість пересвідчитися у тому, що така лексика тісно пов'язана зі специфічними національними явищами культури, у якій використовується певна мова, у нашому випадку – мова оригіналу.

Через наявність національно-зумовлених понять великого значення лексиці мови надає також Ю. Рилов, вважаючи її найважливішою у відображенні мовної картини світу [159, с. 139-140]. Отже, реалії та інша безеквівалентна лексика є одним з основних джерел перекладацьких труднощів, що у свою чергу впливає на особливості відтворення стилю твору в цілому. Однак у деяких випадках кількість таких труднощів може бути значно зменшена. Один із таких випадків прокоментовано Н. Багрінцевою з точки зору особливості мовних контактів – якщо мовні контакти між двома культурами відбуваються вже протягом довгого часу, то численні переклади впливають на уявлення представників культури-реципієнта, а, відповідно, і читача тексту перекладу, розширяючи знання про іноземну культуру, що полегшує роботу перекладача [9, с. 92]. Однак, якщо такі мовні контакти не настільки довготривалі, перекладачеві іноді доводиться виконувати певну додаткову роботу. Р. Махалі виправдовує перекладача, який у процесі перекладу художнього тексту здійснює значні трансформації (про які детальніше йтиметься нижче), якщо йому відомо, що вони зумовлені великою різницею у фонових знаннях представників культури, мовою якої створений оригінальний текст, і представників культури-реципієнта [250, с. 86]. Більше того, науці відомі випадки, коли розбіжності у системах фонових знань автора, перекладача та читачів оригінального тексту та тексту перекладу призводять до

трансформацій, які виходять за межі виміру самого тексту. Наприклад, М. Мерфі аналізує автопереклад драматичного твору з ірландської англійською і відзначає, що для кращого сприймання англійською аудиторією до сюжетної лінії твору було навіть додано декілька персонажів, первинно відсутніх в ірландському варіанті тексту, а також відбулося введення додаткового історичного контексту, який пояснює негативне ставлення ірландських персонажів до англійців [256, с. 400-401]. У цьому контексті в усіх чотирьох проаналізованих випадках, на нашу думку, йдеться зокрема про фонові знання, якими вже може володіти читач тексту перекладу. Крім знань мови оригіналу та мови перекладу (що розуміється як аксіома), перекладачеві зокрема відводиться місія володіти не лише певними фоновими знаннями, але й знаннями про можливі (або очікувані) фонові знання читачів, які, теж будучи у певному розумінні фоновими (про культуру-реципієнт) утворюють своєрідні метафонові знання. Ми прийшли до того, що перекладачеві корисно бути поінформованим про історію перекладів хоча б того напрямку в межах певної мовної пари, у якому він працює.

У цьому контексті можна також провести паралель між поняттями "фонові знання" та "дискурс". Зокрема, А. Павлова пише, що дискурс включає у себе крім самого тексту "широкий контекст" (особливості епохи, в яку був створений текст, відомості про автора та прототипів персонажів), а також уявлення перекладача про аудиторію, яка є отримувачем тексту перекладу [135, с. 22-23]. Як бачимо, те, що вчена називає уявленнями перекладача про аудиторію-отримувача, приблизно відповідає поняттю метафонових знань, описаному нами у попередньому абзаці. Ми вважаємо, що у цьому випадку краще використовувати термін "знання", оскільки ми надаємо цій частині дискурсу великого значення.

Продовжуючи розглядати особливості відтворення безеквівалентної лексики у широкому розумінні, вважаємо істотним також підкреслити зв'язок між ним та процесом творчої діяльності перекладача, про яку йшлося у попередньому підрозділі. О. Ребрій вважає процес відтворення такої лексики

"потрійним творчим процесом", у якому перекладач інтерпретує одиницю перекладу, приймає рішення щодо вибору способу перекладу та формує іншомовний відповідник із подальшим перенесенням його до мови перекладу [149, с. 110]. І хоч ми вважаємо, що творчий процес, здійснюваний під час виконання перекладу художнього тексту, не обмежується лише зосередженням зусиль перекладача на подоланні лексичних труднощів на шкоду граматичним, фонетичним тощо, але, по-перше, лексичні труднощі становлять дуже комплексну та об'ємну проблему у перекладознавчих дослідженнях, по-друге – лексичні труднощі тісно пов'язані з граматичними, фонетичними, стилістичними та іншими, оскільки, як нами вже було зазначено, будь-яка мова є системою, в якій, зокрема, лексика ніколи не функціонує окремо та незалежно від граматики, фонетики тощо.

Долаючи лексичні труднощі перекладу, перекладач часто вдається до лексичних трансформацій, користуючись методом трансформацій вихідного тексту, описаним Р. Міньяром-Белоручевим, а саме: перекладач не одразу добирає позначення для певного денотату у мові перекладу, а спочатку звертається до системи номінацій цього денотату у мові-джерелі, що потім дає можливість переходити до тексту перекладу на формально-знаковому рівні [112, с. 168]. Серед причин, що призводять до лексичних трансформацій, у Т. Левицької та А. Фітермана зокрема названо різницю у змістовому обсязі слова, його сполучуваності, вживанні тощо [106, с. 51]. Як бачимо, лексичні трансформації прямо пов'язані з лексичними труднощами у перекладі. Вважаємо, що при цьому, звертаючись до системи номінацій у мові, перекладач користується власним досвідом, незалежно від того, чи здійснюється переклад рідною чи іноземною мовою.

1.2.2. Стилеметрична оцінка якості перекладу у дослідженнях ідіолекту перекладача

Для подальших досліджень спочатку необхідно розглянути сутність поняття перекладацьких трансформацій. Це явище, зокрема, досліджувалося у

працях Л. Бархударова. Перекладацькими трансформаціями він вважав перетворення, здійснювані перекладачем задля того, щоб текст перекладу, відповідаючи всім нормам мови перекладу, якнайповніше передавав інформацію, що містилася у вихідному тексті. Вченим також названо 4 основних типи трансформацій: перестановку, заміну, додавання та вилучення [10, с. 190]. Враховуючи результати практичної частини нашого дослідження, ми поділяємо думки багатьох перекладознавців, підсумовані О. Селівановою, і вважаємо за необхідне взяти до уваги також іще один вид трансформацій, який полягає у відтворенні одиниці перекладу за допомогою неізоморфних вихідних засобів і називається компенсацією [310, с. 551].

Наступний приклад ілюструє трансформації, зроблені у процесі перекладу: **(4-о)** *Ta й маєток твій неса варт, коли в тебе нема таздині* [345, с. 195] – **(4-п)** *And all your wealth isn't worth a damn, when you don't have a good housewife* [389, с. 264]. Як бачимо, речення в тексті оригіналу містить усталений вираз із стилістично маркованим словом *неса*, що надає реченню негативної конотації. У тексті перекладу використовується близький за значенням усталений вираз з іншим словом – *a damn*, при цьому негативна конотація зберігається. Таким чином, перекладачка намагається дотримати стилістичні особливості тексту, використовуючи для цього прийом заміни – вираз замінений іншим виразом, утвореним з інших компонентів, але при цьому з подібною семантикою та конотацією.

Загалом, лексичне значення слова, з огляду на важливість його всебічного аналізу для перекладу, а також на інформацію, яку воно несе у собі, дуже детально розглядається у праці В. Виноградова. Він вбачав у слові мовну та мовленнєву інформацію, яку можна відділяти одну від одної лише в процесі наукового аналізу. І якщо традиційно у лексичному значенні слова звертають увагу перш за все на смислову та рідше – емоційно-експресивну інформацію, то вченим, крім того, виокремлюється соціолокальна, хронологічна, фоновна, диференційна з мовного боку, а також асоціативно-образна, словотворча, експресивно-емоційна, алюзивна, функціональна та паралінгвістична – з

мовленнєвого боку (інша загальна назва цього виду інформації – okazіональна) [26, с. 48]. Отже, можемо вважати, що будь-яке слово має декілька значень.

Наприклад, у репліці **(5-о)** *П'яний, Докійко...* [326, с. 217] слово *Докійко* – це власна назва, крім етимології якої можна також навести такі значення: власне ім'я людини, жіноче ім'я, неформальний варіант імені *Євдокія*, маркований зменшувально-пестливим суфіксом *-к-* на позначення пестливого ставлення продуцента речення до адресата, флексія *-о* позначає вживання іменника у кличному відмінку і вказує на звертання. Таким чином, це слово означає пестливе неофіційне звертання до особи жіночої статі, яка перебуває у близьких стосунках з продуцентом фрази. У тексті перекладу речення відтворено так: **(5-п)** *Drunk, Dokiuka...*” [382, с. 53], з чого читач за допомогою контексту та певних формальних ознак (таких, як велика буква на початку слова та відокремлення його комами) може відновити такі значення: ім'я, жіноче ім'я, у реченні виконує функцію звертання (для цього, до речі, немає необхідності вживати слово у кличному відмінку, якого в англійській мові не існує), ім'я позначає дружину продуцента фрази, що (імовірно) означає близькі стосунки і пестливе ставлення у спілкуванні. Втрати при перекладі стосуються певної додаткової конотації через відсутність деяких граматичних категорій та форм у мові перекладу та нестачу деяких фонових знань у читачів тексту перекладу, хоча більшість цих втрат відновлюються засобами контексту.

Важливо також те, що інформація, яка міститься у лексичному значенні слова, тісно пов'язана зі стилем твору. До прикладу, у працях І. Арнольд констатується існування "інформації другого роду", яка виникає як результат взаємодії предметно-логічної інформації з оцінною, емоційною, експресивною та естетичною, від чого, зокрема, залежить стилістична функція [8, с. 159]. Ми вважаємо, що класифікації інформації за В. Виноградовим та І. Арнольд неоднакові, при цьому вони не заперечують, а доповнюють одна одну. Від комплексної інформації, що міститься у слові, залежить його стилістична функція, відтак – ця інформація пов'язана зі стилем всього твору та ідіолектом його автора.

З огляду на розглянуті вище думки про комплексний характер інформації, яку несе у собі лексичне значення, детальніше зупинимося на тимчасових зв'язках між словами у тексті. Труднощі художнього перекладу пов'язані з тим, що значення деяких слів визначаються завдяки їх зв'язкам з іншими словами, відтак перекладачеві необхідно виходити за межі засвоєних семантичних полів. Адже різні стилістичні засоби (такі, як метафори, метонімії, синекдохи, алегорії, гіперболи, порівняння, епітети – з одного боку; неологізми, провінціалізми, жаргонізми – з іншого, тощо) характеризуються "тимчасовим семасіологічним зв'язком"; при використанні у переносному значенні такі слова індивідуалізують автора у художньому мовленні [112, с. 176-177]. Як уже було зазначено, визначення ідіолекту автора тексту також пов'язане з індивідуальним та унікальним способом його висловлювань. Таким чином, у формуванні ідіолекту автора художнього тексту в широкому розумінні (тобто також і перекладача) надзвичайно важливу роль відіграє саме система використовуваних цим автором стилістичних засобів з урахуванням їх кількісних та якісних співвідношень всередині цієї системи.

Подібно до цього можна провести паралель між комплексним характером інформації, що міститься у тексті, та ідіолектом автора. Р. Міньяр-Белоручев вважає, що перекладач художнього тексту не повинен забувати про те, що автор тексту вкладає додатковий ефект у своє повідомлення [112, с. 178]. Відтак, завданням перекладача є розкодувати це додаткове повідомлення і зберегти його. Під таким додатковим повідомленням розумітимемо як комплекс різних семасіологічних зв'язків, так і прагматичний вплив, здійснений на читача за допомогою складної системи стилістичних засобів.

На цьому етапі постає завдання вибору перекладачем певних стратегій. У перекладознавстві часто виокремлюють дві основні стратегії – одомашнення та очуження, досліджувані в когнітивному, комунікативному та дискурсивному аспектах [5, с. 85]. Як зазначає Т. Андрієнко, спочатку перекладач обирає загальну стратегію перекладу відповідно до відомих йому принципів перекладу. У межах загальної стратегії обираються так звані "локальні"

стратегії, кожна з яких спрямована на розв'язання конкретної перекладацької проблеми; у межах цих стратегій перекладач обирає способи перекладу (калькування, компенсацію, пояснення тощо) [5, с. 25-26]. Разом із вченою, ми також вважаємо за можливе використання терміну "стратегії" у множині при розгляді перекладу одного тексту, оскільки, навіть ведучи мову про переклад безеквівалентної лексики у межах одного твору, переконуємося в тому, що для різних випадків можуть використовуватися різні стратегії, при цьому неможливо вказати універсальні причини їх вибору, бо такий вибір залежить від конкретної ситуації у кожному окремому випадку.

Наприклад, у реченні **(б-о)** "*... або як знов зірветися до бійки з панськими гайдуками, <...> то прошу знов до мене!*" [347, с. 249] слово *гайдуками* є історизмом [313]; у перекладі воно відтворюється у такий спосіб: **(б-п)** "*... or if you once again get into a fight with the lord's *hayduks <...>, please come to me again!*" [355, с. 109]. У наведеному прикладі перекладачка обирає стратегію очуження – слово-історизм транслітерується і позначається зірочкою (*), що служить для читача посиланням на глосарій, в якому поміщене таке пояснення: **(г-2)** "*man-in-waiting, private soldier*" [368, с. 376]. Отже, іншомовне для читача тексту перекладу слово *hayduks* зберігає історичне та національне маркування, в той час як наявність статті у глосарії зменшує семантичні втрати у перекладі. Спосіб його сприймання наближається до способу сприймання його відповідника у тексті оригіналу читачем українського тексту – таким чином перекладачка робить спробу зменшити трансформації у стилі тексту.

Отже, процес перекладу і його складова – процес переходу мовостилію вихідного тексту у мовостиль тексту перекладу – пов'язані з індивідуальним сприйняттям вихідного тексту перекладачем з метою створення тексту перекладу. Але процес сприймання тексту також не є простим. Наприклад, у В. Виноградова, який переосмислив класичну концепцію Ф. Шлаєрмахера, він подається як двофазний. На першому етапі відбувається "доперекладацьке сприймання", у процесі якого перекладач основну увагу звертає на художню цінність тексту.

Другим етапом є власне перекладацьке сприймання, у процесі якого перекладач сприймає окремі елементи тексту (слова, словосполучення і т.д.) безпосередньо перед відтворенням тексту іншою мовою [26, с. 23, 26]. М. Гул також вважає, що перекладач спочатку виступає *читачем* оригінального тексту [235, с. 141] (курсив наш). Таким чином, аналізуючи різні одиниці перекладу у вихідному тексті, перекладач для себе виокремлює зокрема різні стилістичні засоби, встановлюючи їх тимчасові семасіологічні зв'язки (про які йшлося вище) і обираючи певні перекладацькі стратегії для прийняття перекладацьких рішень. На нашу думку, на цьому етапі вже з'ясовується, котрі зі стилістичних засобів, що містяться у вихідному тексті, будуть збережені, котрі вилучені, а котрі – замінені іншими. Зміни у кількісному та якісному складі стилістичних засобів становлять один із критеріїв оцінки якості перекладу.

Проте не слід підходити до оцінки якості перекладу лише з позиції змін у кількості використаних стилістичних засобів. Якщо мають місце втрати при перекладі (за О. Семенцем, ознакою втрат при перекладі є відмінності в "інтенсивності" реакції на текст у читачів оригінального тексту та читачів тексту перекладу [163, с. 114]), вважаємо за необхідне звернути увагу на думку Є. Княжевої, яка пропонує розрізняти свідомі та несвідомі втрати при перекладі, вважаючи лише несвідомі втрати перекладацькими помилками, які негативно впливають на якість тексту перекладу [72, с. 193]. Як уже зазначалося вище, перекладач самостійно приймає рішення щодо кількості та характеру трансформацій, тому свідомі втрати є не власне втратами, а лише результатом певного перекладацького рішення. Тим не менше, може постати питання – чи вважатиметься якісним переклад, у якому спостерігається надвелика кількість свідомих втрат. Адже існують випадки, у яких, перекладач не досягає необхідного ефекту в тексті перекладу, коли його, однак, можна було досягти.

Наприклад, у повісті Б. Грінченка читаємо: **(7-о)** *Прийшов Петро, приніс свого картуза і свою чумарку* [322, с. 329]. Серед характерних ознак стилю можемо назвати вживання історично маркованої лексеми *чумарка*, що служить

ознакою конкретного хронотопу, оскільки позначає одяг, який носили у час написання оригінального твору, але не носять у наш час. У перекладі вона відтворена за допомогою стилістично нейтрального слова: **(7-п)** *Petro came back and brought him a cap and an overcoat* [370, с. 204]. На нашу думку, у цьому випадку цілком можна було використати транслітерацію з коротким (1 слово) коментарем (у даному випадку слово сприймалося б як культурно марковане) або знайти відповідник серед слів на позначення верхнього одягу, який використовувався в англійських культурах на межі XIX-XX століть (у такому випадку збереглося б історичне маркування, хоча були би втрати у культурному). У наявному ж перекладі ні культурне, ні історичне маркування не збережене, що збільшило трансформації у мовостилі тексту і вплинуло на рецепцію перекладу.

Звернемося до думки А. Павлової, котра вважає, що оцінка якості перекладу повинна складатися з двох окремих оцінок – тієї, яку традиційно називають власне оцінкою якості перекладу, і тієї, що враховує, який саме ступінь альтернативи був у перекладача стосовно того чи іншого прийнятого перекладацького рішення, що, на думку вченої, недостатньо береться до уваги при оцінці якості перекладу і свідчить про непрофесіоналізм того, хто таку оцінку здійснює [135, с. 19]. Тут при оцінці якості перекладу ми виходимо за межі аналізу текстів та фонових (і метафонових) знань перекладача, залучаючи також критерій врахування того, ким оцінюється переклад (ця особа у конкретному випадку виконує роль експерта, а можливість виконання такої оцінки пристроєм, як-от персональним комп'ютером зі спеціальним програмним забезпеченням, теоретично можлива, але в наш час у контексті художнього перекладу не розглядається), хоча і цей перелік критеріїв можна розширювати.

В. Сдобніков при оцінці якості перекладу вважає важливою комунікативну ситуацію, у якій здійснюється така оцінка, а також її відношення до ситуації, у якій був виконаний переклад [275, с. 306]. Якщо звернення до ситуації, в якій був виконаний переклад, у дечому перегукується з розглянутою

вище думкою А. Павлової про ступінь альтернативи можливих перекладацьких рішень, то ситуація, у якій виконувалася оцінка, є новим елементом переліку критеріїв оцінки, який "із зовнішнього боку" дає можливість відповісти на питання про ступінь професіоналізму експерта.

Як бачимо, критерії оцінки якості перекладу можна поділити на 3 групи: такі, що орієнтовані на тексти (текстоцентричні), на процес перекладу, на перекладача (автороцентричні) і, певною мірою, навіть на експерта, який виконує таку оцінку (експертоцентричні).

Поглянемо на оцінку якості перекладу з точки зору текстоцентричних критеріїв. В. Мошкович вважає процес оцінки на основі адекватності та еквівалентності найякіснішим [119, с. 10]. Для здійснення такої оцінки вчена пропонує встановити рівень еквівалентності на основі лексико-синтаксичного аналізу речень та аналізу перекладацьких трансформацій, порівняти художні прийоми та засоби, а також взяти до уваги загальний вплив тексту з урахуванням ширшого контексту [119, с. 12-13]. Вказаний підхід свідчить про прямий зв'язок між ступенем еквівалентності перекладу та його якістю.

Проте, якщо здійснюється аналіз трансформації мовостилю тексту при перекладі, необхідно не забувати, що важливою є й орієнтація на читача тексту перекладу. Якщо читач виступає в ролі експерта, оцінюючи якість перекладу, то, на відміну від професійного експерта, він не завжди порівнює текст перекладу з текстом оригіналу.

Як зазначає Є. Княжева, якщо при виконанні перекладу до уваги береться твердження про всебічну орієнтацію тексту перекладу на отримувача, то у цьому випадку оцінка якості виконаного перекладу здійснюється принципово по-іншому, оскільки читач тексту перекладу не встановлює ступеня еквівалентності та адекватності тексту в порівнянні з оригіналом і, сприймаючи його як оригінальний твір, звертає увагу лише на відповідність тексту літературній нормі [72, с. 192]. Подібне твердження знаходимо також у Е. Скібінської, яка розрізняє 2 типи оцінки якості перекладу: коли вона провадиться шляхом зіставлення тексту оригіналу та тексту перекладу, а також

коли текст перекладу зіставляється з мовною нормою (виконується переважно середньостатистичним отримувачем тексту перекладу) [280, с. 21]. Як бачимо, існує велика кількість підходів до оцінки якості перекладу, які потребують подальшої систематизації. Зважаючи на їх розмаїття, є підстави вважати, що на сьогодні ще не розроблено формалізованої моделі оцінки якості перекладів.

М. Вільямз наводить перелік із 8 критеріїв оцінки якості перекладу (пов'язаних переважно з тим, хто проводить таку оцінку, стилістичними особливостями тексту перекладу, кількістю та характером помилок у ньому, наявністю різних рівнів оцінки, метою оцінки тощо) і зазначає, що через творчий або комплексний характер кожного чинника універсальна формалізована модель оцінки якості перекладу ще не розроблена [295, с. 5-7]. Утім, дослідження особливостей відтворення компонентів мовостилію тексту та ідіолекту автора художнього тексту в перекладі є можливим і вже привертало увагу деяких вчених.

Зокрема, визначаючи стиль тексту, М. Брандес вважає його єдністю художньо-мовленнєвих елементів. При прочитанні тексту читач ідентифікує автора (не як конкретну особу, а як суб'єкта-джерело мовлення у межах тексту) і сприймає стиль тексту як індивідуальний стиль автора [21, с. 77]. Ми вважаємо, що можна провести паралель між автором як суб'єктом нарації у тексті та реальним автором тексту як особою. Відтак, навіть майстерний автор, який намагається "надати" суб'єкту нарації та кожному персонажеві різні стилі, все одно "висловлюватиметься в межах свого унікального способу" (див. дефініцію ідіостилію Н. Фатєєвої у підрозділі 1.1). Таким чином, зв'язок між мовостилем конкретного тексту, індивідуальним стилем суб'єкта нарації та ідіолектом автора-особи є очевидним.

Ідіолект не визначається в межах якоїсь конкретної мови і є комплексним поняттям. У контексті перекладу художньої прози, Д. Факторович вважає, що головна особливість такого перекладу полягає в тому, що до нього можуть загальним та синтетичним способом залучатися засоби, що належать до різних національних художніх стилів [182, с. 99]. В. Радчук зазначає, що

індивідуальний стиль вгадується у будь-якій мові, а особливо помітно це в автоперекладах. У якісних художніх перекладах у класичному розумінні цього слова стиль автора також залишається сам собою [148, с. 52]. Прокоментувати це можна таким чином: у випадку якісного художнього перекладу повністю зберігається ідіолект автора вихідного тексту, що означає повну відсутність змін у мовостилі тексту перекладу порівняно з оригінальним текстом, а отже, і неіснування ідіолекту перекладача. Проте з більшою вірогідністю це означає тотожність ідіолектів перекладача та автора, що можливо лише у випадку, коли автор і перекладач – одна і та сама людина, тобто якщо йдеться про явище автоперекладу.

Коли ж ідеться про переклад іншою людиною, то, як уже нами було зазначено, перекладач спочатку виконує роль читача. Таким чином, якщо до початку виконання перекладу перекладач здійснює звичайну первинну рецепцію оригінального тексту, то вона має відбуватися подібно до процесу сприймання тексту середньостатистичним читачем.

З точки зору психології, С. Купрієнко коментує цей процес у такий спосіб: кожна людина реагує на текст перекладу по-своєму і бачить у ньому щось своє – з одного тексту кожен "відбирає" свій власний набір інформації [167, с. 84]. При цьому професійний перекладач поряд зі звичайним "середньостатистичним" сприйманням тексту має звернути увагу також на стиль твору.

У цьому можна переконатися, прочитавши у Я. Рецкера про те, що відтворення індивідуального стилю автора засобами іншої мови є серед основних задач перекладача [166, с. 132]. Крім того, за Г. Шатковим, навіть будучи формально неточним, текст перекладу може бути близьким до тексту оригіналу, якщо збережено його мовностилістичні особливості [200, с. 46]. Таким чином, для досягнення адекватності перекладу, на нашу думку, перекладач повинен намагатися якнайточніше відтворити мовостиль тексту, а відповідно й авторський ідіолект, навіть якщо для цього іноді потрібно поступитись частиною лексико-семантичної точності перекладу.

Але для визначення особливостей авторського ідіолекту, які потрібно буде відтворити у перекладі, перекладач має спочатку пройти через "сприймання" ідіолекту автора оригінального тексту в цілому.

Однією з особливостей авторського ідіолекту є система типових для конкретного автора стилістичних прийомів. Як зазначається у праці І. Гальперіна, стилістичний прийом є абстрагованою моделлю, позбавленою конкретного значення, яка матеріалізується у висловлюванні з певною емоційно-естетичною метою. При цьому стилістичний код, сигналами якого є відповідні прийоми, не завжди підлягає однозначному розкодуванню [31, с. 137], тобто будь-який перекладач сприймає оригінальний текст, зокрема його мовностилістичні особливості та, відповідно, ідіолект автора "по-своєму", індивідуально.

Кожен читач може ідентифікувати або не ідентифікувати стилістичне маркування певної лексичної одиниці в тексті. Взагалі, за словами О. Мороховського, певний елемент вважається стилістично маркованим, якщо він вжитий не у звичному для читача типі тексту [118, с. 330]. Таким чином, якщо елемент вжитий у незвичному для одного читача типі тексту, він сприймається як маркований, але якщо такий тип тексту є звичний для іншого читача, то ним він сприймається як немаркований. Те саме, на нашу думку, можна сказати і про автора та перекладача, оскільки у них не завжди може бути однаковим набір "звичних текстів" для одного і того самого елемента, що свідчить про справедливість думки про взаємний зв'язок між близькістю ідіолектів автора і перекладача та ступенем еквівалентності перекладу.

Але іноді зміна стилістичного маркування здійснюється свідомо – наприклад, стилістично маркована лексика замінюється стилістично нейтральною і навпаки. А. Швейцер вважає, що такі зміни зумовлюються зокрема частотними характеристиками і називаються стилістичними модифікаціями [201, с. 199]. На нашу думку, стилістичні модифікації можна розглядати, як один із підвидів трансформацій заміни при перекладі. Враховуючи також наведені вище думки про еквівалентність перекладу без

формальної точності та "свідомі" втрати при перекладі, які є результатом перекладацького рішення, допускаємо можливість прагматично зумовлених стилістичних модифікацій з метою дотримання загального мовостилію тексту при перекладі.

Наприклад, у випадку перекладу речень, що містять фразеологізми та усталені вирази, часто доводиться добирати різні еквіваленти з мови перекладу, що формально не збігаються з оригінальними, як-от: **(8-о)** *Дуже йому гребінь відріс через те, що ти з його сином панькаєшся* [342, с. 225] відтворюється таким чином: **(8-п)** *He's really putting on airs because you make such a fuss over his son* [358, с. 24]. У цьому випадку заради збереження загального мовостилію твору перекладачка свідомо добирає інший фразеологізм у мові перекладу, який в цілому не лише не змінює загальну семантику речення, а й наближає стиль тексту і прагматичний потенціал речення в оригінальному тексті та тексті перекладу, що в той самий час є особливою рисою її ідіолекту.

Тим не менше, ми погоджуємося з О. Чередниченком у тому, що індивідуальний стиль перекладача є вужчим за індивідуальний стиль автора, оскільки перший залежить від останнього. Індивідуальний стиль перекладача перебуває під впливом змістової форми оригіналу та має підпорядковуватися трансляції певного ідейно-естетичного змісту, тому має обмежене варіювання [193, с. 179]. Отже, кількість стилістичних модифікацій, здійснених перекладачем, має обмежуватися заради досягнення вищого ступеня адекватності тексту перекладу, яка у свою чергу пов'язана зі збереженням мовостилію тексту перекладу по відношенню до мовостилію оригінального тексту.

Таким чином, дотримання мовостилію твору проходить наскрізною задачею через весь процес виконання перекладу художнього тексту. При цьому адекватний переклад передбачає збереження якомога більшої кількості мовностилістичних особливостей тексту, однією з причин цього є прагнення до прагматичної еквівалентності у перекладі. Для збереження мовостилію тексту допускаються різні лексичні та інші види трансформацій, серед яких можуть

бути стилістичні модифікації, до яких вдається перекладач. В цілому такі трансформації покликані максимально наблизити до рівноваги особливості сприймання оригінального тексту та тексту перекладу адресатом. Проте, як автор художнього тексту, так і перекладач є особистостями, яким властивий власний унікальний спосіб вибору художніх засобів для сприйняття та відображення світу, що власне і є ідіолектом. Мовостиль окремого тексту перебуває в межах ідіолекту його автора. Відповідно, мовостиль тексту перекладу перебуває в межах ідіолекту перекладача; водночас він не повинен виходити за межі ідіолекту автора оригінального тексту. Із цього виходить, що якісний переклад може бути отриманий у випадку максимального зближення ідіолектів автора та перекладача.

Постає низка питань про способи визначення ступенів зближення цих ідіолектів та про те, чи існують можливості для конкретнішого способу представлення результату дослідження ступенів їх зближення.

Для пошуку відповіді на ці питання звернемося до здобутків такої наукової дисципліни, як стилеметрія. М. Зуріні коротко характеризує її, як поширену галузь дослідження, яка зокрема використовується для класифікації текстів та визначення авторства [301, с. 76-77].

Дискусія про можливості використання кількісних методів при вивченні стилю тексту точиться вже декілька століть. У 1970 році Б. Головін проаналізував новітні на той час лінгвістичні дослідження у галузі стилістики і зазначив, що стиль можливо вивчати за допомогою статистичної методики. При цьому таке "кількісне" дослідження стилю, за словами вченого, не вимагає відмови від "якісного", тобто традиційного способу дослідження [33, с. 120].

Підтвердження можливості кількісних вимірювань ідіолектів існують у сучасному науковому дискурсі.

Н. Тукмакова також оперує термінами "кількість" та "якість" при розгляді підстав для імовірнісно-статистичних досліджень у стилістиці з метою побудови імовірнісної моделі мови [181, с. 89]. Головним завданням вивчення стилю Б. Головін називає об'єктивне вивчення імовірнісних характеристик всіх

мовних одиниць і категорій [33, с. 121]. Як бачимо з цієї і нижче розглянутих праць, при проведенні різних стилеметричних досліджень у філології часто звертаються до імовірності.

У статті А. Зенкова відстоюється точка зору на те, що для статистичного дослідження текстів найкраще проводити аналіз творів одного автора або тематично близьких творів різних авторів [56, с. 198] – критерії, яким задовольняє обраний нами матеріал дослідження.

В. Андрєєв у монографії, присвяченій моделюванню індивідуального стилю, зазначає, що для визначення різних параметрів тексту обираються різні ознаки, що відповідають різним лінгвістичним аспектам та відображають кількісний та якісний підхід. Крім того, не існує універсального набору ознак для проведення такого дослідження, що зумовлено рядом причин, серед яких, зокрема, особливості жанру та доби створення текстів певного автора [4, с. 14]. Однією з причин, чому при здійсненні стилеметричних вимірювань ми присвятимо особливу увагу семантичному аспекту, є висока динамічність лексичної системи мови, що представляє науковий інтерес при вивченні віддалених у часі перекладів.

О. Павлишенко описує типові стилеметричні дослідження, як такі, що дає можливість виміряти різні параметри стилю відносно певної точки відліку, "нульового стилю" [134, с. 106].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку лінгвістики проведення стилеметричних досліджень не є чимсь незвичайним – навпаки, стилеметрія допомагає традиційним дослідженням у мовознавстві. Більшість проаналізованих нами думок розглядають застосування стилеметрії для вивчення стилю в межах однієї мови (зокрема для дослідження стилю мови або автора, а також для встановлення авторства). Оскільки у підрозділі 1.1 йшлося про "подвійне авторство" у перекладних текстах, коли текст перекладу вважається новим текстом, а його автором є перекладач, якому так само притаманний ідіолект, подібно до автора оригінального тексту, то ідіолект перекладача також можливо дослідити за допомогою стилеметричних методів.

Ми вважаємо за можливе застосувати висловлені положення про стилеметричне дослідження стилю у нових умовах – у нашій роботі ми здійснимо кількісні "вимірювання" ідіолекту перекладача саме у порівняльному контексті.

Оскільки наше дослідження пов'язане з трансформаціями у перекладі, які впливають на його рецепцію, і ми ведемо мову про стилеметричний аспект дослідження ідіолекту перекладача, для нас важливо, як змінилися його певні кількісні показники у порівнянні з ідіолектом автора. Звідси випливає, що ідіолект автора оригінального тексту перебуває у межах "нульового стилю" і може бути прийнятий за своєрідну відправну точку для проведення обчислень з параметрами ідіолекту перекладача.

В межах дослідження ідіолекту Роми Франко на основі особливостей мовостилію текстів її перекладів ми порівняємо пари українських текстів та їх перекладів, у процесі чого простежимо за трансформаціями. Зіставлення основних рис мовостилію українських текстів та їх англійських перекладів дасть можливість визначити ступінь адекватності перекладу.

Аналіз трансформацій, що відбулися у перекладі, з подальшими кількісними вимірюваннями та визначенням ступеня прояву трансформації за кожним окремим параметром вважаємо стилеметричною оцінкою якості перекладу, на основі яких стає можливим дослідження ідіолекту перекладача.

1.3. Трансформація мовностилістичних засобів української та англо-канадської прози межі XIX-XX століть у контексті модернізації світової літератури

1.3.1. Мовностилістичні засоби в українській прозі межі XIX-XX століть крізь призму світового літературного процесу

Оскільки для створення адекватного перекладу необхідно зберегти мовностилістичні особливості тексту, перекладачеві також потрібно враховувати такі чинники, як ідіолект автора оригінального тексту в контексті загальної літературної течії, панівної на час написання твору тощо, тому

необхідно здійснити огляд літературного процесу в певних часових межах.

У світовому літературному процесі постійно спостерігається тенденція до змін одних літературних течій іншими. Як правило, це залежить від загальної динаміки культурно-цивілізаційного розвитку, конкретних історичних та політичних подій.

У нашій роботі ми досліджуємо мовностилістичні особливості тексту перекладу прози межі ХІХ-ХХ століть та ідіолект перекладача, який створив цей текст. Розгляд особливостей модернізації світової літератури дає можливість встановити подібність або відмінність мовностилістичних особливостей тексту перекладу Роми Франко та мовностилістичних особливостей, притаманних оригінальним українським текстам малої прози, написаним в означений період.

Відомою та загальноприйнятою є думка про поступовий перехід у досліджуваній нами період у світовій літературі від реалізму (який прийшов на місце панівному аж до другої половини ХІХ ст. романтизму) до складного й багатоаспектного явища, яке окреслюють загальним поняттям "модернізм". Що стосується особливостей трансформаційних процесів в українській літературі, то багато сучасних науковців (Р. Гром'як, Т. Гундорова, Ю. Ковалів, С. Павличко, К. Сізова, М. Стріха та ін.) вважають межу ХІХ-ХХ ст. перехідним періодом між двома епохами у літературі – "народництвом" (яке декларативно підпорядковувало літературу суспільним питанням – просвіті народу, його соціальному й політичному звільненню тощо) та модернізмом (який виніс на свій прапор суто естетичні гасла, вважаючи громадянську позицію письменника та його естетичні уподобання речами, між собою майже не поєднуваними). Підкреслимо: тут ідеться про декларації; як буде видно з подальшого, практика "письменників-народників" і "модерністів" могла суттєво відходити від цих декларацій, більше того, елементи народництва й модернізму могли органічно сполучатися і взаємодоповнюватися в творчості одного й того ж автора (І. Франко, Леся Українка, Б. Грінченко та ін.).

Для простеження за специфікою змін літературних течій у світовій,

українській та англо-канадській національних літературах спочатку розглянемо загальний погляд на модернізацію літератури відомого філософа та філолога українського походження ХХ століття Д. Чижевського, який звертає увагу на закономірність зміни стилів та вводить термін "теорія культурних хвиль". У його праці говориться про те, що кожен новий стиль або епоха за рядом показників протиставляється попередньому [194, с. 11]. Наприклад, якщо ми візьмемо ланцюжок з трьох будь-яких послідовних в історії літератури стилів (назвемо їх "стиль А", "стиль В" і "стиль С"), то стиль В протиставляється стилю А, а стиль С протиставляється стилю В. А якщо порівняти стиль А і стиль С, то між ними можна знайти спільні риси. До таких спільних рис можна віднести композиційні особливості та стилістичні засоби художніх творів. У графічній схемі, поданій вченим, показано, що романтизм (оригінальна назва – "романтика") протиставляється класицизму, але реалізм протиставляється романтизму. Водночас неоромантизм (в оригіналі напрям називається "неоромантика (символізм)") протиставляється реалізму. Неоромантизму протиставлений неокласицизм, який хронологічно розташований наступним. Оригінальним є ототожнення термінів "символізм" та "неоромантика", але, на думку вченого, здійснюючи будь-яку подібну спробу формалізації, треба брати до уваги наявність перехідних стилів та комплексність ознак, за якими визначаються межі історичних епох, протягом яких у літературі панував той чи інший стиль чи напрям [194, с. 13].

Розглянемо щойно перераховані та деякі пов'язані з ними основні літературознавчі терміни у контексті світової та української національної літератур.

З культурологічної точки зору романтизм є напрямом у мистецтві, який сформувався у межах загальнолітературної течії у XVIII-XIX століттях. Н. Яровікова стверджує, що в центрі художньої системи романтизму перебуває особистість та конфлікт особистості із суспільством. Мова романтичних творів є простою та доступною для всіх читачів, їм властива тема "страшного світу", а героям притаманні настрої безнадії та відчаю [209], хоча водночас романтизм

також спирається на ідеї свободи [123; 209].

До здобутків романтизму Р. Гром'як та Ю. Ковалів відносять розвиток та широке використання як прозових, так і поетичних жанрів: історичного роману, драми, романсу, фантастичної повісті, ліро-епічної поеми, балади та інших [308, с. 614].

Про мову романтичних творів ідеться також у праці П. тер Керса, який характеризує романтизм як "явище без структури", представники якого демонстрували зацікавлення підсвідомим, що проявлялося у підвищеній увазі до фольклору та відмінностей у мовах та культурах [243, с. 14].

За Д. Мірським, у романтизмі знаходять вираження протиріччя між особистістю та "потворною" реальністю. У статті вченого зазначається, що романтизм прагне до вільного вираження особистості, а також до найбільшої емоційної дієвості образу, а не його логічного розкриття. Образність, як правило, виражається чуттєвими ознаками або такими елементами дійсності, які менш за все схожі на тверді матеріальні тіла – хмари, хвилі, світло і т.д. [118]. Подібне, але іншими словами, стверджується у статті Р. ван Стіпріаана, який перераховує такі основні ознаки романтизму: відхід від традиції, залучення контрастів та протиставлень, переосмислення почуттів, акцент на фантазії [282, с. 14]. Акцент на духовності людини актуалізується також у одному з визначень К. Флемінга та Дж. О'Керролла, за словами яких однією з найяскравіших ознак романтичних текстів була увага, яка приділялася особистим переживанням та стражданням [230].

Отже, спираючись на наведені дефініції романтизму, підкреслимо деякі типові риси романтичних літературних творів. По-перше, композиція кожного твору передбачала централізовану структуру з яскраво описаним головним героєм та подіями, пов'язаними з ним. У центрі романтичних творів, як правило, знаходилася людина як особистість, яка протиставлялася оточенню. По-друге, зображуване у творі оточення могло бути як соціальним, так і природним. По-третє, авторами-романтиками у будь-якому випадку також зображувався конфлікт цієї особистості з оточенням, викликаний протиріччям

між буденною реальністю, яка стримує, та прагненням особистості до духовної свободи. Як відомо, історичними передумовами на той час був прогрес у промисловості, науці та деяких інших галузях, що неминуче призвело до порушення багатьох усталених стереотипів та, відповідно, розчарувань. Реальність вважалася "потворною", зокрема, й через такі зміни. Протилежністю до того нового, що з'явилося у суспільстві, було все, більш пов'язане з природою. Це, на нашу думку, також є однією з причин вибору так званих "сил природи" як персонажів художніх творів з притаманними їм образами тощо. Іншими словами, у центрі романтичних творів має місце конфлікт між матеріальним та духовним, між матеріалістичним та ідеалістичним світоглядом, де перевага надається духовній/ідеалістичній стороні.

Щодо аналізу рис реалізму, П. Ніколаєв пояснює часте використання епітета "критичний" у цьому контексті тим, що автор художнього твору зосереджує увагу на негативних сторонах дійсності, яку він відтворює, розглядає і оцінює [122]. Про відношення між літературою та дійсністю пише також польська дослідниця А. Занько: завдання літератури реалізму полягало у відображенні навколишнього світу незалежно від того, чи була її проблематика "зручною" [300, с. 156]. За Ф.Дж. Добсоном, критичний реалізм пов'язаний зі "спостереженням" за реальністю, яке має суспільний характер і перебуває під впливом соціальних чинників [226]. Як зазначається у літературознавчому словнику за редакцією Р. Гром'яка, літературі реалізму притаманне превалювання прозових жанрів [308, с. 584-585]. Енциклопедична стаття А. Анікста містить опис одного з найважливіших формотворчих елементів естетики реалізму. У ній визначено, що таким елементом є стиль мови персонажів та автора. Їхня мова відповідає мовним навичкам того середовища, до якого вони належать, однак, літературна мова твориться не лише, як відображення живого мовлення, але й як вдосконалена загальнонаціональна мова [6].

Таким чином, можемо підсумувати думки різних вчених і коротко описати реалізм у літературі як напрям, представники якого зосереджують

основну увагу на правдивому зображенні дійсності такої, якою вона є "тут і зараз", тобто як позитивних, так і негативних її рис, не нехтуючи багатьма деталями, навіть такими, як мова персонажів тощо.

Якщо порівняти реалізм з романтизмом, то можна звернути увагу на те, що виникнення однієї течії з другої відбулося органічно, оскільки обидва напрями мають багато спільного і водночас є різними. Серед спільних рис є поєднання протилежностей у сюжетній лінії та події, що відбуваються навколо особистості. Але якщо романтизм зосереджується на протиставленні особистості та оточення, як правило конфліктному, то реалізм не протиставляє, а навпаки – конкретно зображує місце особистості у середовищі та зв'язки особистості з цим середовищем.

Оскільки у різних країнах хронологічні межі панування деяких напрямів у національній літературі не завжди збігаються, тому цілком логічно, що якщо деяким літературам на межі XIX-XX століть був притаманний реалізм, то деяким – модернізм, який різні дослідники можуть поділяти на різні етапи та розглядати окремо від інших напрямів. Також логічним буде припустити, що у кожній окремо взятій національній літературі романтизм чи реалізм якщо і мав місце, то йому були властиві оригінальні національні особливості.

Вище було зазначено, що український літературний процес цього періоду характеризується закінченням панування народництва. При цьому важливо те, що народництво не вважалося суто літературною течією. У цьому контексті Р. Гром'як та Ю. Ковалів називають його ідейно-просвітницьким рухом за звільнення українського народу з-під соціального та національного гніту. Цьому рухові на початку свого існування в літературі були притаманні багато рис романтизму. Але основна риса народництва полягала у своєрідному "завданні розбудити народ" засобами просвітницько-культурної роботи, яка висувала вимоги до письменників щодо вибору певних мовностилістичних засобів. Тексти цієї епохи характеризуються як "спрощені та популяризаторські", що на межі століть вступило в протиріччя з новими історичними обставинами [308, с. 490-491].

С. Світленко розглядає народництво як історичну епоху, основною визначальною рисою якої була реалізація завдань просвітництва серед селянства з метою вироблення у них національної та соціальної ідентифікації [162, с. 30-31]. Саме важливість національного питання відрізняла українське народництво від російського [162, с. 34]. На нашу думку, надання великого значення національному питанню письменниками-народниками вплинуло на вибір мови художніх творів, а також на їх сюжет та мовностилістичні особливості.

Перші ознаки кризи народництва можна вважати початком модернізації в українській літературі. Зокрема, у монографії С. Павличко зазначається поява "антинародницької реакції в літературі" вже у 60-х роках XIX ст. Складнощі у розмежуванні епох народництва і модернізму спричинені також тим, що умовна лінія між ними часто проходила в межах творчості деяких письменників. Якщо О. Пчілка, О. Кобилянська та Леся Українка свідомо орієнтували деякі тексти на модерного читача з класу інтелігенції, то І. Франко у своїй творчості часто залишався народником, створюючи модернові переклади та наукові тексти [132, с. 37-38].

К. Сізова вважає, що в українській літературі межі XIX-XX століть перепліталися численні течії та напрями – романтична традиція, остаточно не завершившись, відродилася як неоромантична; а реалізм продовжує розвиватися, беручи найкраще з мистецтва Західної Європи. Модернізація літератури відбувалася як результат бажання протиставити нові ідеї естетизму та народництва. Говорячи про мовностилістичні особливості текстів цього періоду, вчена констатує часткове зменшення уваги письменників до детальних описів [165, с. 236-237].

За словами Д. Чижевського, українська література реалізму XIX століття зазнавала дуже сильного зовнішнього впливу, наприклад, у кінці XIX століття у творах східноукраїнських письменників дуже широко представлена "західноукраїнська лексика" [195, с. 532].

Таким чином, явище українського народництва є комплексним і за своєю

структурою, і за своєю сутністю. З одного боку, романтизм мав антипросвітницькі риси – розчарування у цивілізації та прогресі, а також поступовий перехід до реалізму (Н. Яровікова), але з іншого – специфіка українського народництва дозволила поєднати просвітництво, романтизм та реалізм у одну систему (К. Сізова, Д. Чижевський та ін.), яка деякий час діяла як одне ціле у національній українській літературі.

Розглянемо різні підходи до визначення поняття модернізму, який також розвивається на межі ХІХ-ХХ століть.

Р. Гром'як стверджує, що модернізм є загальною назвою для літературно-мистецьких тенденцій, які виникли як заперечення натуралізму [308, с. 470]. Розглядаючи специфіку українського модернізму, О. Скопненко і Т. Цимбалюк відзначають неабияку важливість національного чинника [309, с. 249].

Думки зарубіжних вчених вирізняються розмаїтістю. П. Ніколаєв зазначає, що модернізм – це літературна течія, у якій ідеться про віддалення індивідуальної особистості від соціального світу, а також про самотність людини, яка готова визнати абсурдність свого існування і зануритися у власні переживання [123]. У статті Н. Гуті йдеться про те, що модернізм межі ХІХ-ХХ століть доцільно називати *палеомодернізмом* (на відміну від *неомодернізму* – цим терміном автор пропонує позначати наступну епоху). У цьому контексті серед основних особливостей мови художніх творів модерну називаються переважно зростання кількості експериментів із засобами мови і пов'язане з ним нехтування усталеними нормами [239, с. 327]. Р. Спітері визначає це поняття як серію особливих фігур та засобів, від яких залежить зв'язок між досвідом та відображенням (англ. – *representation*). Аналізуючи поняття знаку в контексті його умовності, мотивації, довільності та походження, вчений вважає, що модернізм характеризується відсутністю його соціальної та епістеміологічної складових [281, с. 3]. За К. Павліковскою, будь-який елемент модернового тексту можна розглядати на двох різних рівнях: а) на рівні тексту елемент може бути інтерпретований як певна кількість інформації, яку автор намагається донести до читача; б) на рівні метатексту будь-який елемент може

служити засобом художньої виразності [266, с. 52]. Іншими словами, нехтування усталеними нормами у модерних текстах може спостерігатися як у самому змісті, так і у виборі автором мовностилістичних особливостей цього тексту.

Таким чином, незважаючи на розмаїття думок та поглядів на явище модернізму, можна зазначити деякі спільні тенденції до визначення модернізму як течії, зокрема літературної, тексти якої відображають експериментування авторів з мовностилістичними засобами в результаті пошуку нової естетики, що спричинило поділ на підтечії або течії у межах модернізму як родового поняття. Такими поняттями є перш за все символізм та неоромантизм, які виникли як реакція на натуралізм. Здійснимо короткий огляд деяких цих понять.

Якщо охарактеризувати натуралізм у контексті світового літературного процесу, то, згідно з думкою Г. Авессаломової, утвердження натуралізму як напрямку відбулося у останній третині XIX століття у Європі та США. Основними характеристиками напрямку вона називає тягу до якнайточнішого зображення реальності, а також прагнення до детермінації та визначення долі людини біологічною природою індивіда та його соціально-матеріальним середовищем. Представники натуралізму прагнули дослідити суспільство. Оскільки натуралізм виник із реалізму, то з хронологічної точки зору він перебуває між реалізмом та модернізмом і є перехідним напрямом [1].

Підвищену увагу до ролі біологічних чинників коментує С. Чжан, наголошуючи на тому, що представники натуралізму перебували під сильним впливом еволюційного вчення Ч. Дарвіна [300, с. 195].

Таким чином, натуралізм має багато спільних рис з реалізмом: перш за все, завданням напрямку є точне зображення реальності, але акцент зміщується на зумовленість всіх зображуваних подій та явищ чинниками природного та соціального середовища.

Щодо дефініцій символізму, то за П. Ніколаєвим – це літературний напрям, у якому культивувалося суб'єктивне ставлення до світотворення, а символи використовувалися як художні образи [125]. Є. Еткінд вважає, що для

символізму більш притаманні поетичні форми, ніж прозові: поет-символіст широко використовує порівняння, метафори, епітети тощо [206].

Р. Гром'як та Ю. Ковалів визначають символізм як одну з течій модернізму, представники якої вважають, що сутність не може бути пізнана за допомогою раціоналістичних засобів, вона доступна лише інтуїції, на ірраціональній основі, що розкривається тільки через натяк [308, с. 636].

Отже, наведені цитати свідчать про відмінність символізму від натуралізму, зокрема у таких положеннях, як визнання першопричини подій та явищ неможливою для раціонального пізнання, у той час як натуралізм такою причиною називав конкретні зовнішні чинники і впливи. Така відмінність підтверджує думку про те, що символізм був одним з напрямів, які виникли як заперечення натуралізму.

Характеризуючи неоромантизм, Г. Бен пише, що ця течія не була однорідною та самостійною і постійно взаємодіяла з реалістичними та декадентськими напрямками засобами ідейних та стильових тенденцій. Хоч неоромантизм і відрізнявся за своєю специфікою у різних країнах, але в цілому для неоромантичних творів притаманний гострий, напружений сюжет, істотним елементом якого є небезпека, боротьба, часто таємничі або надприродні події. У статті також зазначається, що типовий неоромантичний герой – це, як правило, мужня та незвичайна людина, яка часто протистоїть суспільству та є відчуженою від нього; життя такої людини сповнене небезпеки і тісно пов'язане з ризиком та пригодами [14]. Ми це розуміємо так, що типові неоромантичні художні тексти містять фантастичні елементи та головного героя, який протиставляється оточенню (ці характеристики спільні з текстами романтизму), але водночас автори намагаються наблизити героя і оточення один до одного (ця характеристика не була типовою для романтичних текстів).

Якщо зіставити процеси, які відбувалися у світовій та українській національній літературах, то можна відзначити, що в цілому процес модернізації української літератури не суперечив загальнолітературному процесу, хоча мав свої особливості.

Аналізуючи явища народництва та модернізму в літературі взагалі, С. Павличко зазначала, що обидва терміни позначають та уніфікують декілька різних явищ, які до цих понять входять [132, с. 29]. За її словами, спочатку народництво утвердилося як рух з провідною ідеєю відродження української мови у суспільно-політичному житті; потім з'явилися прояви кризи народництва, що характеризувалося появою переспівів та перекладів із західних літератур та переорієнтацією літератури на зміцнілу на той час інтелігенцію; власне процес модернізації мав такі ознаки, як критика народництва та його естетики, а також осмислення ідей західної філософії та культури [132, с. 31, 37, 38, 42].

Т. Гундорова вважає, що модернізація українського національного літературного процесу еволюціонувала з народницького напрямку і пов'язується перш за все з естетикою. Своєрідна рівновага між мистецтвом та дійсністю створює "вищу" культуру, за допомогою якої модерністи "програмують" українську націю [38, с. 44].

Таким чином, якщо простежити за зміною художньої парадигми у творчості письменників межі ХІХ-ХХ століть, то можна виокремити деякі конкретні риси, у яких і полягав процес модернізації у літературному процесі того часу.

По-перше, це – неоднозначність тлумачення деяких термінів. Якщо П. Ніколаєв вважає модернізм літературною течією [123], Р. Гром'як – загальною назвою для всіх літературно-мистецьких течій, що виникли на противагу натуралізму [308], то Д. Чижевський вважав, що літературно-мистецькі течії цього періоду доцільніше називати символізмом або неоромантизмом [194]. Така неоднозначність термінології вказує на комплексність та неоднорідність процесу модернізації.

По-друге, загальна тенденція переорієнтації від протиставлення головного героя оточенню у романтизмі до його місця в оточенні у реалізмі (з метою дослідження навколишньої дійсності та суспільства – П. Ніколаєв, Г. Авессаломова та інші), а також подальша ізоляція від оточення з метою

пізнання себе (П. Ніколаєв) вказує на поступове збільшення уваги до когнітивного компоненту в літературі.

По-третє, органічне поєднання просвітництва, романтизму та реалізму в літературі українського народництва було спрямоване на інформування народних мас (Р. Гром'як, Ю. Ковалів, С. Світленко), що супроводжувалося дещо меншою, ніж після модернізації української літератури, кількістю мовних контактів та художніх перекладів. Національні особливості модернізації полягали у зміні завдань української літератури, що призвело також до змін основного адресата і проникнення у неї творів інших національних літератур завдяки появі більшої кількості художніх перекладів (С. Павличко, Т. Гундорова). При цьому процес модернізації української літератури у результаті кризи народництва не суперечив, а навпаки закріпив одним із своїх завдань відродження українського народу (С. Павличко, Д. Чижевський).

По-четверте, зміна історичних епох знайшла відображення у зміні формальних ознак стилів, про що було зазначено у "теорії культурних хвиль" Д. Чижевського. Якщо у літературі романтизму значне місце займали поетичні твори, то у реалізмі – прозові (Р. Гром'як), у літературі символізму – також поезія (Є. Еткінд). Стосовно проблематики творів – якщо представники романтизму ставили людину в центр уваги і протиставляли її суспільству (Н. Яровікова), то реалісти зосереджувалися на взаєминах людини і суспільства (Р. Гром'як), а у модерністів людина знов зосереджується більше на собі, ніж на суспільстві, що її оточує (П. Ніколаєв).

Отже, якщо поглянути на процес модернізації літератури з точки зору розвитку мовностилістичних особливостей тексту, то можна сказати, що мова художніх творів перебувала у постійному русі. Зокрема серед змін в українських художніх текстах можна відзначити якісні зміни у лексиці (іншомовні слова, діалектизми, неологізми тощо), а також у виборі мовностилістичних засобів, серед яких ширше вживання стилістичних фігур, тропів, маркованої лексики та переносних значень, що було спільним для української національної та інших європейських літератур. Серед національних

особливостей відзначимо зв'язок з національною ідеєю та досить велику кількість характерних ознак романтизму порівняно з європейськими літературами.

У будь-якому випадку модернізація загальносвітового та українського національного літературних процесів межі ХІХ-ХХ століть була складною і комплексною, вона була зумовлена історичними та суспільними причинами, а особливості тенденцій до конкретних змін у виборі стилістичних засобів художніх творів були детерміновані стилістичними засобами, що переважали у тій чи іншій національній літературі; і такі зміни були закономірними.

У контексті аналізу світового та українського національного літературних процесів ми вважаємо за необхідне також здійснити короткий огляд особливостей стилю творів більшості українських авторів, переклад яких розглядається у практичному розділі цієї дисертації.

Одним із чинників формування мовостилію досліджуваних нами творів було констатоване вченою Н. Шумило паралельне існування новаторських тенденцій та тяглості спадкоємних традицій [205, с. 1]. Моделі такого паралельного існування були, однак, різні для різних авторів.

Логічно, що історія вивчення творчості вибраних письменників налічує вже не одне десятиліття. Ще на початку ХХ століття С. Єфремов у першому виданні "Історії українського письменства" аналізує з літературознавчої точки зору творчість Б. Грінченка і його літературно-критичні думки, відзначаючи, що письменник у більшості літературних творів зображує людину "з народу" як протиставлення інтелігенції і постійно наголошує на неможливості розподілу літератури за соціальними класами і на тому, що саме народ є адресатом національної літератури, для чого пише свої твори у простій та доступній формі [50, с. 391-392]. Як бачимо, власне термін "народництво" у контексті дослідження творчості Б. Грінченка в цьому джерелі не вживається, хоча зроблений акцент на народ як адресата літератури, що вплинуло на вибір письменником спеціальних мовностилістичних засобів, які роблять текст твору "доступним", тобто таким, мовостиль якого є близьким до ідіолекту самого

адресата.

Логічним буде прийти до такого висновку, що Б. Грінченко багато спілкувався з представниками "народу" (тобто тими, хто не належав до інтелігенції), живучи серед них і збираючи етнографічні матеріали. Ця діяльність впливала на вибір мовостилю його творів.

Як зазначено у розвідці А. Білецького, літературний доробок письменника часто отримував необґрунтовану негативну оцінку серед критиків, при цьому сам вчений в цілому схвально відгукувався про письменника, визнаючи еволюційність його поглядів [15, с. 593, 594]. А. Погрібний підкреслює зв'язок народницьких поглядів письменника з його політичними, філософськими та педагогічними поглядами [143, с. 252]. Вченим також зазначено таку особливу рису мовостилю прози автора, як високий ступінь психологізації засобами внутрішніх монологів у поєднанні з простотою та "прозорістю" викладу [143, с. 305]. Таку визначальну ознаку ідіолекту письменника можна назвати дидактизмом, оскільки простота викладу, реалізована через вживання загальної лексики та здебільшого неускладнену синтаксичну структуру речень, спрямовану перш за все на адресата, яким є "народ" як опозиція "інтелігенції", корелює з принципом доступності у дидактиці.

К. Сізова відзначає такі мовностилістичні особливості текстів Б. Грінченка: вживання мінутивних форм іменників, дієприкметників доконаного виду, відокремлених порівняльних зворотів з метафорами, цілеспрямованість добору онімів [165, с. 188-189, 192, 194]. Відтак можемо відзначити, що вживання метафори та мінутивних, тобто – демінутивних (прим. наша) форм дає можливість автору надати тексту стилістичного забарвлення та зробити стиль тексту відмінним від "нейтрального" стилю, про який згадувалося у розділі 1.1, як, наприклад, у такому реченні: **(9-0)** *Два дитячих ліжечка залізних, поламани й покручені, скорчилися як дві калічки, посеред хати...* [322, с. 325] – так, автор використовує метафори та демінутивні форми. Способи перекладу стилістично маркованих одиниць тексту нами

розглядаються нижче, у розділі 3.

Тема ідіолекту письменника повніше розкривається у дисертації М. Кравченко "Мова і стиль творів Бориса Грінченка". Дослідниця виділяє застосування автором метонімії, сталих епітетних рядів, неологізмів (на позначення нових реалій), фольклоризмів тощо [100, с. 12-13]. Однією з найхарактерніших рис стилю творів письменника у роботі називається естетизація, органічне поєднання та стилістичне навантаження наддіалектних, вузькодіалектних, "народорозмовних" лексем та синтаксичних конструкцій з літературними, а також їх взаємодія [100, с. 14]. Зазначене свідчить про те, що особливості ідіолекту формуються не лише завдяки наявності певних стилістичних тропів у тексті. Велику роль при цьому відіграє також лексика та граматики, особливо на синтаксичному рівні.

У роботі Н. Коломієць особливу увагу приділено вмотивованості добору письменником власних назв, заголовків та епітетів, які сприяють дотриманню авторського стилю [90, с. 86-87]. І хоч цілком очевидно, що добір автором тексту мовностилістичних засобів завжди є детермінованим, часто така детермінованість може бути як свідомою, так і підсвідомою. Досліджуючи стиль творів Б. Грінченка можемо говорити про прагматичні відносини між автором тексту та самим текстом. Часте зображення письменником представників нижчих соціальних класів тогочасного суспільства та прагматика авторського висловлювання дають можливість вести мову про стилістичне маркування у тексті за допомогою просторічної лексики.

Якщо ж поглянути на прозові переклади письменника, то тут, як зазначає М. Стріха, присутні не лише твори, орієнтовані на масового читача, але і приклади з європейського модернізму, орієнтовані зокрема на молодіжну аудиторію [171, с. 124]. Іншими словами, хоча мовостиль перекладів Б. Грінченка на цей момент не є дослідженим (і спеціальне дослідження такого характеру виходить за межі цієї роботи), але можемо зазначити, що його переклади виконували модернізаційну програму в українській літературі.

Розглянемо деякі риси ідіолекту іншого автора, тексти якого ми

досліджуємо, – Г. Хоткевича. Ґрунтовною працею є стаття Ф. Погребенника, вміщена як післямова у збірці творів письменника 1990 року [142, с. 539-553]. Вчений відзначає майстерне володіння та відтворення автором гуцульського діалекту (при тому, що письменник цим діалектом не користувався у власному спілкуванні), а також притаманність певних індивідуалізованих особливостей мовлення кожному персонажеві (наприклад, мова інтелігента, натуральна говірка, "власна" мова представників шляхти, східноукраїнська говірка), що було також пов'язане з характеристикою його образу [142, с. 551]. Такий авторський прийом сприяє кращому когнітивному прочитанню тексту: по-перше, за типом мови персонажа на інтуїтивному рівні з'ясовуються деякі екстралінгвістичні характеристики – походження автора конкретного повідомлення, місце, час розгортання розмови тощо; по-друге, зіставлення різних особливостей мовлення в одному художньому творі допомагає дослідити загальний ідіолект письменника, його майстерність оперувати різними стилями, оцінити словниковий запас, дослідити особливості рецепції його творів.

Н. Шумило вважає Г. Хоткевича модерністом і відзначає широке використання автором у творчості фольклорних елементів та прийому розповіді від імені персонажа [205, с. 19, 28]. Таким чином, весь художній твір може характеризуватися цілком відмінними мовностилістичними особливостями від тих, які властиві власному мовленню автора, що також допомагає у різних аспектах дослідити його ідіолект.

Таким чином, стиль прозових творів Г. Хоткевича характеризується широким використанням різних діалектів та варіантів мови (серед яких не останнє місце посідає гуцульський діалект), а також різних мов, що виступало прийомом якнайточнішого зображення мовної ситуації. Як бачимо, аналіз лексичного аспекту показує певну схожість ідіолектів Г. Хоткевича та Б. Грінченка – в обох випадках у тексті поєднуються лексеми, які належать до нейтрального та до відмінного від нього лексикону (розмовна та діалектна лексика, а також вмотивованість добору тропів для надання додаткової

інформації про персонажів та ситуацію мовлення).

Щодо мовостилю творів М. Коцюбинського, то іще за життя письменника С. Єфремов, аналізуючи його творчість, зазначав наявність у ранніх творах рис "вісімдесятників", до яких він відносив зокрема Б. Грінченка. Стиль подальшого доробку характеризується як протиставлений етнографічній манері, натуралізму та реалізму. Наголошується на психологізмі та імпресіонізмі як визначних та індивідуальних рисах ідіолекту письменника [50, с. 415-416]. Відтак, оскільки у процесі літературної творчості ідіолект М. Коцюбинського зазнав змін, можемо стверджувати, що письменник також відчував потребу у таких змінах, що було зумовлено об'єктивними явищами у суспільстві та світовому літературному процесі.

Інший сучасник письменника, М. Зеров, зазначає, що М. Коцюбинський розпочав новий напрям в українській літературі, знайшовши своєрідний баланс – залишився українським письменником, але практично не зазнав впливу української літератури (натомість брав найкраще з інших європейських літератур). Ідіолекту автора притаманний лаконізм і прагнення приділити більше уваги детальним описам і психологічному стану людини [57, с. 141]. Зауважимо, що тематика творів М. Коцюбинського справді виходила далеко за межі українського села. При цьому поєднання в одному тексті уваги до деталей та лаконізму є однією з особливих рис ідіолекту письменника, хоча таким стиль творів став не відразу. У здебільшого літературознавчому аналізі творчого шляху М. Коцюбинського А. Лебедем констатується трансформація стилю його творів від шаблонного народницького до модернізму [105, с. хііі, хххі].

У передмові П. Филиповича до 4-го тому збірки творів М. Коцюбинського 1930 р. виокремлюються такі риси ідіолекту, як поєднання в одному тексті метафор та повторень, а також прагматичний аспект вибору граматичної особи наратора – автор обирає прийом оповіді від першої особи для висловлення найглибших та найінтимніших думок; такі твори містять також велику кількість описів [187, с. ххiv-ххv, 1]. Справді, прийом оповіді від першої особи впливає на рецепцію художнього тексту. Якщо реалізму властиве

зображення чого-небудь із точки зору третьої особи, то такий прийом дозволяє поглянути на думку персонажа по-новому.

У літературно-критичній думці середини ХХ століття виокремимо праці О. Дорошкевича, в яких, зокрема, зазначено прагнення письменника до порушення усталених стильових традицій, використання детальних описів, а також вплив на його творчість російського письменника А. Чехова [44, с. 229-231]. Ми вважаємо, що очевидний вплив соціально-історичних передумов на саме такі наукові погляди О. Дорошкевича не зменшує цінності зокрема тієї частини праці, де йдеться про детальні описи та прагнення до змін стилю в українській літературі. Такі погляди мають багато спільного з поглядами М. Зерова.

При розгляді сучасних досліджень знаходимо, що у монографії К. Сізової висловлюється думка про такі характерні риси ідіолекту М. Коцюбинського, як повторювані епітети, порівняння, наявність символічного підтексту, використання метафор [165, с. 242, 244, 246].

Таким чином, з точки зору початку ХХІ століття, М. Коцюбинського можна віднести до письменників-символістів. Як нами було зазначено вище, письменник-символіст використовує у власній творчості символи, не даючи конкретного пояснення сутності, апелюючи головним чином до інтуїції читача. Цю думку підтверджують праці, у яких ідеться про психологізм творів М. Коцюбинського у широкому розумінні. Водночас написання автором саме прозових символічних творів для загального літературного процесу є не дуже типовим.

Л. Буз разом з М. Гуменним виділяють такі риси ідіолекту М. Коцюбинського, як неозвучені внутрішні монологи та використання пестливих слів, що показують симпатію автора до персонажа [22, с. 497-498]. Взагалі, внутрішні монологи пов'язані з місцем автора у самому тексті та способом оповіді.

Деякі сучасні праці також аналізують погляди на творчість письменника з точки зору його сучасників. В. Статеева порівнює різні точки зору сучасників

М. Коцюбинського на його стиль, у результаті чого можемо виокремити такі тези: мова письменника проста і легка для сприймання (І. Франко, П. Мирний), містить багато фразеологізмів (І. Огієнко) тощо [169, с. 48-51].

Сам М. Коцюбинський коментував власний ідіолект (без називання терміну) з точки зору формалізованості мови, засобами якої неможливо вільно виразити думку. Саме це, як пише Т. Гундорова, стало причиною виділення автором у прозовому тексті окремих слів курсивом [38, с. 66-67]. Як бачимо, стиль прози М. Коцюбинського формувався не спонтанно. Зокрема, письменник свідомо приділяв багато уваги суб'єктивному сприйняттю оточення та спробам передати власне бачення читачеві. І, хоч свідомим його завданням була орієнтація на читача, що представляє кола інтелігенції, письменник не ставив за мету максимально ускладнити структуру тексту різними надлишковими мовностилістичними засобами, які могли б утруднити рецепцію його прози.

До модерністів також відносять І. Франка, який був не лише письменником, але і поетом, перекладачем, літературознавцем і перекладознавцем. О. Білецький писав, що І. Франка не можна вважати представником натуралізму хоча б тому, що він не обмежується пасивним спостереженням дійсності у творах, а натомість намагається примушувати читача цю дійсність змінювати [16, с. 453]. Також письменник навмисне не намагався подавати твори "народною" мовою через спрощення стилю своїх творів [16, с. 458].

За спостереженням Д. Чижевського, твори І. Франка характеризуються вживанням іншомовних та діалектних слів [195, с. 545-546], наприклад: **(10-о)** *Аж на скруті вулиці, що вела до пошти, вона машинально зупинилася* [344, с. 57].

Серед текстів розглянутих авторів слід окремо відзначити "жіночу прозу", авторками якої були О. Кобилянська та О. Пчілка, творчість яких розглядалася досить неоднозначно. Останню Д. Чижевський вважав належною до реалізму, хоча при цьому ним було визначено, що О. Пчілка надавала великого значення

розвитку лексики мови і тому сама також інтенсивно збагачувала українську мову неологізмами за допомогою текстів своїх творів [195, с. 539]. На нашу думку, подібні експерименти з мовою досить чітко вказують на ознаки модернового стилю, що черговий раз свідчить про складність і різноплановість процесу модернізації в українській літературі.

За словами С. Павличко, сучасники О. Кобилянської відзначали надзвичайно сильний "німецький вплив" на мову її творів [132, с. 58]. Письменниця також була однією з перших в українській літературі, хто так інтенсивно використовував евфемізми [132, с. 78]. К. Сізова звертає увагу на одночасне поєднання ознак багатьох стилів у мові творів О. Кобилянської, що свідчить про їхню беззаперечну належність до модерну [165, с. 263]. Л. Мацевко-Бекерська наголошує на насиченості текстів О. Кобилянської різними часовими формами, як формальними вказівниками тексту, що впливає на особливості рецепції її творів [111, с. 376]. Таким чином, тексти О. Кобилянської сприймаються як модернові не лише в літературній критиці, але і з лінгвістичної точки зору.

Отже, можна стверджувати, що ідіолекти Г. Хоткевича, М. Коцюбинського, І. Франка та О. Кобилянської мають певні спільні риси один з одним і менше спільного з ідіолектами Б. Грінченка та О. Пчілки, на підставі чого першу групу авторів традиційно відносять до модернізму, а другу – до попередніх напрямів. Проте повністю протиставляти їхні ідіолекти, на нашу думку, буде некоректно, оскільки, по-перше, творчість усіх проаналізованих письменників належить до перехідного періоду; по-друге – в українській літературі неможливо провести чітку межу між сусідніми стилями та епохами.

1.3.2. Вплив тенденцій світового літературного процесу на мовностилістичні засоби творів англо-канадської літератури межі XIX-XX століть

Аналіз мовностилістичних особливостей творів англо-канадської літератури межі XIX-XX століть є важливим для подальшого аналізу англomовних перекладів Роми Франко, досліджуваних у цій дисертації, оскільки літературні переклади є частиною літературного процесу. У подальших розділах дослідження нами буде зіставлено мовностилістичні засоби тексту англо-канадської прози цього періоду та англomовних перекладів українських творів, написаних у той самий час.

Для початку розглянемо сутність поняття про англо-канадську літературу та підходи до визначення її місця у світовій літературі. У дослідженнях зарубіжних вчених виділяються такі поняття, як "канадська література", "англо-канадська література", "франко-канадська література", література мовами іммігрантів та інші.

У книзі Ф. Гаммілл "Канадська література" англо-канадська література визначена як сукупність художніх творів, написаних англійською мовою на території сучасної Канади, включаючи твори авторів-іммігрантів і таких, що тимчасово проживають на території Канади, а також твори, написані на території, яка раніше не належала Канаді (наприклад, на о. Ньюфаундленд, який залишався британською колонією до 1949 р.). До канадської літератури, крім англо-канадської, також входять франко-канадська література, література мовами корінного населення (вживається декілька паралельних термінів: "корінне населення", "перші нації" і "аборигени" (англ. – *Native, First Nations, Indigenous, Aboriginal*)) та мовами іммігрантів, а також англomовні переклади з цих мов [238, с. 4].

Ми не можемо повністю погодитися з твердженням Ф. Гаммілл щодо англomовних перекладів літературних творів з мов іммігрантів, оскільки не вважаємо за необхідне виокремлювати саме англomовні переклади. На нашу думку, англomовні переклади слід віднести до англо-канадської літератури або

до окремого розділу – канадської перекладної літератури, об'єднавши їх з перекладами іншими мовами. Але у такому випадку до цього розділу слід буде також віднести франкомовні переклади з мов іммігрантів та всі можливі переклади інших напрямів із множини всіх мов, якими твориться канадська література.

"Енциклопедія літератури у Канаді", видана за сприяння університету м. Торонто, містить інформацію про те, що англо-канадська література складається з творів, написаних переважно представниками вищого та середнього класів канадських нащадків англійських, ірландських та шотландських протестантів для представників тієї ж соціальної групи [259, с. 23].

Сучасний англо-канадський поет та літературний критик М. Дойл, розглядаючи канадську літературу в комплексі, припускає, що власне канадська література є сукупністю творів авторів, життя яких було "сформоване" у Канаді [227]. Беручи до уваги контекст, у якому вжито словосполучення "*to shape one's life*" та сукупність лексичних значень слова "*to shape*", можемо висловити припущення, що під "формуванням життя" автор статті має на увазі психологічне формування особистості автора.

Розглянемо погляди російських та українських науковців на визначення англо-канадської літератури. Українська вчена І. Сухенко пише, що процес становлення англо-канадської літератури відбувався з одного боку в межах паралельного існування з франко-канадською літературою, а з іншого – він був ускладнений впливом міфології корінного населення Канади, що у свою чергу позначилося на центральній темі природи [174, с. 6].

У п'ятому томі восьми томної "Історії всесвітньої літератури" за редакцією Г. Берднікова І. Катарський зазначає, що англо-канадська література спочатку виникла як література англійською мовою про Канаду, авторами якої були переважно мандрівники та вихідці з Європи [69, с. 445].

Пізніше англо-канадська література перетворилася на власне канадську літературу, створену канадськими авторами англійською мовою. Зокрема

В. Єрофеев зазначає, що власне історія канадської літератури розпочинається на рубежі XIX-XX століть, коли література у Канаді стає остаточно сформованою, позбувається будь-яких іноземних впливів та набуває власної самобутності [46, с. 545].

На окрему увагу в контексті визначення поняття канадської та англо-канадської літератури заслуговує монографія М. Кирчаніва "Америка & Україна: література і ідентичність", де автор виокремлює таке явище, як українська канадська англомовна література, і в цьому контексті вживає термін "емігрантська література" [70, с. 46]. Він зазначає, що ситуація в літературі української діаспори була подібна до ситуації в літературах інших європейських діаспор. Основна хвиля міграції з Європи тривала з середини XIX до початку XX століття, і спочатку прозаїки та поети писали рідною мовою. Зокрема в українській діаспорі одразу після першої світової війни виникла ситуація, коли канадський уряд практично припинив проявляти будь-яку цікавість до української етнічної громади. Такі обставини спонукали деяких українців використовувати англійську мову у творчості [70, с. 50]. У праці також висловлюється думка про те, що англомовні письменники та поети в українській діаспорі мали подвійну ідентичність – вони усвідомлювали себе не лише українцями, але також і канадськими українцями, які інтегрувалися до канадського суспільства [70, с. 52].

Таким чином, позиція М. Кирчаніва дає можливість виділити такий компонент канадської літератури, як емігрантська література, безвідносно до мови, якою написані твори. Тобто англомовна канадська література, написана іммігрантами, знаходиться на межі між англо-канадською у традиційному розумінні та емігрантською за М. Кирчанівим. Оскільки у розділі 1.1 ми розглядали явище творчості у перекладі, вважаємо, що можна також провести паралель між розвитком англо-канадської літератури і перекладацькою діяльністю Роми Франко. Оскільки текст художнього перекладу стає частиною національної літератури, то тексти Роми Франко можна також вважати, за М. Кирчанівим, належними до англо-канадської та емігрантської літератури

одночасно.

Виходячи з розглянутих думок, можемо визначити поняття "англо-канадська література" як множину творів, написаних канадськими авторами англійською мовою, при цьому канадським автором може вважатися не лише громадянин Канади, але й будь-яка людина, діяльність якої тісно пов'язана з Канадою.

Загалом багато дослідників лінгвістики та літературного процесу звертають багато уваги на історичні та соціальні передумови того чи іншого досліджуваного явища. Можна, зокрема, окреслити певні історичні передумови трансформаційних процесів у стилістиці тексту англо-канадської малої прози межі ХІХ-ХХ століть.

Для порівняння розглянемо суспільну ситуацію межі ХІХ-ХХ століть у Великій Британії та США. Є. Генієва стверджує, що межа століть в Англії була позначена "кризою вікторіанства", яка безпосередньо вплинула на велике розмаїття напрямів, тенденцій та методів у літературі [32, с. 368]. Вчена також зазначає, що багатьох прозаїків того часу приваблює проблематика, характерна для реалістів ХІХ століття [32, с. 369].

У Сполучених Штатах, на відміну від Англії, як зазначається у статті А. Зверева, на межі ХІХ-ХХ століть був період інтенсивного промислового зростання. США були однією з найбільших у світі індустріально-аграрних країн [55, с. 513]. Соціальна ситуація вплинула на формування і розвиток таких напрямів у літературі США, як натуралізм та критичний реалізм [55, с. 514]. Зокрема, становлення натуралізму автором статті пов'язане з реакцією на актуальну потребу часу в певних формах художнього мислення – ситуацією, в якій "прагнення до успіху" складає органічну частину національного ідеалу [55, с. 515].

Надзвичайну цінність становлять погляди сучасників становлення національної англо-канадської літератури. Наприклад, англо-канадська письменниця С. Данкан свого часу писала, що якби Канада стала частиною союзної держави на стадії зародження національної літератури, то її література

надалі розвивалася б як суто американська, хоча у будь-якому випадку вплив на неї з боку США був би сильним. Але національна англо-канадська література творилася авторами, які "прагнули до британських ідеалів, використовували британські методи та орієнтувалися на британського читача" [228, с. 118]. Письменниця називає економічний чинник як один з таких, що відіграє роль у становленні літератури. За словами письменниці, якщо порівняти собівартість видання книги у Великій Британії, США та Канаді, то читач віддає перевагу американській літературі, як дешевшій. Але якби ціни на канадську та американську книги були однаковими, йдеться далі у нарисі, то саме канадська книга користувалася б значно більшим попитом як більш якісна література [228, с. 119].

Прибічник та один з ініціаторів утворення Канадської конфедерації Т. МакДжи у 1867 році писав, що на літературу Канади здійснюється надзвичайно сильний вплив з-за кордону. За його свідченнями, література, наявна у Канаді того часу, була двох різновидів: книжки (переважно всі імпортовані з Англії, Франції та США) та преса (лише трохи більше половини – власне канадська періодика, решта – англійська та американська) [252, с. 77].

Досліджуючи історичні передумови модернізації англо-канадської літератури, значна кількість сучасних учених також називає 1867 рік (рік надання колишнім британським володінням у Північній Америці статусу самоврядного домініону та утворення Канадської конфедерації, що поклало початок сучасній державі Канада) важливою датою для всього, що має який-небудь стосунок до культури Канади. Саме у кінці XIX століття англо-канадська література стала самобутньою, і це знайшло відображення в основній тематиці художніх творів та їх мовностилістичних особливостях. Ф. Гаммілл, зокрема, характеризує прозу цього періоду, як переважно ідеалістичну та дидактичну, що протидіє впливу реалізму та натуралізму, хоча в той же час активною творчістю вже займається певна кількість реалістів, однією з найяскравіших представниць яких вважається С. Данкан [238, с. 9].

У короткому огляді історії канадської літератури Е. Вотерстон

зазначається, що якщо попередній етап літератури характеризується великою увагою авторів до описів природи та краєвидів, що відображалося у численних щоденниках мандрівників, то в кінці XIX століття спостерігається тенденція своєрідного протесту проти "зміни краєвиду" на більш індустріалізований та урбанізований [294, с. 10].

Подібне стверджується і в "Енциклопедії літератури у Канаді" – характерною спільною рисою поезії та прози межі XIX-XX століть є поява дихотомії "природа-культура". Таке протиставлення "пасторальної природи" та "індустріального міста" характеризується як елемент романтизму. Водночас констатується, що це є характерним лише для окремих регіонів Канади, де особливо інтенсивно відбувається розбудова міст. На цій підставі визначається іще одна характерна риса англо-канадської літератури – регіоналізм [259, с. 27].

Щодо міських оповідань, то І. Сухенко вважає, що літературні твори такого жанру сприймаються як чужі в контексті англо-канадської літератури і тому швидше втрачають свою популярність у порівнянні з оповіданнями про природу [174, с. 26].

В. Нью звертає увагу на уніфікацію у канадській культурі та на націєтворення у вказаний період великою мірою "завдяки поширенню християнства, підручників та технології обробки металу" [258, с. 6]. На наш погляд, така уніфікація сприяла об'єднанню окремих представників англо-канадської літератури в обмежену кількість напрямів і течій.

Як зазначає В. Єрофеев, у другій половині XIX століття англо-канадській літературі притаманна тенденція лоялізму та відданості британській короні як протест проти експансії США з півдня. Після об'єднання канадських провінцій у самоврядну Канадську конфедерацію ідеї національної самосвідомості широко відображаються у творчості романтиків [48, с. 568]. Проте на межі XIX-XX століть в англо-канадській літературі спостерігався занепад романтизму. Течія, що прийшла йому на зміну, отримала назву неоромантизм і була характерна не лише для поезії, але і для прози. Ідейно-естетичним викликом індустріалізації у цей період вчений називає окремий напрям в англо-

канадській прозі – анімалізм (представники – Е. Сетон-Томпсон, Ч. Робертс та ін.) [48, с. 546].

Названі нами письменники Е. Сетон-Томпсон та Ч. Робертс були популярними авторами не лише у себе на батьківщині. Про популярність оповідань Е. Сетона-Томпсона поза межами Канади у передмові до однієї із збірок його творів зокрема писав В. Юньєв. Називаючи письменника талановитою людиною, натуралістом, письменником, художником та скульптором, упорядник збірки поділяє думку про те, що найбільшої популярності письменнику принесли його оповідання про тварин, яким притаманне велике виховне значення [208, с. 3, 6].

Оповідання Ч. Робертса були вельми популярні на початку ХХ століття. Про це може свідчити також і те, що вони друкувалися в перекладі українською мовою. Наприклад, у "Літературно-науковому вістнику" у 1911 році були опубліковані переклади Н. Романович таких творів, як "Пан скляного дому", "Король огненних обручів", "Бійка за здобич" та "Небезпека зеленої саги" – загалом 32 сторінки [153; 154; 155; 156].

Твори Е. Сетона-Томпсона та Ч. Робертса видавалися в українських перекладах також у 10-х–30-х роках ХХ ст.: Л. Коломієць та М. Москаленко називають переклади Софії Куликівни, Е. Збарської, Г. Зайцевої, І. Статики (оповідання Е. Сетона-Томпсона), а також О. Матійченко (оповідання Ч. Робертса) – всього 9 видань (з перевиданнями), які вийшли у Києві, Львові та Харкові [91, с. 319-320].

Анімалістичний напрям в англо-канадській літературі дослідила І. Сухенко. Дослідниця пише, що з жанру оповідань про природу розпочався процес становлення англо-канадської національної літератури. Авторка статті виокремлює деякі стилістичні особливості жанру, запозичені з американської малої прози, а саме стислість, емоційну насиченість, єдність теми, дієвість персонажів, логічність розповіді та елемент фантазії [173, с. 145].

Ще одна думка щодо літературних напрямів та течій у малій прозі зазначеного періоду свідчить про недовге панування реалізму в англо-

канадській літературі. Дж. Вудкок пише, що англо-канадська література у цей період розвивалася, зазнаючи великого впливу міфології. Тому реалізм у його європейському та американському розумінні "пройшов повз Канаду", і у 20-х роках ХХ століття розпочинається перехід до "романтизму ХХ століття" [296, с. 72-73].

Отже, досліджуваний нами період позначений впливом світового літературного процесу на англо-канадський літературний процес. Кризові явища в англійському суспільстві хоч і спричинили суміш літературних напрямів та течій, але позначилися на реалістичній тематиці. У той самий час в американському суспільстві панували позитивні настрої, але потреба у "певних формах художнього мислення" призвела до виникнення натуралізму та розвитку реалізму.

Багато дослідників англо-канадської літератури (Ф. Гаммілл, І. Сухенко, Дж. Вудкок та інші), аналізуючи літературний процес у цілому, вважають, що на межі ХІХ-ХХ століть відбувався поступовий перехід від романтизму до реалізму, що набув у Канаді власних рис, які його відрізняли від такого переходу в інших літературах. Характерними рисами англо-канадської літератури цього періоду називають дидактизм (Ф. Гаммілл, В. Юньєв та інші) і регіоналізм (В. Єрофєєв, В. Нью, І. Сухенко та інші). Також зазначимо, що період романтизму тривав у англо-канадській літературі довше, ніж у європейських літературах, тому що саме на останню третину ХІХ століття припадає період становлення власне національної літератури у Канаді. До того ж, англо-канадській літературі цього періоду властивий жанр, що набув особливого розвитку, – оповідання про природу, з якого деякими науковцями (В. Єрофєєвим та іншими) виокремлюються реалістичні оповідання про тварин. Остаточно не перейшовши до реалізму в європейському розумінні цього терміна, одразу після досліджуваного періоду англо-канадська література розпочала перехід до нового напрямку.

Таким чином, якби досліджувані нами українські тексти були перекладені англійською мовою у той самий період, коли вони були написані, то їх

переважна більшість мала б відгук серед англо-канадської аудиторії. Якщо Рома Франко, як перекладачка, дотримується мовостилію перекладених творів і зменшує ступінь перекладацьких втрат, то тексти її перекладів, віддалених у часі, у досить великій кількості мають сприйматися сучасною англо-канадською, а навіть у більшій мірі – американською та європейською англомовною аудиторіями, як тексти, написані приблизно на межі XIX-XX століть.

1.4. Перекладацька діяльність Роми Франко, пов'язана з популяризацією української прози в англомовному світі

Дослідження здобутків Роми Франко як перекладачки та представниці української діаспори у Канаді дозволяє, по-перше, доповнити корпус даних про сучасний стан українсько-англійського перекладу, по-друге, проаналізувати особливості перекладу української прози англійською мовою, по третє – дізнатися більше про рецепцію української літератури в англомовному світі. Це актуалізує подальші системні розвідки, спрямовані на всебічне дослідження лінгвістики англомовного тексту, що у свою чергу може сприяти подальшим глибшим дослідженням у сфері як германського мовознавства, так і перекладознавства.

При аналізі загального масиву перекладів української художньої літератури англійською мовою інформацію про сучасні переклади можна отримати з журналу "Ukrainian Literature: A Journal of Translations", який видається науковим товариством імені Шевченка у Нью-Йорку (США). Зокрема видано п'ять номерів журналу (2004, 2007, 2011, 2014 і 2018 років), у змісті яких зазначені такі імена перекладачів, як Анатоль Біленко, Уїлліам Блекер, Оксана Бунію, Володимир Діброва, Світлана Кобець, Патрік Корнесс, Роман Коропецький, Майкл Найдан, Оксана Луцишина, Александер Мотиль, Марта Олиник, Уляна Пасічник, Наталія Помірко, Ольга Рудакевич, Максим Тарнавський, Іван Теплий, Мирослав Шкандрій, Ярина Якуб'як та інші [215, с. 4; 216, с. 4; 217, с. 3-4; 218, с. 3-4; 219, с. 3-4].

У чотирьох номерах журналу також подається бібліографічний огляд вибраних перекладів з української художньої літератури, складений М. Тарнавською. З нього стає очевидним, що у наш час кількість перекладів сучасної української літератури більша за кількість перекладів класиків [283; 284; 285; 286], що виокремлює результат перекладацької діяльності Роми Франко серед корпусу сучасних англомовних перекладів української національної літератури.

За результатами низки розвідок [24; 92; 93; 113; 160; 171; 197] можемо зазначити, що у перекладознавстві англо-українському напрямку перекладу досі традиційно приділено більше уваги, ніж українсько-англійському. Відчувається брак сучасних досліджень про перекладачів і переклади художньої літератури з української мови англійською. А тим часом саме такі дослідження надзвичайно важливі, оскільки образ української культури (і України загалом) у світі створюється значною мірою завдяки англомовним перекладам.

Відтак невід'ємною частиною дослідження ідіолекту Роми Франко на матеріалі здійснених нею перекладів прози є загальний огляд її перекладацького доробку у контексті поширення та популяризації української прози в англомовному світі.

Вважаємо за необхідне навести деякі біографічні дані про Рому Франко. На сайті Конгресу Українців Канади (англ. – *Ukrainian Canadian Congress*) міститься коротка біографічна довідка. Згідно з нею, Рома Франко (дівооче прізвище – Стратичук) після здобуття середньої освіти у 1954 році навчалася у Саскачеванському університеті, де отримала диплом магістра славістичних студій. У 1990 році здобула ступінь доктора філософії в університеті міста Торонто. Протягом професійної діяльності викладала у вищій школі, очолювала програму обміну з університетом м. Чернівці у 1982-1986 роках, займалася громадською роботою, брала активну участь у роботі Української освітньої ради Канади (англ. – *Ukrainian Educational Council of Canada*). У 1998 році була пошанована державною нагородою. Переклади художньої літератури розпочала

після завершення науково-педагогічної кар'єри у 1996 році [214]. Як бачимо, Рома Франко не отримувала спеціально освіти перекладача, хоча її основна професійна діяльність була пов'язана зі слов'янською філологією, що у Канаді вважається філологією іноземною. Відтак, її освіта та професійна діяльність мали пряме відношення до художнього перекладу.

Один із прес-релізів видавництва "Language Lanterns Publications", яке було засноване Ромою Франко та її сестрою Сонею Морріс (1933-2007), містить інформацію про те, що за свою перекладацьку діяльність Рома Франко була нагороджена Премією імені Дж. Луцького за літературний переклад з української мови (англ. – *George S. N. Luckyj Ukrainian Literature Translation Prize*), започаткованою Канадською Фундацією українських студій (англ. – *Canadian Foundation for Ukrainian Studies*) 3 червня 2009 року, на честь чого на факультеті слов'янських мов та літератур Університету м. Торонто також встановлено меморіальну дошку [224, с. 9; 225, с. 9; 232]. На нашу думку, факт відзначення Роми Франко за перекладацьку діяльність свідчить про значний обсяг її доробку як перекладачки а також про відповідну рецепцію цих перекладів в англomовній культурі.

Протягом останніх років Рома Франко здійснює переклади української художньої літератури англійською мовою, які публікуються видавництвом "Language Lanterns Publications" у м. Торонто. Розглянемо перелік книг, виданих цим видавництвом. В одному з новіших видань – третьому томі "Conflict and Chaos" серії "Desperate Times" наведено повний список публікацій видавництва, який складається з 20 назв, наведених у хронологічній послідовності відповідно до року видання. Згідно з ним, з 1998 по 2000 роки було випущено першу серію "Women's Voices in Ukrainian Literature" з 6 томів по 480 сторінок кожен ("The Spirit of the Times", "In the Dark of the Night", "But...The Lord Is Silent", "From Heart to Heart", "Warm the Children, O Sun" та "For a Crust of Bread"). До серії увійшли переклади прозових творів О. Пчілки, Н. Кобринської, Дніпрової Чайки, Л. Яновської, О. Кобилянської, Є. Ярошинської, О. Судовщикової-Косач (Грицька Григоренка), Лесі Українки

та інших. У 2001 році було опубліковане "фантастичне оповідання для дітей" Я. Стельмаха під назвою "Once in a Strange, Faraway Forest" (96 сторінок) та збірка малої прози А. Дімарова "Broken Wings" (7 оповідань, загальний обсяг – 320 сторінок). У 2002 році вийшла книга "A Hunger Most Cruel: The Human Face of the 1932-1933 Terror-Famine in Soviet Ukraine", присвячена Голодомору 1932-1933 років, з перекладами оповідань А. Дімарова, Є. Гуцала та О. Звичайної (288 сторінок). У 2004 році було видано 2 книги – "Passion's Bitter Cup" та "Riddles of the Heart" – по 352 сторінки у кожній, до яких увійшла проза М. Чернявського, І. Франка, Г. Хоткевича, М. Коцюбинського, П. Мирного, В. Винниченка та інших. У 2006 році вийшла збірка "Behind Decorum's Veil" та серія "Turbulent Times" з трьох томів ("Winds of Change", "Beacons in the Darkness" та "Fateful Crossroads") – до цих видань увійшли переклади творів І. Франка (загальний обсяг книг – 1572 сторінки). У 2008 році було опубліковано 2 збірки перекладів малої прози "From Days Gone By" та "Down Country Lanes" (по 416 сторінок кожна) з творами Ю. Федьковича, І. Франка, Б. Грінченка, Г. Хоткевича, П. Куліша, П. Мирного, Б. Лепкого, В. Винниченка та інших. Список публікацій завершує серія "Desperate Times" з трьох томів ("Brother Against Brother", "Between the Trenches" та "Conflict and Chaos") по 416 сторінок з перекладами прози М. Чернявського, Б. Грінченка, Г. Хоткевича, Б. Лепкого, Д. Марковича, С. Васильченка, В. Винниченка, та інших [225, с. 410].

Після зазначеної трилогії у 2013 році вийшли друком іще 3 видання загальним обсягом 832 сторінки: переклади творів О. Бердника ("Fantastic Encounters: The Eye Flower & The Illusionist" і "Prometheus: A Tale of the Human Quest for Enlightenment") та У. Самчука ("Maria: A Chronicle of a Life"); остання книга, до речі, також присвячена темі голодомору 1932-33 р. [257].

Крім зазначених прозових творів, Рома Франко також переклала 24 сторінки віршів І. Франка зі збірки "Зів'яле листя" [292], але ми залишаємо цей матеріал поза нашим дослідженням, по-перше, тому що інформація про нього подавалася на офіційному сайті видавництва як про такий, що наразі не виданий, по-друге – через деякий час перелік перекладів поетичних творів був

знятий з публікації на згаданому нами сайті, як і взагалі вся сторінка, присвячена неопублікованим перекладам.

Із наведеного переліку видно, що названі видання перекладів української художньої літератури можна поділити на декілька періодів. Першим періодом умовно можна визначити 1998-2000 роки, коли були видані переклади жіночої прози. За словами самої Роми Франко, вона разом із сестрою припинила роботу над серією через те, що попит на переклади жіночої прози серед представників української діаспори виявився дещо меншим за очікуваний [270]. Якщо порівняти кількість виданих сторінок у цьому періоді із загальною кількістю, то вона становить приблизно 36 %.

Другим періодом (2001-2002 роки) можна умовно назвати переклади української прози радянської доби, до якого також увійшли переклади оповідань про Голодомор 1932-1933 років (майже 9 % від загальної кількості сторінок в опублікованих виданнях). Третій період (2004-2010 роки), найдовший і найпродуктивніший – майже 55 % від загальної кількості сторінок – включає "чоловічу прозу" другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття. У ньому можна окремо виділити підперіод (2006 рік), коли було видано 4 книги з перекладами творів І. Франка до 150-ї річниці з дня народження письменника. До речі, в інтерв'ю газеті "Наша дорога", розповідаючи про переклади творчості письменника, Рома Франко зазначила, що І. Франко – її улюблений український письменник, який творив у дуже багатьох жанрах і також був перекладачем художньої літератури. Список перекладених Ромою Франко творів І. Франка не обмежується цими чотирма виданнями. До інших книг видавництва увійшло іще 7 прозових творів письменника. При цьому перекладачка намагалася обирати саме такі твори, які раніше не були перекладені англійською, мотивуючи це тим, що українська література дуже багата і різноманітна, і тому перекладати щось уже раніше перекладене є гаянням часу [270]. Четвертий період перекладацької діяльності Роми Франко датується 2013 роком, коли вийшли 3 книги з перекладами повістей У. Самчука та О. Бердника [257]. Оскільки тематику виданих у цьому

періоді творів недоцільно об'єднувати, вважаємо, що до цього періоду можна віднести переклади, які мають спільний час публікації.

Таким чином, якщо обсяг виданих перекладів становить 8408 сторінок, то матеріал нашого дослідження (2213 сторінок) охоплює 26,3 % перекладацького доробку Роми Франко.

Книги, описувані нами у цьому розділі дисертаційної роботи, не є просто книгами, у яких подано лише тексти перекладів української літератури. У кожній книзі є передмова, у якій подано інформацію про видавництво та конкретне видання, короткий огляд зображуваної у творах епохи та історичні передумови написання творів. Наприклад, у першому томі "Brother Against Brother" серії "Desperate Times" вміщено передмову до всієї серії. У ній описано політичну ситуацію на території сучасної України у 1900-1930 роках (належність різних її частин до різних держав, поразка Російської імперії у війні з Японією у 1905 році, придушення спроб національно-визвольних рухів в Україні, Перша світова війна, революційні події 1917 року тощо), зроблено невеликий екскурс в історію (вплив європейських демократичних рухів XIX століття на суспільну ситуацію в Україні) та обґрунтовано вибір певних творів для публікації зв'язком їх сюжетної лінії та реальними подіями, а також певною тематичною єдністю – спроби здійснення політичних реформ, селянські заворушення, революційні події, зародження руху за незалежність [224, с. 5-7; 225, с. 5-7]. Також слід зазначити, що у різних томах однієї і тієї ж серії текст передмови ідентичний. Після всіх текстів перекладів у кожній книзі вміщено глосарій. В анотації укладачів вказано, що він покликаний допомогти читачу краще зрозуміти реалії і сприйняти текст [233, с. 400]. Повнішу картину про тексти дозволяють також отримати надруковані після глосарію короткі біографічні довідки про всіх письменників, твори яких увійшли до конкретної збірки.

Проаналізуємо відгуки читацької аудиторії на перелічені нами видання. На сайті Інтернет-магазину "Amazon.com" є декілька оглядів та коротких коментарів. Наприклад, до книги "Winds of Change" (переклади творів Івана

Франка, 1-й том серії "Turbulent Times") як розгорнутий позитивний відгук подано передмову до книги, у якій розповідається про саму серію, Івана Франка, історичне підгрунття описаних подій, видавництво та команду, яка працювала над перекладом (перекладач, редактори). Тобто структура передмови подібна до вже раніше розглянутої нами. На цю ж книгу є ще один в цілому позитивний відгук [223]. Відгуки на літературу свідчать про те, що тексти мають реальну аудиторію. Важливо те, що такі відгуки зібрало не лише одне видання.

Особливо багато відгуків зібрала книга, яка не увійшла до жодної серії, але присвячена дуже актуальній для досліджень у наш час темі – Голодомору. Один з відгуків на книгу "A Hunger Most Cruel: The Human Face of the 1932-1933 Terror-Famine in Soviet Ukraine" можна охарактеризувати як "в цілому позитивний", інші як "позитивні". Якщо один з дописувачів критикує стиль перекладу як "сухий", "застарілий" і такий, що не відповідає за своєю якістю важливості описуваних подій, то інший вважає книгу обов'язковою для прочитання всім, хто цікавиться східноєвропейською та українською історією [221].

Актуальність тематики, пов'язаної з голодомором 1932-1933 рр., є показовою. На презентації однієї з найновіших книг з перекладом повісті У. Самчука "Марія" було зокрема відзначено добру якість перекладу, окремої подяки читачів заслужила біографічна довідка про автора та глосарій, що у комплексі допомагає краще зрозуміти українську історію [257]. З цього випливає, що читач, поцінуючи переклади, не концентрує свою увагу лише на тексті; водночас важливим є зміст та зв'язок з культурою, з мови якої здійснений переклад.

Відгукам на першу серію книг "Women's Voices in Ukrainian Literature" було присвячено семінар, проведений у 2000 році в Українському музеї у Канаді. Репортаж про роботу семінару опубліковано у газеті "The Ukrainian Weekly". У ньому зокрема йдеться про те, що видання серії сприяло не лише поширенню української літератури в англomовних перекладах, але навіть дало

поштовх новій хвилі гендерних досліджень у Канаді [271, с. 9].

В онлайн-каталозі книг "Goodreads" є оцінки користувачів за 6 збірок Роми Франко; всі середні оцінки перебувають у межах від 4 до 5 за 5-бальною системою, кількість оцінок за кожен збірник – від 1 до 10 [212]. На нашу думку, є підстави стверджувати про наявність попиту на англомовні переклади української літератури.

Аналізуючи реакцію читачів на свої твори, сама Рома Франко висловила задоволення активністю читацької аудиторії та великою кількістю позитивних відгуків, зазначивши, що для багатьох дописувачів біографічні відомості про письменників та власне тексти творів були справжнім відкриттям. За її словами, найбільше відгуків отримала серія перекладів "жіночої прози", збірки "Passion's Bitter Cup" та "Riddles of the Heart" а також книга "A Hunger Most Cruel" [270]. Таким чином, відгуки читацької аудиторії охоплюють також значний часовий період. При цьому ми можемо цитувати лише опубліковані відгуки, хоча буде логічним припустити, що реальна кількість відгуків значно більша.

Переклади Роми Франко також привернули увагу критиків та науковців. Один з основних закордонних критиків англомовних перекладів української літератури М. Тарнавська наголошує на значному ступені "свободи", яку собі дозволяє перекладачка, що полегшує рецепцію її перекладів у порівнянні з аналогічними текстами, перекладеними в Україні [177, с. 153]. Професор Р. Зорівчак відзначає високу якість перекладів Роми Франко [59, с. 7].

Крім перекладів, Рома Франко також деякий час займалася укладанням навчально-методичної літератури. Зокрема відомо про укладений нею і виданий у 1994 році навчальний комплект з української мови для англомовних студентів "Ukrainian for Speakers of English", який складається з двох підручників, хрестоматії, двох робочих зошитів та аудіододатку на касеті або компакт-диску. Комплект отримав схвальний відгук як засіб для вивчення української мови на початковому та базовому етапі вивчення [222].

У репортажі про церемонію нагородження "Премією творців нації" (англ. – *Nation Builders Awards*) 1999 року також говориться про Рому Франко як

вченого та педагога. Автор репортажу зокрема наголошує на тому, що її лекції були популярні серед студентів, відповідно великим попитом користувалися її методичні розробки, у тому числі курс української мови для англomовних студентів [272]. Ми вважаємо, що педагогічна діяльність, пов'язана з викладанням іноземної мови, також має зв'язок з перекладом, оскільки переклад (зокрема навчальний), як вид діяльності, може використовуватися під час навчання іноземної мови.

Сама Рома Франко також бачить тісний зв'язок між своєю науково-педагогічною кар'єрою та перекладацькою діяльністю. Працюючи в університеті зі студентами українського походження (так званими "українськими канадцами у четвертому та п'ятому поколіннях"), вона помітила неабиякий інтерес студентів до української літератури попри їх недостатній рівень володіння українською мовою для прочитання текстів у оригіналі. Так спочатку з'явилася потреба у розробленні англomовного навчального курсу з української літератури, яка додала актуальності англomовним перекладам творів українських авторів, що у свою чергу спричинило заснування видавництва "Language Lanterns Publications" [270]. Відтак перекладацька діяльність взагалі була породжена науково-педагогічною роботою у вищій школі. Це також свідчить про існування попиту (хоча й обмеженого) на англomовні переклади української художньої літератури в англomовному суспільстві.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що переклади Роми Франко видаються та розповсюджуються не лише для української діаспори у Канаді. На офіційному сайті видавництва "Language Lanterns Publications" опубліковані списки магазинів, через які реалізується друкована продукція видавництва, а також установ, до яких видавництво її надіслало. Отже, придбати вказані книги можна не лише у Канаді (провінції Альберта, Саскачеван, Манітоба та Онтаріо), але і у США (штати Нью Джерсі, Нью Гемпшир, Орегон), Великій Британії та Австралії, інтернет-магазинах [288].

Збірки також надіслані до ряду бібліотек Канади (провінції Онтаріо,

Нова-Скотія, Британська Колумбія, Саскачеван, Манітоба, Альберта та інші; всього – 51 бібліотека), вищих навчальних закладів Канади (ті самі провінції, всього – 44 заклади) та США (штати Массачусетс, Аризона, Юта, Нью-Йорк, Пенсильванія, Іллінойс, Огайо, Айдахо, Індіана, Айова, Вірджинія, Меріленд, Коннектикут, федеральний округ Колумбія та інші; всього – 62 заклади), різних громадських організацій, установ та редакцій ЗМІ Канади та США (25 назв) [257].

В Україні деякі книги отримали вищі навчальні заклади III та IV рівня акредитації, серед яких університети Бердянська, Вінниці, Глухова, Горлівки, Дніпропетровська, Донецька, Дрогобича, Житомира, Запоріжжя, Івано-Франківська, Ізмаїла, Кам'янця-Подільського, Києва, Кіровограда, Кривого Рога, Луцька, Львова, Мелітополя Миколаєва, Ніжина, Одеси, Острога, Переяслава-Хмельницького, Полтави, Рівного, Сімферополя, Слов'янська, Сум, Тернополя, Умані, Харкова, Херсона, Черкас, Чернівців та Чернігова (всього – 45 закладів з 35 міст) [248]. З цього списку видно, що примірники описаних у цьому розділі книг надіслані в усі регіони України, а саме у 22 області (крім Закарпатської та Луганської) та АР Крим.

У статті "Перекладацький доробок Роми Франко: загальний огляд" нами вже було проаналізовано 20 видань 1998-2010 рр. [84], але вони не становлять повного списку перекладацького доробку Роми Франко. У глобальній мережі Інтернет був опублікований також список творів української літератури, які вже перекладені англійською, але ще не видані, а також наведено їх обсяг у сторінках станом на листопад 2011 року. Список був розділений на 3 частини: мала проза 1880-1920-х рр., радянський та пострадянський періоди (з поділом на "чоловічу" та "жіночу" прозу) та поезія. На той момент потенційно могли бути видані переклади творів таких авторів:

1. Мала проза 1880-1920-х рр.: С. Васильченка, М. Коцюбинського, Б. Лепкого, В. Стефаника, І. Франка, Г. Хоткевича, М. Черемшини, М. Чернявського та інших – всього 199 сторінок.

2. Радянський та пострадянський періоди: О. Бердника, А. Дімарова,

Є. Гуцала, Ю. Мушкетика, Л. Романюк, Л. Шевченко, В. Шевчука та інших – всього 114 сторінок.

3. Поезія: О. Бердника, П. Карманського, А. Кримського, С. Майданської та І. Франка – всього 150 сторінок [292].

Як ми вже зазначали, у 2013 році було видано 2 повісті О. Бердника (у списку невиданих творів знаходиться у п.2), а також повість У. Самчука (у списку 2011 року немає).

Отже, на сьогодні перекладацький доробок Роми Франко можна поділити на 2 частини: опубліковані та неопубліковані твори.

Опубліковані переклади складаються лише з прози, переважна більшість творів є малою прозою. 18 з 24 виданих книг з перекладами є збірками; усі книги можна класифікувати за чотирма періодами перекладацької діяльності. Книги, об'єднані у серії, як правило, мають однакову структуру, однакову передмову та однаковий обсяг. Видання розповсюджуються у декількох англomовних країнах та Україні, для чого використовуються такі способи:

1. Продаж: а) через торгівельну мережу; б) безпосередньо у видавництві; в) через Інтернет-магазини.

2. Надсилання: а) до бібліотек; б) до вищих навчальних закладів.

Для поширення інформації про книги активно використовується глобальна мережа Інтернет, оскільки у ній неодноразово представлено інформацію про самі видання та про можливість та способи їх придбати.

Про неопубліковані переклади можемо зазначити, що вони поділяються на поезію та малу прозу. При цьому серед неопублікованих творів частка малої прози періоду після 1930 р. значно більша – 36 % від загальної кількості невиданої малої прози (серед виданої проза цього періоду становить лише неповних 9 %, решта – проза середини ХІХ-першої третини ХХ століття). Поезія за кількістю сторінок становить 48 % від усіх неопублікованих перекладів, серед опублікованих – 0 %. Якщо проаналізувати перекладену поезію у хронологічному аспекті, то 45 сторінок (30 %) становлять твори межі ХІХ-ХХ століть, решта (105 сторінок, 70 %) – сучасніша поезія (1975-1981 рр.).

Якщо ми можемо приблизно порівняти обсяг різних частин виданих перекладів за кількістю сторінок, а також здійснити подібні операції для невиданих перекладів, то порівняти кількісне співвідношення виданих та невиданих перекладів за кількістю сторінок видається більш проблематичним. По-перше, якщо формат сторінок у виданих перекладах переважно однаковий, то ми не маємо фактичних даних про формат сторінок невиданих перекладів. По-друге, обчислюючи частки для виданих перекладів, ми користувалися даними про кількість сторінок у книзі, а не кількість сторінок чистого тексту перекладеного художнього твору. Для невиданих перекладів ми маємо лише дані про кількість сторінок художніх творів. У разі їх видання, на нашу думку, ця кількість (всього – 463 сторінки) може збільшитись за рахунок передмови, довідок про авторів, глосарію тощо, що вплине на подальші обчислення. Хоча, якби нам було точно відомо про ідентичність формату сторінок виданих та невиданих перекладів, то здійснити необхідні обчислення було б цілком можливо.

Таким чином, можемо зробити висновок про значний внесок Роми Франко у загальний перекладацький доробок української художньої літератури англійською мовою. Він може бути предметом для подальших досліджень у стилістиці англійської мови, перекладознавстві, лексикографії, теорії літератури, компаративістиці та інших галузях гуманітаристики.

Висновки до розділу 1

1. Стиль тексту характеризується специфічною системою слів, виразів, мовних та позамовних засобів, вибір яких мотивується впливом на адресата тексту. Дослідження стилю допомагає визначити зміст не лише вербального компонента тексту, але й ситуації спілкування.

2. Поняття "стиль тексту" тісно пов'язане з поняттями "індивідуальний стиль автора", "ідіостиль" та "ідіолект". Індивідуальний стиль здебільшого ототожнюється з ідіостилем. Існування ідіостилю зумовлюється обмеженою кількістю наявних у мові мовностилістичних засобів, які використовує кожен

індивід. Ідіостиль вважають системою характеристик текстів певного автора, яка робить унікальним його спосіб мовного висловлювання. Ототожнення ідіолекту з ідіостилем має місце у меншій кількості праць. Ідіолект є складовою частиною ідіостилю і включає в себе критерії добору мовних засобів, які автор обирає з метою здійснення прагматичного впливу на читача. Ідіолект дає можливість досліджувати ідіостиль. Кожному автору художнього тексту притаманний власний ідіолект, який є спільною характеристикою стилів різних його текстів.

3. Переклад є творчою діяльністю, через що текст перекладу вважається новим текстом. Під час перекладу стиль тексту може змінюватися, оскільки будь-якому перекладачеві притаманний власний ідіолект. Ідіолект перекладача визначається, як мотивований вибір перекладачем певних художніх засобів, зумовлених низкою причин, пов'язаних з процесами сприйняття та відображення світу за допомогою мовних засобів, з метою збереження прагматичного впливу на читача тексту перекладу. Ідіолект перекладу ототожнюється з ідіолектом перекладача на підставі того, що обрані перекладачем мовні засоби знаходять своє вираження у його текстах. Найточніший переклад можливий у випадку вибору перекладачем текстів, стиль яких близький до його власного ідіолекту.

4. Стилеметрична оцінка якості перекладу базується на кількісній оцінці ступеня трансформацій, що відбулися у процесі перекладу. Стилеметричне дослідження ідіолекту перекладача пов'язане з імовірісно-статистичними дослідженнями мовних одиниць, за допомогою яких перекладач намагається зберегти прагматичний вплив на читача тексту.

5. На межі XIX-XX століть літературні процеси України і Канади (а саме – англо-канадська література) перебували у процесі трансформації стилів.

5.1. В українській літературі відбувався перехід від народництва (поєднання рис романтизму і реалізму) до модернізму. Риси народництва притаманні стилю текстів Б. Грінченка (вмотивованість добору онімів, часте вживання метафор, метонімії, епітетів, порівняльних зворотів, тощо –

використовувалися з метою створення враження простоти мови письменника та підвищення ступеня доступності широкому колу читачів "з народу") та Олени Пчілки (стиль тексту ближчий до модернізму). Ознаки ідіолектів Г. Хоткевича (широке використання діалектів (суржик та гуцульського), фрагментів іншими мовами, фольклорних елементів; оповіді від першої особи), М. Коцюбинського (іншомовні елементи, велика кількість епітетів, метафор та порівнянь), І. Франка та О. Кобилянської (активні спроби розвитку лексичної системи української мови, відсутність спроб спростити мову, зміна вектору цільової аудиторії на високоосвічений соціальний клас) свідчать про належність їх творчості до модернізму.

5.2. В англо-канадській літературі відбувався перехід від романтизму (з однаками дидактизму) до неоромантизму (специфічна риса – анімалістичне оповідання). Загальні стильові риси періоду – наявність символів, метафор, іронії, стислість описів, тощо.

5.3. Спільні риси в обох літературах цього періоду: національний підтекст у морально-етичній проблематиці, переорієнтація на більш освіченого читача.

6. Рома Франко як українсько-англійська перекладачка, що працює у Канаді, є представником англо-канадської літератури. Перекладаючи твори багатьох українських письменників (зокрема Б. Грінченка, Г. Хоткевича, О. Кобилянської, Олени Пчілки, І. Франка та М. Коцюбинського) та поширюючи свої переклади в англійськомовному світі, вона не лише здійснює популяризацію української літератури, але і встановлює зв'язок між двома національними літературами. Її переклади є текстами, що належать до множини творів англо-канадської літератури; а їх мовостиль може відрізнятися від мовостилю оригінальних творів.

Основні положення розділу 1 висвітлені в таких публікаціях автора [80; 81; 82; 87; 247].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ: МЕТОДОЛОГІЯ СТИЛЕМЕТРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Система методів дослідження художнього перекладу

Будь-яке наукове дослідження відбувається із залученням певних методів, з яких частина є загальнонауковими, а частина – специфічними для конкретної галузі. Оскільки, за законами діалектики, кожна галузь науки для власного існування повинна перебувати у постійному розвитку, то логічним є те, що методи певної науки також мають тенденцію до змін, оновлень та вдосконалень.

У цьому підрозділі ми розглянемо особливості використання методів наукового дослідження в перекладознавстві на початку ХХІ століття крізь призму нашої наукової теми. Зокрема особливу увагу планується приділити використанню загальнонаукових методів у перекладознавстві та спеціальних методів, які знаходять застосування в дослідженнях українсько-англійського перекладу художнього тексту з метою з'ясування місця використаних у нашій дисертації методів серед усієї системи методів дослідження.

Для початку звернемось до традиції філософського та філологічного означення термінів "метод" та "методологія".

Проаналізуємо загальну дефініцію методу, подану у філософському словнику за редакцією М. Розенталя. У названому нами джерелі наводиться загальнонаукове визначення методу – впорядкована діяльність, спосіб досягнення мети. У процесі пізнання використовуються такі методи, як індукція, дедукція, аналіз, синтез, аналогія, порівняння, експеримент, спостереження та ін. [314, с. 241].

Сукупним об'єктом пізнання є дійсність, з якої може виокремлюватися мова. О. Морозова у цьому контексті наголошує на залежності способу виокремлення мови від стилю мислення [117, с. 45].

Схожі, проте з різним ступенем деталізації, дефініції Е. Губського та В. Бліхаря містять сучасні філософські словники – метод є способом практичного та теоретичного освоєння дійсності [316, с. 127]. Відповідно можемо вважати методом у загальнонауковому розумінні спосіб освоєння дійсності, яке здійснюється з певною метою. Логічно, що в межах кожної науки ми освоюємо дійсність іншим способом, властивим конкретній науці.

Пояснюючи термін "метод", І. Андрущенко наголошує на тому, що кожна наука вимагає своїх власних методів дослідження, проблема полягає лише у способі оптимального поєднання різних методів [306, с. 559]. Таким чином, один метод може бути застосований у різних галузях науки. Проте сфера використання конкретного методу разом зі способом його поєднання з іншими методами утворюють систему методів. Саме така система відрізняє одну науку від іншої.

Також досить цінною видається думка щодо системи використання методів, висловлена у праці з психолінгвістики британського вченого П. Сідгауса. Він доводить, що навіть використання одних і тих самих методів при вирішенні певної наукової задачі може призвести до протилежних результатів, що залежить від багатьох чинників, наприклад – від того, як саме дослідник проводить аналіз дискурсу тощо [276, с. 1].

Для нашого дослідження буде важливим розгляд методів, які застосовуються зокрема у лінгвістиці та в перекладознавстві, яке початково розвивалося як одна з галузей лінгвістики, перш ніж набути статусу самостійної міждисциплінарної сфери досліджень.

Філологи розглядають метод як "систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної дослідницької діяльності у філології <...>, підпорядковану конкретному науковому завданню, спрямовану на освоєння літературної чи лінгвістичної дійсності, досягнення пізнавальних дослідницьких цілей" [цит. за: 74, с. 31]. Бачимо, що у вузьчій галузі дефініція методу подається також вужче, водночас вона не суперечить загальнонауковому визначенню поняття.

Згадаємо також визначення методу з точки зору лінгвістичної науки. При цьому варто звернути увагу на те, що в лінгвістиці метод розуміють у широкому та вузькому смислах. Зокрема, у В. Ярцевої, з одного боку, метод названо узагальненою "сукупністю теоретичних установок, прийомів та методик дослідження"; з іншого – "окремим прийомом, методикою та операцією, яка спирається на певні теоретичні установки" і є "інструментом дослідження" [цит. за: 318, с. 298].

О. Селіванова також розглядає метод у лінгвістиці з двох точок зору: як "спосіб пізнавальної й дослідницької діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей мови", а також як "систему процедур аналізу мовних явищ", що, за її словами, нерідко ототожнюється з терміном "методика" [310, с. 404]. В обох випадках спосіб визначення поняття методу в лінгвістиці з позиції двох різних рівнів є спільним: на вищому рівні (або у широкому смислі) метод є способом діяльності, на нижчому (у вузькому смислі) – конкретною дією, операцією або системою таких дій чи операцій.

Ми візьмемо до уваги дефініції, подані з точки зору обох рівнів, проте зробимо акцент на вузькому смислі, що буде необхідно для опису застосування методів наукового філологічного дослідження для вивчення мовностилістичних особливостей тексту англomовного перекладу української малої прози та, у подальшому, для визначення деяких рис перекладацького ідіолекту Роми Франко.

Серед уживаних у лінгвістичних дослідженнях методів "у вузькому смислі" можна виокремити загальнонаукові та власне лінгвістичні. Зокрема про застосування різних методів лінгвістичного дослідження йдеться у навчальній літературі для студентів філологічних спеціальностей. Наприклад, М. Кочерган називає такі методи лінгвістичного дослідження, як індукція, дедукція, аналіз, синтез (використовуються для дослідження мовних фактів), описовий, порівняльно-історичний, метод лінгвістичної географії, зіставний, структурний, соціолінгвістичні, психолінгвістичні, математичні методи у мовознавстві [99, с. 6, 358].

Також методи часто комбінуються, і на їх основі формують комплексні методи, які характеризуються специфічними рисами кожного компоненту.

Одним із таких комплексних методів можна назвати філологічний метод, який описує Ю. Ковалів. Згідно з його позицією, філологічний метод так чи інакше застосовується всіма вченими-філологами, особливо якщо вони мають справу з компаративістикою, герменевтикою, інтертекстуальністю і т.д. [74, с. 96]. У нашому дослідженні ми маємо справу з текстами, що належать до різних національних літератур, досліджуємо мовостиль цих текстів, багато з яких містять інтертекстуальні елементи.

Оскільки перекладознавство до останньої чверті XX століття розвивалося як галузь лінгвістики, в ньому знаходили і знаходять застосування деякі загальнолінгвістичні методи, доцільні за певних умов (сюди також відносимо і загальнонаукові методи, якими користуються для лінгвістичного дослідження), а також конкретні методи, використання яких у дослідженні перекладу (зокрема художнього) вважається оптимальним.

Більшість названих нами методів були виокремлені вченими вже давно, проте наприкінці XX століття у перекладознавстві вони зазнали переосмислення, що сталося у результаті культурного повороту.

Г. Триведі у цьому контексті зазначає, що якщо іще у 60-х роках XX ст. перекладознавство послуговувалося методами порівняльного мовознавства та літературознавства, то вже у 1990 році був обґрунтований і почав використовуватися термін "культурний поворот", а переклад відтоді стали досліджувати не лише з точки зору філології, але і з позицій культурології [291, с. 3].

Розглядаючи еволюцію теоретичних моделей перекладу, А. Пермінова зазначає серед передумов культурного повороту зацікавлення перекладознавців особливостями функціонування перекладу в цільовій культурі [139, с. 70]. Аналізуючи позитивні моменти культурного повороту у світовому перекладознавстві, Л. Лішен зокрема зазначає, що сучасні перекладознавчі дослідження набули, перш за все, характеристик мультидисциплінарності.

Звідси випливає, що перекладознавцям слід враховувати такі макрочинники, як соціоісторичний контекст, ідеологію та особливості дискурсу [249, с. 96].

Ч. Янь і Ц. Хуан взагалі вважають, що після культурного повороту у перекладознавстві почали розглядати нову одиницю перекладу – культуру, водночас надаючи перекладачеві нової ролі. У своїй праці вони аналізують різні наукові джерела, в яких йдеться про необхідність "відчуття" читачем не лише автора, але й перекладача [298, с. 491, 493].

Таким чином, основна тенденція у переосмисленні методів перекладознавчого дослідження у результаті культурного повороту полягає у використанні їх у культурологічному аспекті з огляду на історично-культурне підґрунтя, а також у межах мультидисциплінарних досліджень.

Під час наукового дослідження у площині перекладознавства зокрема опрацьовуємо з одного боку художні тексти, які є матеріалом дослідження, з іншого – наукові тексти. При роботі з науковими текстами ми маємо справу з науковим дискурсом, який, за словами І. Шяшкаускіене, має два компоненти: лінгвістичний (власне множина всіх наукових текстів) та соціальний (наукове середовище – автори, адресати наукових текстів тощо) і служить для спілкування між науковцями. Художні тексти, на відміну від наукових, входять до художнього дискурсу, де коло авторів та адресатів значно ширше [277, с. 272]. Таким чином, перекладознавство знаходиться у точці, де тісно перетинаються науковий та художній дискурси, що впливає на особливості використання методів наукового дослідження.

У цьому контексті має велике значення і здійснення пошукової діяльності при роботі з текстами наукового дискурсу. Н. Гаятрі та К. Мінакші підкреслюють важливість проведення пошукової діяльності, бо кожен пошуковий запит може призводити до створення наступних пошукових запитів, для яких використовується бібліографія, наведена у тих джерелах, які опрацьовуються спочатку. Необхідно також перевіряти цитовану інформацію, оскільки вона може базуватися на недостовірних фактах або зумовлена недостатніми знаннями автора про деякі факти дійсності [234, с. 73]. У цьому

випадку науковий пошук важливо здійснювати так, щоб намагатися шукати можливості перевіряти думки авторів цитованих наукових праць, зокрема відшукуючи інші джерела на схожі теми, щоб дізнатися або про протилежну точку зору, або про підтвердження наявної точки зору іншим науковцем.

Розгляд наукових праць із перекладознавства також показав практику залучення різних видів аналізу для дослідження. Вчені користуються методами контрастивного, зіставного, описового (дескриптивного), компонентного, трансформаційного, перекладознавчого, контекстуального, структурного, лінгвокультурного (лінгвокультурологічного), семіотичного та інших видів аналізу [36, с. 8; 39, с. 15; 97, с. 6; 152, с. 8; 157, с. 2; 158, с. 6; 184, с. 9; 203, с. 5; 277, с. 273]. Велика кількість видів аналізу при цьому свідчить не лише про багатогранність та різноманіття напрямів перекладознавчих досліджень, але також і про варіативність в інтерпретаціях сутності деяких методів, з одного боку, та у їх визначенні – з іншого. Стає зрозумілим, що для одного і того самого методу використовуються різні назви – описовий та дескриптивний; не тотожними, але близькими є зіставний та контрастивний аналіз. У цьому контексті також відзначимо їх об'єднання Н. Кушиною в один метод – контрастивно-зіставний [102, с. 7].

З наведених у дисертаціях описів методології дослідження робимо також висновок про близькість методів контекстуального аналізу та контекстологічного [97, с. 6; 130, с. 10]. В обох випадках звернення до контексту є придатним для досягнення цілей дослідження.

Непоодиноким використанням у перекладознавчих дослідженнях характеризується трансформаційний аналіз [97, с. 6; 203, с. 5]. Метод описується О. Селівановою як такий, що має стосунок перш за все до синтаксису, проте релевантним для нього є збереження лексичного складу конструкцій [310, с. 749]. На нашу думку, звернення до лексики робить можливим застосування методу для дослідження лексичних трансформацій з точки зору визначення ступеню адекватності та еквівалентності перекладу.

Заслуговує на увагу також метод синхронного зіставлення. Він полягає у

всєбічному зіставленні лексичного значення слова у двох мовах за допомогою польових методів, загальних словників та словників фахової лексики у кожній з мов [242, с. 141]. Цей метод може бути особливо корисним у дослідженні перекладу стилістично маркованої лексики, коли відбувається зіставлення за допомогою загальних та спеціалізованих словників і т.д.

Дуже докладно описані методи дослідження у докторській дисертації В. Демецької. Вчена виокремлює декілька різних методів аналізу: дефінітивний, функціональний, тезаурусний та дистрибутивний, а також його методики: текст-типологічну, когнітологічну, контекстуальну і методику символічної інтерпретації [40, с. 9]. У цьому випадку методи та методики не змішуються, й останні сприймаються як сукупність конкретних операцій, спрямованих на досягнення проміжних цілей дослідження.

Звернемо увагу також на працю П. Торопа "Тотальний переклад", в якій він зокрема зазначає, що при дослідженні текстів одного перекладача потрібно застосовувати порівняльний аналіз перекладу і першоджерела, а також реконструкції методу перекладу [180, с. 70-71]. У нашому дослідженні реконструкція методу перекладу застосовується при розгляді одиниць вибірки з різним кількісним показником щодо ступеня відхилення від авторського ідіолекту (про це докладніше – у розділі 2.2.).

Сучасним методом у перекладознавстві, якому у зарубіжному науковому дискурсі приділено більше уваги, ніж у вітчизняному, є метод "міркуй вголос", детально описаний у статті Н.С. Жмаєвої, який полягає у фіксації думок перекладача під час виконання перекладу з подальшим їх зіставленням з текстом перекладу [83, с. 26]. На нашу думку, цей метод може бути частково співвіднесений з реконструкцією методу перекладу, хоча він характеризується більшим ступенем емпіричності.

Варто також відзначити широке використання кількісних методів (або їх елементів), які у більшості випадків використовуються для створення вибірки, її обробки, а особливо для визначення різних частотних параметрів матеріалу дослідження [39, с. 5; 102, с. 7; 130, с. 10; 156, с. 6; 203, с. 5], а також близького

до них методу кількісного аналізу [97, с. 6; 157, с. 2; 184, с. 9]. Проте, В. Заяць розрізняє кількісні та статистичні методи у лінгвістиці: якщо кількісні використовуються переважно для різних частотних досліджень, то статистичні – для виконання значно ширшого спектру лінгвістичних досліджень [54, с. 296].

У цілому, ми поділяємо думку С. Верховина про те, що формальні або квантитативні методи видаються об'єктивнішими [25, с. 23]. Таким чином, оскільки використання кількісних методів відіграє особливу роль у дослідженні стилеметричного аспекту ідіолекту Роми Франко, таке дослідження може претендувати на більший ступінь об'єктивності в цілому.

Як бачимо, визначення методів дослідження у сучасній науці про переклад не є універсальним та однозначним. Велика кількість різних класифікацій методів наукового дослідження у перекладознавстві та різні мотивації у доборі їх назв спричинені зокрема різними критеріями, за якими ці методи були класифіковані. Більшість перерахованих методів використовуються у нашому дослідженні у чистому або видозміненому вигляді. Особливості їх застосування у системі розглянемо у підрозділі 2.2.

2.2. Визначення величин, застосовуваних до вимірювання ступеню лексико-семантичних трансформацій авторського ідіолекту у перекладі

У цьому підрозділі ми окреслимо конкретні кроки проведення дослідження лінгвостилістичних особливостей текстів англомовних перекладів Роми Франко та зазначимо методи, які використовуються для виконання кожного кроку.

Як уже згадувалося, виконання наукового дослідження передбачає опрацювання наукових текстів теоретичного характеру, що є важливим компонентом дослідницької пошукової діяльності. Метою такого прочитання є виокремлення релевантної інформації та постановка мети її використання під час виконання практичної частини дослідження, що вимагає застосування загальнонаукового методу аналізу.

Паралельно з роботою у площині наукового дискурсу відбувається

прочитання художніх текстів, які є матеріалом дослідження. При цьому перекладознавче лінгвістичне дослідження вимагає попарного прочитання текстів – оригіналу та перекладу. Під час такого прочитання на першому етапі доцільно застосувати методи зіставного аналізу та спостереження. По-перше, у результаті цього нами було встановлено необхідність дослідження семантичного аспекту лінгвостилістичних особливостей текстів перекладів Роми Франко за певними компонентами. По-друге, був визначений основний перелік найтипівіших компонентів семантичного аспекту лінгвостилістичних особливостей досліджуваних текстів перекладів, серед яких, зокрема, ми виділили лексичний та лексикографічний, які, проте, досліджувалися комплексно.

Лексичний компонент досліджувався за особливостями відтворення таких складових лексичної системи текстів: культурно-національних понять, власних назв, форм звертань, історизмів та архаїзмів, діалектизмів, інтергloseм, інтертекстуальних елементів (зокрема поетичних рядків), фразеологізмів, стилістично маркованої (емоційно навантаженої) лексики – вигуків, емоційної, зниженої лексики тощо. Ці складові були використані нами для визначення параметрів, за якими проводилися кількісні вимірювання в межах стилеметричного аспекту ідіолекту Роми Франко.

Наведений перелік є умовним, оскільки особливості лексичних систем української та англійської мов дозволяють віднести певний фрагмент тексту одночасно до декількох пунктів. Крім того, зважаючи на відсутність одностайної думки про визначення та класифікацію поняття "реалії", до нього можна віднести більшість зазначених елементів списку. У розділі 2 роботи нами будуть розглянуті декілька точок зору щодо поняття "реалії", ілюстровані прикладами з текстів оригіналів та перекладів. Серед них також є інтертекстуальні елементи, які є поетичними фрагментами та (або) інтергloseмами, фразеологізми, вжиті у значенні вторинних вигуків, знижена лексика, яка належить до діалектизмів тощо.

Лексикографічний компонент охоплює таку невід'ємну складову

семантизації деяких лексичних одиниць, як коментар автора, упорядника, редактора чи перекладача, винесений за межі основного тексту. У нашому випадку лексикографічний компонент дослідження вивчався на підставі аналізу типового для Роми Франко обов'язкового для кожного тому (після 2000 р.) глосарію з поясненнями лексем різного типу, а також підтекстових виносков та приміток у кінці тексту, що нею не практикуються, натомість зустрічаються лише в оригінальних виданнях.

На одному з етапів виконання дослідження було створено вибірку. Визначаючи її обсяг та структуру, ми послуговувалися положеннями щодо її репрезентативності та однорідності, сформульованими В. Левицьким [107, с. 40-41]. Однорідність вибірки була забезпечена особливостями добору досліджуваних художніх текстів: усі добрані тексти є прозовими творами, всі написані однією мовою (тексти оригіналу – українською, тексти перекладу – англійською), всі тексти належать до обмеженого хронологічного періоду (тексти оригіналу – до межі XIX-XX століть, тексти перекладу – до межі XX-XXI століть).

Репрезентативність вибірки залежала від її наповнення. Основним методом її створення ми обрали метод основного випадкового відбору, що, за В. Левицьким, є "основним способом отримання" вибірки [107, с. 36]. При цьому, беручи до уваги особливості дослідження, а саме – українсько-англійський переклад, спочатку вибірка робилася лише з текстів оригіналу з подальшим доббором відповідників до обраних одиниць вибірки з текстів перекладу.

Оскільки стиль тексту є комплексним поняттям, то для підвищення точності результатів навіть для дослідження одного його аспекту – семантичного – ми вважаємо за необхідне спочатку дослідити його окремі складові, з подальшим виведенням цілісного результату, для чого планується застосувати метод синтезу.

Особливості вибірки також вимагають поділу її на підвибірки, систематизовані нами за допомогою простої номінальної шкали на такі

елементи:

1. Власні назви.
2. Форми звертань.
3. Культурно-національні поняття.
4. Історизми та архаїзми.
5. Інтертекстуальні елементи.
6. Інтергloseми.
7. Фразеологізми.
8. Діалектизми.
9. Стилiстично маркована (емоційно-навантажена) лексика (вигукова, емоційна, знижена тощо).

Оскільки множини елементів шкали №№ 3, 4, 8, 9 характеризуються більшим обсягом, то для їх добору ми використовували прийом репрезентативної вибірки, при якому було обрано елементи з кожної четвертої сторінки досліджуваного тексту, номер якої визначався за такою формулою:

$$p(x) = \forall \{x, (x + 4), (x + 8), \dots\}, \quad (2.1)$$

де p – обраний номер сторінки, x – номер першої сторінки твору у виданні/збірці.

Множини елементів шкали №№ 1, 2, 5, 6, 7 – менші за обсягом. Беручи до уваги те, що ми не ставили за мету дослідити частоту вживання тієї чи іншої одиниці підвибірки, для них застосовувався прийом суцільної вибірки, а, враховуючи скінченність множин 1 і 2, для них досить було використати також і прийом неповторної вибірки.

Вибрані одиниці тексту були поміщені у таблицю, для якої ми обрали спосіб представлення у вигляді звичайної електронної таблиці формату XLS, який характеризується сумісністю з багатьма програмними продуктами. Кожен аркуш таблиці відповідав одному елементу представленої вище номінальної шкали і містив звичайну таблицю з такими полями:

1. Автор.
2. Назва твору.

3. Назва видання/збірки, до якої увійшов твір, зазначений у полі (2).
4. Номер сторінки, на якій знаходиться аналізований елемент.
5. Аналізований елемент мовою оригіналу.
6. Відповідник аналізованого елемента у тексті перекладу.
7. Назва видання/збірки, до якої увійшов текст перекладу.
8. Номер сторінки, на якій знаходиться відповідник аналізованого елемента.
9. Примітки стосовно особливостей перекладу.

Поля №№1-4 використовувалися для зручнішої інвентаризації досліджуваних елементів тексту, поле №5 – безпосередньо для одиниць вибірки. Оскільки номінальна шкала допускає типи відношень між елементами "=" і "≠" [107, с. 44], то наявність збігів серед деяких одиниць вибірки на різних аркушах електронної таблиці не повинна впливати на результати дослідження, бо на різних аркушах один і той самий елемент розглядається з різних точок зору, так само і його переклад досліджується у різних аспектах.

Поле №6 містить англійські відповідники до елементів, які знаходяться у полі №5, поля №№7-8 допомагають зручніше інвентаризувати елементи, вміщені у поле №6 (як бачимо, немає потреби у полі "Перекладач", оскільки розглядаються тексти лише одного перекладача). У полі №9 знаходяться перекладознавчі коментарі у вигляді формалізованої оцінки якості перекладу кожного конкретного елемента.

Таким чином, можемо сказати, що на кожному аркуші міститься по дві паралельні підвибірки двох паралельних вибірок. Якщо вибірку досліджуваних одиниць в оригінальних текстах позначити як a , то вона має таку структуру:

$$a = \{a_1, a_2, \dots, a_9\}, \quad (2.2)$$

де a_x – підвибірка, а індекс x позначає номер підвибірки за номінальною шкалою. Паралельну вибірку елементів з текстів перекладу позначимо як a' і представимо її структуру, як

$$a' = \{a'_1, a'_2, \dots, a'_9\}, \quad (2.3)$$

так само позначаючи номер підвибірки за номінальною шкалою. Тобто, на

кожному аркуші A , номер n якого відповідає номеру підвибірки за номінальною шкалою, міститимуться такі підвибірки:

$$a_n \cup a'_n \subset A_n. \quad (2.4)$$

Але способи відбору елементів до вибірок a і a' принципово відрізняються. Якщо відбір елементів до вибірки a відбувався репрезентативно або суцільно, залежно від конкретної підвибірки, то відбір кожного елементу для вибірки a' детермінований відповідним до нього елементом у вибірці a . При цьому вибірка a містить набір елементів, що ілюструють лінгвостилістичні особливості кожного проаналізованого тексту, що у сукупності ілюструє особливості певного стилю у художній літературі певної часової епохи, тоді як вибірка a' у нашому випадку в сукупності ілюструє ідіолект перекладача.

Тим не менше, для нас важливо розглядати матеріал дослідження у двох паралельних вибірках a і a' , для того щоб здійснити їх зіставлення, що, на думку В. Заяць, дасть більше "матеріалу для потрібних висновків" [цит. за: 54, с. 300].

Для представлення отриманих результатів зіставлення ми використовували поле №9 електронної таблиці, залучивши до цього прийом формалізації, прийнявши за основу кількісні показники елементів вибірки, що є носіями певної ознаки ідіолекту, позначивши наявність або відсутність такої ознаки бінарно – "1" у випадку наявності ознаки, "0" – у випадку відсутності. Якщо відібрана лексична одиниця є, наприклад, історизмом, то у підвибірці "Історизми" вона матиме параметр "1", а у підвибірці "Фразеологізми" – "0", що не дасть підстав включати її до цієї підвибірки.

Із цього випливає, що загальна кількість одиниць ідіолекту у вибірці a має дорівнювати кількості елементів у ній. Отриману кількість приймемо за початкову точку відліку, умовно позначивши її як

$$L_t^U = \sum_{e=1}^n e, \quad (2.5)$$

де e – одиниця вибірки, n – загальна кількість елементів у вибірці. Тоді у полі

№9 електронної таблиці позначатиметься наявністю або відсутністю, або ступінь прояву певної ознаки ідіолекту в елементі вибірки a' , для якої ми оберемо змінну e' , що розглядатиметься нами далі як своєрідна величина, яку можна умовно назвати "кількісним значенням одиниці ідіолекту".

Визначення кількісного значення одиниці ідіолекту відбувалося за допомогою таких методів:

а) контекстуального аналізу (лексична одиниця може бути стилістично нейтральною або стилістично маркованою залежно від контексту, який необхідно брати до уваги при дослідженні її конотативного значення);

б) лігвокультурного аналізу (досліджуваний елемент тексту може позначати культурно-національне поняття);

в) синхронного зіставлення (всєбічне зіставлення лексичного значення у текстах оригіналу та перекладу);

г) трансформаційного аналізу (загальна оцінка кількісного значення одиниці ідіолекту в елементі вибірки залежить від ступеню трансформацій, що відбулися у процесі перекладу);

д) реконструкції методу перекладу.

Наприклад, якщо одиниця вибірки a' є носієм ознаки ідіолекту, коли виконується еквівалентний переклад, то $e'=1$. Якщо відповідна ознака при перекладі була повністю втрачена, то $e'=0$. Проте, якщо ознака при перекладі лексичної одиниці втрачена, але перекладач вдався до компенсації, то значення e' може варіюватися залежно від ступеню компенсації: $0 < e' \leq 1$. Так само на значення змінної e' впливають неповні перекладацькі втрати і наявність додаткової семантизації у глосарії. Якщо ж наявна компенсація не була у певному випадку необхідною, то спостерігаємо також відхилення від авторського ідіолекту, що розцінюємо як вид перекладацьких втрат; відповідно, у такому випадку значення e' також варіюватиметься у межах $0 < e' \leq 1$.

Такий діапазон значень допускається на підставі твердження Н. Журавльової про те, що для кількісного аналізу стилю недостатньо зазначати лише наявність або відсутність певної його ознаки, натомість рекомендується

визначати ступінь її наявності або відсутності [52, с. 154].

Після проведення оцінки кількісного значення одиниць ідіолекту серед елементів вибірки a' можемо обчислити сумарну кількість цих значень за формулою

$$L_t^E = \sum_{e'=1}^n e', \quad (2.6)$$

після чого можливо обчислити умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту за допомогою простої різниці:

$$\Delta L_t = L_t^U - L_t^E, \quad (2.7)$$

що дає нам можливість обчислити умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту:

$$s = \Delta L_t / L_t^U \cdot 100\%. \quad (2.8)$$

Визначення умовного відносного ступеня відхилення від авторського ідіолекту за окремими параметрами передбачає обчислення середнього значення для цієї величини:

$$\bar{s} = \frac{s_1 + s_2 + \dots + s_i}{i}, \quad (2.9)$$

де 1, 2, ..., i – порядковий номер підвибірки, який збігається з порядковим номером параметра ідіолекту, а i – кількість підвибірок (параметрів).

Наявність величини, яка передбачає представлення ступеню відхилення від авторського ідіолекту, а не просто констатацію наявності чи відсутності такого відхилення, відповідає основним принципам стилеметрії, викладеним нами у підрозділі 1.2.2.

Результати зіставлення представлені у вигляді прикладів переважно у практичному розділі роботи. Теоретичний розділ також містить приклади з вибірки, які виконують ілюстративну функцію і супроводжують викладені теоретичні положення дослідження. З огляду на специфіку дослідження, яка передбачає зіставлення одиниць вибірки з текстів оригіналу з їхніми відповідниками з текстів перекладу, переважна більшість наведених у роботі прикладів подається у парах. З основного тексту роботи приклади виокремлюються форматуванням за допомогою курсиву. Для зручності їх

інвентаризації та навігації по тексту роботи всі приклади мають наскрізну нумерацію, яка складається з числа та букви, що виконує функцію індексу. Число є порядковим номером цього прикладу у всьому тексті роботи. Нумерація прикладів продовжується у кожному новому розділі/підрозділі роботи. Індекс означає вид тексту, з якого взятий приклад: *o* – текст оригіналу, *n* – текст перекладу. Таким чином, якщо приклад має номер (7-*o*), він взятий з оригіналу та має порядковий номер 7 від початку тексту роботи; також до нього наведено парний приклад, позначений (7-*n*), тобто такий, що належить до цієї самої пари, але взятий з тексту перекладу. Однак слід зазначити, що незначна кількість прикладів пари не має, проте вони також мають індекс для дотримання визначених нами правил оформлення роботи.

Оскільки також передбачено дослідження лексикографічного компоненту, то виникає потреба у наведенні прикладів з глосаріїв, уміщених у кінці більшості томів, а також з виносок в оригінальних українських текстах. Ми наводитимемо такі приклади з окремою наскрізною нумерацією. Для розрізнення порядкових номерів прикладів з художніх текстів та з глосаріїв або приміток останні матимуть індекс *g* (від *гlosema*) перед порядковим номером, наприклад, (*g*-3). У випадку наведення парних глосем, ми також їх позначатимемо відповідними індексами *o* або *n* залежно від того, чи вони взяті з україномовного видання, чи з англомовного.

Висновки до розділу 2

1. Сутність та назва методу наукового дослідження характеризується індивідуальною інтерпретацією та способом застосування у кожному конкретному випадку, що великою мірою залежить від мети, матеріалу дослідження, а також від парадигми, в межах якої відбувається дослідження.

2. Спеціальні методи наукового дослідження, використані у цій роботі:

2.1. Загальний, зіставний, контекстуальний, лінгвокультурний, трансформаційний аналізи, спостереження, основний випадковий відбір, синхронне зіставлення – методи, застосовані переважно для дослідження

семантичного аспекту ідіолекту перекладів Роми Франко.

2.2. Елементи квантитативних методів застосовувалися для дослідження стилеметричного аспекту ідіолекту перекладів Роми Франко. Застосування методів знайшло свою реалізацію під час виконання операцій з елементами вибірки (опису різноманітних логічних зв'язків, операцій з множинами, виведення формул та арифметичних обчислень).

3. Створена вибірка являє собою дві паралельні вибірки, зміст однієї з яких залежить від змісту іншої. Кожна з вибірок поділяється на 9 підвибірок, кожна з яких також є паралельною до аналогічної підвибірки в іншій вибірці. У результаті опрацювання елементів кожної з паралельних вибірок було використано умовну величину "кількісного значення одиниць ідіолекту" і з її допомогою з'ясовано умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту у тексті перекладу, виконаного Ромою Франко.

4. Дослідження проводилося у п'ять етапів:

4.1. Вибір та уточнення термінологічного апарату, планування структури вибірки та дій з її елементами. Структура вибірки передбачала представлення її у вигляді електронної таблиці, поділ на підвибірки, інвентаризацію внесених елементів.

4.2. Аналіз художніх текстів, що послужили матеріалом дослідження, створення вибірки лексичних одиниць з поділом на окремі підвибірки, визначення загальної кількості внесених до вибірки елементів.

4.3. Вибір відповідників з текстів перекладу із внесенням їх до вже створених електронних таблиць з вибіркою (кожен у відповідний рядок з україномовним елементом), визначення кількісних значень одиниць ідіолекту у перекладі.

4.4. Обчислення умовного кількісного та відносного ступенів відхилення від авторського ідіолекту у перекладі за окремими підвибірками, узагальнено другої величини за вибіркою в цілому.

4.5. Опис ідіолекту Роми Франко у загальних рисах, формулювання висновків.

Основні положення розділу 2 висвітлені в таких публікаціях автора [76; 78].

РОЗДІЛ 3

СТИЛЕТВОРЧІ КОМПОНЕНТИ СЕМАНТИЧНОГО АСПЕКТУ ІДІОЛЕКТУ РОМИ ФРАНКО

3.1. Лексичний компонент мовостилю текстів Роми Франко

3.1.1. Відтворення власних назв та форм звертання

У розглянутих нами художніх текстах міститься певна кількість власних назв та форм звертання. Ми об'єднали ці два параметри лексикологічного компоненту мовостилю текстів в один підрозділ на підставі тотожності функції у тексті.

Основна функція звертання у текстах полягає у приверненні уваги адресата повідомлення. При цьому частина звертань у досліджених текстах виражена власними назвами, що становить зручність при їх комплексному розгляді у межах обраної теми. Інша функція власних назв у матеріалі нашого дослідження – специфікація хронотопу художнього твору. Ми зупинимося спочатку на відтворенні різних власних назв, перейшовши до особливостей відтворення форм звертання.

Ведучи мову про передачу власних назв, вчені розрізняють їх переклад (тобто підбір еквіваленту у мові перекладу) та власне передачу засобами транскрипції і транслітерації [29; 53; 96; 138; 199].

Є. Галапчук наводить такі випадки підбору еквівалентних онімів, як існування "загальноприйнятого перекладацького еквіваленту", що поширюється переважно на сферу вживання імен понтифіка, представників родин монархів, християнські імена, а також імена персонажів казок та легенд, які стали міжнародними [29, с. 11]. Перекладу через пошук еквіваленту також підлягають імена, які набули конотативного значення [29, с. 12]. Справді, якщо ім'я має конотативне значення, впізнаване носіями вихідної мови, то при перекладі навіть за умови наявності відповідника у випадку простої транслітерації чи транскрипції може спостерігатися значний ступінь перекладацьких втрат хоча б через відмінності у фонетичному відображенні

лексеми у мові.

Передача українських власних назв англійською мовою засобами транскрипції і транслітерації пов'язана з дуже актуальною у наш час проблемою – неуніфікованістю таких правил. О. Пелипенко зазначає, що найбільших труднощів при передачі завдають зокрема літери *й, ь, я, ю, є, ї*, оскільки навіть офіційні нормативні документи, якими користуються в Україні, допускають певні варіанти, а у паспортних столах взагалі часто користуються внутрішньовідомчими правилами [138, с. 27-29].

Тим не менше, зазначимо існування офіційних нормативних документів, які регулюють відтворення українських власних назв англійською мовою. Певний час в Україні користувалися Рішенням №9 Української комісії з питань правничої термінології за 1996 рік [127], на основі якого у 2010 році було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України №55 "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею" [146]. Зокрема у першому з названих документів зазначається, що наведена у ньому нормативна таблиця транслітерації призначена для використання у законодавчій галузі [127]. З одного боку зрозуміло, що перекладач художнього тексту не зобов'язаний використовувати такі нормативні документи, але з іншого – специфіка тексту або деяких вжитих у ньому власних назв вимагає від перекладача звернути на такі документи увагу.

У статті К. Зайцевої, присвяченій номінації персонажів у художньому тексті, зазначається, що при перекладі антропонімів постає проблема: з одного боку важливо враховувати їхні екстралінгвістичні конотації, а з іншого – зберегти звукову оболонку. Обидва аспекти важливі для передачі національного колориту та індивідуального стилю автора [53, с. 59].

Розглядаючи ту саму проблему, І. Шама доводить, що у художніх текстах здебільшого імена персонажів добираються невипадково, і вони певним чином пов'язані з функцією персонажа у творі, сюжетом, тощо. Вчена називає таке явище символікою власних назв [199, с. 116].

Розглянемо конкретні приклади: у повісті Б. Грінченка "Брат на брата",

фігурують антропоніми (зокрема, головні герої мають імена *Корецький Євген Петрович* (інваріант: *Геня*), *Таля* (інваріант: *Наталія Миколаївна*), *Петро*, *Яків*) та топоніми (*Київ*, *Ладинка* та інші) [322]. Наявність інваріантів зумовлена особливостями української національної культури та мови, а також наявністю в останній демінутивних засобів. Граматична структура української мови уможливорює деривацію, зокрема для вираження відносин генітиву (*Демидова [рука]*, *ладинська [школа]*, та ін.).

Зіставний аналіз оригінального тексту і тексту перекладу показує, що з одного боку переклад антропонімів та топонімів не суперечить більшості положень відповідних нормативних документів, зокрема *є* на початку слова передане як *уе*, *и* як *у*, хоча прізвище *Корецький* подається у спрощеному правописі – *Koretsky* [127]:

(11-о) *Учитель ладинської школи Євген Корецький, прокинувшись ... згадав, що сьогодні якраз виходить два місяці, відколи він попавсь у неволю* [322, с. 300]. – (11-п) *As soon as Yevhen Koretsky, the schoolteacher from Ladynka, awoke ... it occurred to him that it was exactly two months to the day since he had been incarcerated* [370, с. 162]. Крім вже прокоментованих нами антропонімів приклад містить прикметник *ладинської* з ономастичною функцією, який у перекладі відтворено за допомогою іменника з прийменником *from Ladynka* з використанням наявних у мові перекладу засобів.

Розглянемо переклад відомого міжнародній спільноті топоніма: (12-о) *Навчав, як знайти його самого в Києві* [322, с. 336]. – (12-п) *He told them how they could contact him in Kyiv* [369, с. 215]. Незважаючи на існування традиційно відомого альтернативного варіанту написання *Kiev*, який був створений за посередництвом російської мови, і несе за собою виразні російські конотації, у тексті перекладу використаний саме офіційно унормований варіант з відповідними українськими конотаціями.

Водночас спостерігаємо відхилення від правил при відтворенні імені *Яків*, а саме передача української *в* як *w*, що ближче до фонетичної транскрипції, ніж до транслітерації: (13-о) ... *другою Корецький стискав руки*

Петрові і Якову ... [322, с. 314]. – (13-п) ... Koretsky used the other one to shake hands with Petro and Yakiw ... [370, с. 182].

Погоджуючись із наведеною вище тезою І. Шами про невинуватість вибору автором антропонімів, можемо припустити, що учні, послідовники та найближчі товариші головного героя мають імена *Петро* та *Яків*, які мають символічне значення, оскільки саме такі імена мали двоє з апостолів, яких вважають найвідомішими проповідниками християнства за його ранньої доби. Оскільки для передачі цих двох імен використаний прийом транслітерації, то їх символічне конотативне значення може бути втрачене для середньостатистичного англомовного читача, який не обізнаний в українській мові та культурі.

Щодо відтворення імені *Яків* у перекладах, зазначимо, що в іншому тексті це ім'я передається більш традиційно: **(14-о)** *Старий садівник Яків сказав їй...* [346, с. 148]. – **(14-п)** *The old gardener Yakiv told her...* [360, с. 176].

Цікавою є синонімічність вживання онімів. Наприклад, якщо повне ім'я головного героя тексту Б. Грінченка з'являється у тексті оригіналу та перекладу лише раз, воно, тим не менше, дає поняття читачеві, про кого саме йдеться: **(15-п)** ... *he is here, standing before you – Yevhen Petrovych Koretsky* [370, с. 174], але коли з'являється його демінутивний інваріант – **(16-о)** *Ах, Геню!* [322, с. 312] – **(16-п)** *Oh, Henya!* [370, с. 179] – перекладачка вдається до транслітерації з посиланням на глосарій у цій самій збірці, у якому наведено коментар: **(г-3)** "endearing diminutive form of Yevhen" [цит. за: 364, с. 401].

В оповіданні "Без хліба" звучать зокрема такі антропоніми, як *Петро* та *Горпина*: **(17-о)** *Нічого не сказала Горпина, замовк і Петро* [321, с. 209]. – **(17-п)** *Horpyna didn't respond, and Petro also remained gloomily silent* [369, с. 105].

Тут імена передані без відхилень від норми [127; 146], але спостерігається інша цікава деталь. У монографії В. Ніконова знаходимо твердження про те, що у Російській імперії система особистих імен також мала поділ у залежності від соціального класу людини [126, с. 15]. Це вказує також на конотативне значення імені *Горпина* – його носій може представляти лише соціальний клас

селян. На нашу думку, така конотація у тексті перекладу також втрачена.

Водночас подекуди спостерігаємо випадки заміни імен (оповідання М. Коцюбинського "В дорозі"): **(18-о)** *Тепер вже напевно: Варвара, Настя, Оксана, Марія...* [332, с. 220]. – **(18-п)** *Well then, it must be: Barbara, Nastya, Oksana, Mariya...* [384, с. 296].

Рома Франко заміняє ім'я *Варвара* еквівалентом *Barbara*, яке більш знайоме англомовному читачеві, але у цьому ж реченні транслітерує ім'я *Марія*, хоча воно також має еквівалент в англійській мові – *Mary*. Втім, така перекладацька "непослідовність" має численні приклади: Максим Рильський у перекладі відомого роману Олександра Пушкіна транслітерує імена двох головних героїв (Євгеній Онегін, Татьяна Ларіна), і водночас заміняє українським еквівалентом ім'я третього (Володимир Ленський) [147].

Заслуговує на окрему увагу передача іноземних власних назв у цьому оповіданні: **(19-о)** *"A Rebours" Гюїсманса...* [332, с. 229]. – **(19-п)** *Huysmans' Against the Grain...* [385, с. 296].

У цьому прикладі прізвище автора літературного твору подається через добір еквіваленту з посиланням на невеличку довідку у глосарії [364, с. 401], а для назви літературного твору взагалі добирається назва відомого англомовній аудиторії тексту його перекладу, підтвердження чому знаходимо на авторському сайті Брендана Кінга, дослідника творчості французького письменника [287]. На наш погляд, такий прийом є значно вдалішим, ніж транслітерація, оскільки у цьому випадку йдеться не про твір української національної літератури, і тому немає потреби додавати українського специфічного звучання до його назви.

Оригінальним прикладом у тексті оповідання М. Коцюбинського "Невідомий" є збереження оригінального правопису слова, яке спочатку було запозичене з англійської мови: **(20-о)** *Він звався коротко: браунінг* [334, с. 195]. – **(20-п)** *He had a short name: Browning* [387, с. 312]. Хоча слово *Browning* англомовним читачам знайоме, тим не менше воно супроводжується поясненням у глосарії. Докладніше про подібні випадки йдеться у статті

Т. Корольової та О. Пеліної, присвяченій перекладам українських прагматонімів англійською мовою. Хоча вчені вважають транскрипцію і транслітерацію нетиповим способом перекладу хремотонімів [94, с. 177], ми вважаємо, що у цьому випадку на вибір саме такого перекладацького рішення вплинули особливості синтаксичної структури речення, оскільки у ньому крім самої власної назви немає інших елементів, які б від неї синтаксично залежали.

Водночас деякі власні назви неукраїнського походження транслітеровані з їхніх українських варіантів, тобто використаний прийом можемо назвати двоступеневою транслітерацією: **(21-о)** *Ну, найшов ти чого жалувати, Жан...* [345, с. 166]. – **(21-п)** *Well, you've certainly found something to regret, Zhan...* [362, с. 110]. На наш погляд, тут краще було б використати французький варіант правопису *Jean*, який би частково відтворив особливості зображуваної культури. Використаний перекладачкою варіант з подвійною транслітерацією дещо спотворює сприйняття тексту, оскільки слово *Zhan* має схожість з китайським іменем, записаним за системою правил пінь-їнь (і повинно транслітеруватися українською, як Чжань) – наприклад, у першому розділі ми цитуємо наукову статтю китайського автора на прізвище *Zhang*.

Якщо здійснити огляд підвибірки по власних назвах, то можемо зазначити, що вона містить 1138 онімів. Переважна більшість з них (959, що становить 84 %) відтворена засобами транслітерації і транскрипції. Слід відзначити врахування перекладачкою у багатьох випадках національних особливостей неукраїнських власних назв. Проте, інколи має місце неточна транскрипція або транскрипція з іншої граматичної форми, яка, до речі, не є початковою.

Наприклад, у реченні **(22-о)** *Та що ти за Секлету оступивсь* [324, с. 350] ім'я людини передане неточно, що навіть може додавати йому іншого відтінка при прочитанні тексту перекладу: **(22-п)** *Because you stood up for Skeleta* [372, с. 131]. В іншому реченні назва населеного пункту транскрибується з форми родового відмінка: **(23-о)** *Та з Волівця* [340, с. 282]. – **(23-п)** *I'm from Volivtsya* [346, с. 55].

Однак, на нашу думку, не всі такі власні назви слід було точно транслітерувати або транскрибувати. З одного боку, спостерігаються втрати у відтворенні національного колориту (як у прикладі №21), з іншого боку – у додатковому конотаційному значенні, якщо власна назва несе певне семантико-стилістичне навантаження.

Наприклад, у повісті Г. Хоткевича "З давнини" є таке речення: **(24-о)** *I по степях усюди, і там, де ото тепер Військові Землі...* [351, с. 461]. – **(24-п)** *And they rode through all the steppes, to where the Viyskovi Zemli are now...* [374, с. 166]. Як бачимо, у цьому прикладі вжито топонім, який позначає місце, що знаходиться недалеко від місцевості, де відбувається дія твору (тобто, імовірно, на території України), воно не є загальновідомим в Україні, і тому сама назва не створює точної локалізації подій. При цьому семантика слів, що до неї входять, створює необхідний для сюжетної лінії твору історичний контекст. Оскільки ця назва також не є відомою в англomовному світі, тому в англійській мові для неї немає відповідника. Враховуючи важливість створеного нею контексту в оригінальному тексті, ми вважаємо, що у цьому випадку було б доцільніше її перекласти, як вчинила перекладачка з іншою подібною власною назвою у цьому самому творі: **(25-о)** *Діточий яр* [351, с. 478]. – **(25-п)** *The Children's Ravine* [374, с. 188].

Загалом таких власних назв, при відтворенні яких спостерігаються перекладацькі втрати, у вибірці 17, що становить 1,5 % від їхньої загальної кількості.

Натомість досить велика частина власних назв (170, що становить майже 15 %) перекладена не за допомогою транскрипції чи транслітерації. Сюди входять назви, які мають традиційно усталені відповідники у мові перекладу (як у прикладі №19). Але також слід виокремити семантично мотивовані власні назви, для яких було в різній мірі збережено додаткову конотацію, наприклад: **(26-о)** *Іду я собі лісом, а собака мій Чуйко за мною* [338, с. 256]. – **(26-п)** *I was walking along in the forest, and my dog, Sniffer, was with me* [391, с. 133].

Також ми виокремили незначну кількість випадків вилучення власної

назви при перекладі – 8 разів (0,7%). З них в одному випадку взагалі було вилучено 2 абзаци (один з яких і містив власну назву), хоча може бути, що переклад був виконаний з іншої, скороченої, версії тексту, проте це достеменно невідомо. У чотирьох випадках зокрема відсутність власної назви у перекладі компенсується або контекстом, або описовим перекладом, наприклад: **(27-о)** *Вже і з Гаврісаном говорив, і з Гаврісанихою, вже розревівся в граждах і волохчабанисько...* [331, с. 402]. – **(27-п)** *He had already talked with Havrisahn and his wife, and the Romanian shepherd... was bawling in his hut...* [381, с. 99]. У наведеному прикладі наявні декілька власних назв, з яких при перекладі вилучається *Гаврісанихою* і заміняється на *his wife*. З одного боку, має місце відхилення від авторського ідіолекту через зменшення кількості вжитих власних назв, з іншого – обраний спосіб перекладу повністю компенсує вилучення власної назви і повністю відтворює зміст речення.

Обчислимо ступінь відхилення від авторського ідіолекту у підвибірці по власних назвах. Загальна кількість одиниць підвибірки складає 1138 пар; сумарна кількість одиниць ідіолекту у перекладі становить 1101,5. Умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту обчислюється так: $\Delta L_{11} = 1138 - 1101,5 = 36,5$, умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $s_1 = 36,5 / 1138 \cdot 100\% \approx 3,2\%$.

Загалом, проблема відтворення власних назв при перекладі тісно пов'язана з відмінностями у національних загальноприйнятих нормах етикету, які наклали відбиток на традиційні мовні кліше, що використовуються при зверненні. Як відомо, такі кліше тісно пов'язані з історією та суспільним устроєм нації, особливостями національної мови і навіть специфікою її існування в офіційних документах, художній літературі та ЗМІ. Істотні відмінності у масиві варіантів звертання в українській та англійській мовах спричиняють труднощі їх повноцінної передачі при перекладі і вимагають подальшого ґрунтовного вивчення.

Далі нами буде проаналізовано способи передачі українських форм звертання в англійських перекладах Роми Франко.

Звертання у процесі комунікації виконує свої функції. У цьому контексті Л. Перротт називає такі основні функції звертання, як привернення уваги (англ. *attention-getting*) та персоналізація (англ. *personalizing*), які у будь-якому випадку допомагають орієнтувати звертання на отримувача повідомлення [265, с. 220].

Коли йдеться про форми звертання у мові, ми також імпліцитно звертаємося до категорії ввічливості. Як зазначає О. Гужва, ввічливість включає в себе стратегію комунікативної поведінки, нав'язуючи особистості правила здійснення комунікації. З прагматичної точки зору форма звертання може свідчити про ставлення продуцента висловлювання до реципієнта, різницю в їх соціальних статусах тощо [37, с. 70-71]. У нашому випадку звертання відповідають мовленнєвим жанрам залучення уваги та етикетних моделей, визначеним А. Богуш [17, с. 3].

Як підтвердження тому, М. МакКарті та А. О'Кіф наводять довгий список звертань, розподіляючи їх на два типи. Ми вважаємо слушною їх думку про те, що вибір типу звертання у процесі комунікації залежить від ступеня близькості стосунків між відправником та отримувачем тексту [251, с. 2]. На нашу думку, під текстом тут цілком можна розуміти повідомлення зі звертанням.

Т. Еспінал вважає, що з мовної точки зору звертання можуть бути представлені у тексті у вигляді займенника у другій особі, власної назви та загального іменника [229, с. 2].

Тим не менше, компаративний аналіз традиційних форм звертання в українській та англійській мовах показує великий ступінь міжмовної лакуарності. Якщо представити результати проведеного порівняння за критеріями, вказаними у праці Т. Міцевич [254, с. 108], то отримаємо такі результати вибірки (враховуються граматичний та лексичний аспекти):

- форми звертання, що існують в обох мовах та вживаються у текстах вибірки: назви родичів у прямому значенні; збірні іменники на позначення груп людей; гендерно марковані назви; назви тварин, адресовані людям; назви неістот, адресовані людям; субстантивовані прикметники; назви за родом

діяльності; назви людей за соціальним статусом;

- форми звертання, що існують в українській мові, вживаються у текстах, але не існують в англійській мові: назви родичів у непрямому значенні, іменники у кличному відмінку, по-батькові, зменшувально-пестливі суфікси;

- форми звертання, що існують в обох мовах, вживаються в українських текстах, але не вживаються в англійських текстах: пестливі інваріанти імен.

Оскільки при порівнянні традиційних форм звертання в англійській та українській мовах спостерігаємо міжмовну лакунарність, це дає підстави стверджувати, що зокрема у контексті українсько-англійського художнього перекладу форм звертання також маємо справу з неперекладною лексикою. Як стверджує Б. Келяр, елемент тексту вважається неперекладним, коли у мові перекладу не існує засобів для його перекладу [243, с. 90]. На нашу думку, це твердження також може бути взяте за основу і у випадку компаративного аналізу можливих форм звертання – тобто коли одиницею перекладу обране слово або фраза.

Зокрема, у випадках значної невідповідності між наявними формами звертання у мовах А. Метвен радить здійснювати прагматичний переклад з наміром отримати простий дейктичний еквівалент звертання [253].

Розглянемо конкретні приклади з вибірки.

(28-о) *От ви, Демиде...* [322, с. 322]. – **(28-п)** *Let's start with you, Demyd...* [370, с. 194].

(29-о) *Тимохо!* [351, с. 474]. – **(29-п)** *Тумокха!* [372, с. 183].

У прикладі (28) використовується звертання за допомогою імені, яке в оригінальному тексті ставиться у форму кличного відмінка, що свідчить про неформальні стосунки між учасниками комунікативного акту, або про вищий статус продуцента висловлювання. Водночас спостерігаємо зміни на фонетичному рівні, зумовлені відмінностями граматичних структур української та англійської мов, а саме – відсутністю в останній кличного відмінка, хоча це не спричиняє втрати конотаційного значення. При цьому транслітерація форми кличного відмінку неможлива у прикладі (28), але теоретично можлива у

прикладі (29), оскільки у тексті перекладу Б. Грінченка ім'я *Демид* з'являється неодноразово у різних ситуаціях, але ім'я *Тимоха* більше не з'являється у тексті перекладу твору Г. Хоткевича.

Традиційне для української культури звернення за іменем та по-батькові свідчить про високий ступінь ввічливості, наявність освіти у комунікантів, а також – вищий соціальний статус реципієнта. Для передачі цієї форми звертання перекладачка також використовує транслітерацію: **(30-о)** *Воно, Корнію Семеновичу, звісно, що вам того дворища треба* [324, с. 353]. – **(30-п)** *It's obvious, Korniyu Semenovych, that you need that property* [372, с. 134].

По-перше, тут (і в наступних прикладах) спостерігаємо невідповідність відмінкових форм, описану в коментарях до прикладу (28). По-друге, у нас немає впевненості в адекватній рецепції другого імені у звертанні середньостатистичним англомовним читачем. Подібна конотація без додаткового перекладацького коментаря, на нашу думку, втрачається.

Ввічливими традиційними формами звертання також є назви членів сім'ї, які використовуються не лише у розмові з родичами, і характеризуються певною метафоричністю, про що йтиметься трохи нижче. Хоча такий тип звертання існує в англійській мові також, але в українській сфера його використання ширша: **(31-о)** *Дядьку, я не злодіяка!* [323, с. 352]. – **(31-п)** **Uncle, I am not a thief!* [371, с. 133].

У цьому випадку реципієнт тексту не є родичем продуцента, хоча у перекладі використано дослівний переклад. Водночас спостерігаємо перекладацьке позначення зірочкою (*) слова *Uncle*, що означає наявність перекладацького коментарю у глосарії, який міститься у кінці видання: **(г-4)** *"Uncle – term used by peasants in addressing an older man"* [366, с. 405]. Очевидно, що у таких випадках коментар допомагає зберегти конотацію, а калькування – національний колорит хронотопу твору.

Деякі імена або назви членів родини вживаються зі зменшувальними суфіксами для передачі особливо приязного ставлення продуцента до реципієнта мовного акту. З одного боку, досягти такого ефекту при перекладі

через відсутність подібних формантів у англійській мові не вдається, натомість використовуються різні атрибутиви, виражені прикметниками, часто у найвищому ступені порівняння: **(32-о)** *Не плачте, дітки...* [323, с. 44]. – **(32-п)** *Don't cry, my little ones...* [371, с. 118]. **(33-о)** *Ой Марточко ж моя...* [324, с. 380]. – **(33-п)** *Oh, dearest Marta...* [372, с. 156].

Як бачимо, слова *дітки* (32) та *Марточко* (33) утворені за допомогою суфіксального способу: *діт+к+{u}<діт{u}>*; *Март+очк+{o}<Март{o}>*, де *-к-* та *-очк-* – суфікси, а *-и* та *-о* на останньому місці – флексії. У прикладі (32) перекладачка намагається передати приязне ставлення відправника повідомлення з лексичним значенням зменшеності за допомогою слів *my* and *little*. У прикладі (33) таке значення передається за допомогою слова *dearest*. В цілому зменшувальні суфікси в українсько-англійському напрямку вважаються неперекладними одиницями мови, тому міжмовна лакуарність, яку спостерігаємо у даному випадку, є міжрівневою, оскільки суфікси належать до морфемного рівня, а слова, які використовуються як заміна суфіксів – до лексемного [137, с. 170].

Однією з особливостей української мовної системи є наявність інваріантів особових імен людей. Англійська мова також має такі інваріанти, що робить сутність самого явища знайомою читачам тексту перекладу, але оскільки імена при перекладі прийнято здебільшого транслітерувати [96, с. 92], то іноді такі інваріанти можуть сприйматися як інші імена: **(34-о)** *Ти, Талю?* [322, с. 317]. – **(34-п)** *Is it you, Talya?* [370, с. 186].

З подальшого контексту бачимо, що *Таля* є пестливим інваріантом імені *Наталія*, підтвердження чому знаходимо також у словнику українських власних імен [304, с. 215]. Якщо в українському тексті автор розраховує на те, що читач зможе правильно ідентифікувати персонажа за цими двома інваріантами, то у тексті перекладу зв'язок між ними встановлюється за допомогою контексту: **(35-о)** *А Наталія Миколаївна, діти – де?* [322, с. 327]. – **(35-п)** *And where is my wife, Natalya Mykolayivna, and the children – where are they?* [370, с. 202].

Проте у цьому ж творі є й інший спосіб компенсації при перекладі таких інваріантів – за допомогою перекладацького коментарю у глосарії, що нами вже було розглянуто раніше [245, с. 507].

Досить звичним для української мови, проте вартим особливої уваги, є випадок додавання пестливого суфікса до пестливого інваріанту імені – своєрідний випадок, який об'єднує у собі ознаки прикладів (32), (33) і (34): **(36-о)** *А ми, Галюсю, не хочемо спати...* [323, с. 50]. У тексті перекладу зокрема така лексична одиниця взагалі вилучається: **(36-п)** *But we don't want to go to sleep yet...* [371, с. 123].

У прикладі (36) використовується інваріант *Галюся*, що утворений від інваріанту *Галя* ($Гал+юс+\{я\}<Гал\{я\}$), що у свою чергу є інваріантом імені *Галина*. Інваріант *Галя* вже є пестливим, а додавання суфікса збільшує семантичний ступінь пестливості. Оскільки основний варіант імені *Галина* у тексті не використовується, можемо припустити існування можливої простої транслітерації з подальшим поясненням значення пестливості у глосарії, проте перекладачка взагалі вилучає звертання з речення. З контексту цілком зрозуміло, до кого звертається продуцент повідомлення, тому вважаємо, що втрати при перекладі у цьому випадку незначні.

Типовим для обох мов звертанням є звертання за допомогою загального іменника, що з певного боку характеризує реципієнта повідомлення: **(37-о)** *Ге, хлопче!* [321, с. 208]. – **(37-п)** *Heh, young fellow!* [369, с. 103].

Як видно з прикладу, семантика слова *fellow* дозволяє вживати його у випадку вираження презирства [319, с. 494], однак включення до тексту слова *young* посилює художню виразність через відтінок значення *not far advanced in life* [319, с. 1627].

Досить велику частину одиниць вибірки займають стилістично марковані звертання з негативним емоційним забарвленням, які містять лайливі слова. Цікаво те, що адресатами деяких з них є люди, а деяких – тварини: **(38-о)** *Дурню ти старий!* [354, с. 178]. – **(38-п)** *You old fool!* [374, с. 262]. **(39-о)** *Геть, ідольська тварюко!* [324, с. 364]. – **(39-п)** *Get away from me, you fiendish beast*

[372, с. 143].

У прикладі (38) адресатом звертання є людина, у прикладі (39) – собака. З точки зору категорії ввічливості такі форми звертання свідчать про низький рівень ввічливості в обох випадках, причиною чого може бути невдоволення продуцента тексту. Слід також звернути увагу на спосіб перекладу у прикладі (39): в оригінальному реченні для вираження емоційності використовується вигук *геть* (позначає наказ) та слово, утворене за допомогою заміни нейтрального суфікса на такий, що надає збільшено-зневажливого значення: *твар+юк+{о}<твар(ин){о}* [313]. У перекладі емоційність повідомлення підсилюється за допомогою введення в речення слова *fiendish*, яке не є еквівалентом до *ідольська*, але дуже близьке за семантикою саме у цьому конкретному контексті. Також слід зазначити використання перекладачкою особового займенника *you*, що також є маркером вираження негативних емоцій у звертанні.

Як показала вибірка, ще одним типовим для української (і не лише) культури явищем при комунікації є досить часто залучення метафори при звертанні (один з видів звертання з метафорою був розглянутий вище). За словами В. Святюця, метафора є прихованим порівнянням, яке відчувається і вгадується з контексту [311, с. 109].

У статті О. Ясинецької про переклад метафор ідеться про те, що перекладачеві часто доводиться добирати структурно різні еквіваленти, а також вдаватися до описового перекладу [210, с. 99].

При цьому наявність метафори у звертанні не перешкоджає його аналізу з точки зору категорії ввічливості. Розглянемо деякі приклади з вибірки: **(40-о)** *Годі, голубко моя, годі!* [321, с. 209]. – **(40-п)** *Come now, my dearest, come now!* [369, с. 104]. **(41-о)** *Золоте моє зернятко, дорога моя душечко!* [324, с. 381]. – **(41-п)** *My golden kernel, my dearest darling!* [372, с. 157].

Як бачимо з прикладів (40) і (41), непоодинокими є випадки використання назви тварини, або предмету, що позначають неістот для називання людини, що у даному випадку є ввічливою формою звертання. До

речі, слово *голубка* є настільки типовим пестливим метафоричним звертанням, що навіть зафіксоване в академічному словнику української мови [313]. У тексті перекладу (41-п) не зберігається морфологічна форма, але досить точно збережено конотацію. Слово *зернятко* утворене за допомогою додавання суфікса, який додає зменшувально-пестливого значення: $зерн+ятк+\{o\}<зерн+\{я\}$, при цьому слово *зерня* перекладається англійською як *a kernel* or *a grain*, що вже позначає предмет маленького розміру. Додатковий зменшувальний відтінок підкреслює особливо маленький розмір референта, що, звичайно, не виражає прямого значення і підсилює відтінок пестливості. Хоча видається можливим провести паралель між таким значенням та одним зі значень слова *kernel* – "the nucleus or essential part of anything" [319, с. 743], але в цілому при перекладі спостерігаємо калькування і певну втрату конотації через відсутність зменшувальних суфіксів в англійській мові. Слово *душечко* утворене також за допомогою зменшувально-пестливого суфікса: $душ+еч+к\{o\}<душ+к+\{o\}<душ\{e\}$ і позначає людину з "прекрасними рисами характеру" [цит. за: 313]. У тексті перекладу в цілому зберігається конотація, проте у випадку звичайного перекладу, на нашу думку, можна було зберегти певний рівень стилістичного забарвлення, оскільки Оксфордський словник зокрема містить таке значення слова *soul*: a person regarded with familiarity or pity [319, с. 1328].

На окрему увагу заслуговує метафоричне звертання, референтом якого є узагальнений абстрактний персонаж: **(42-о)** *Се ти, сліпе око, що стежиш за мною...* [334, с. 198]. – **(42-п)** *This is you, O blind eye, who is watching me...* [387, с. 317].

Характерні особливості референта звертання у поєднанні з вигуком *О*, який вводиться у текст перекладу і додає стилістичного забарвлення звертання, свідчать про певне іронічне ставлення продуцента тексту до реципієнта та про характеристику реципієнта як абстрактну збірну групу людських істот, які здійснюють постійне, але насправді безуспішне стеження.

Також слід відзначити випадки заміни звертання при перекладі,

наприклад: **(43-о)** *Бійся Бога, чоловіче, що ти хочеш робити?* [349, с. 214]. – **(43-п)** *For God's sake, Mykola, what are you going to do?* [359, с. 85]. **(44-о)** *Будь добра, синку, держися її...* [325, с. 413]. – **(44-п)** *Be good, my dear daughter, hold on to them...* [380, с. 263].

У прикладі (43) спостерігається заміна звертання *чоловіче* на власне ім'я без зміни референта. Тут, на нашу думку, мінімальні втрати при перекладі. Приклад (44) ілюструє метафоричний спосіб звертання батька до дочки з використанням слова *синку*, що служить засобом створення додаткової образності. І хоч при перекладі референт не змінюється, така образність втрачається, хоча ми вважаємо, що у цьому не було необхідності, оскільки завдяки контексту у читача не виникає сумнівів щодо референта цього звертання.

Взагалі, у вибірці міститься 425 пар різних випадків звертання, з яких з прямим значенням – 354 (83,3 %), з непрямим – 71 (16,7 %); з особливо високим ступенем ввічливості – 67 (15,8 %), з особливо низьким – 54 (12,7 %); пестливих – 100 (23,5 %). Коментарі у глосарії складені для 4 (0,9 %) випадків – пояснення існування пестливого інваріанту конкретного імені, пояснення семантики непрямого звертання за допомогою назви членів родини тощо.

Сумарна кількість одиниць ідіолекту у перекладі по підвибірці звертання становить 413,5. Обчислимо умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $\Delta L_{i_2} = 425 - 413,5 = 11,5$, умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $s_2 = 11,5/425 \cdot 100\% \approx 2,7\%$.

Таким чином, наявні форми звертання передані перекладачкою в цілому точно; у всіх випадках використання власних назв застосовано прийом унормованої транслітерації, іще одним типовим способом перекладу є дослівний та еквівалентний переклад. Невластиві мові перекладу виражальні засоби компенсовані притаманними їй мовними засобами (наприклад, значення, виражене суфіксами, виражається засобами введення атрибутів, експресивність – використанням займенника *you* тощо) або перекладацькими коментарями у глосарії. На нашу думку, дослівний переклад зумовлений не

низькою його якістю, а метою перекладачки краще зобразити хронотоп оригінального тексту. Елементи стратегії одомашнення у таких випадках полягають у багатоцільовому використанні контексту, а також у залученні глосарію. Хоча менша кількість зверень до глосарію полегшує процес прочитання тексту, на нашу думку, кількість таких пояснень необхідно збільшити. В цілому, конотація у звертаннях при перекладі не втрачається, що свідчить про високу якість перекладу у розглянутих прикладах.

Умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту при відтворенні власних назв та звертань у цілому близький за числовим значенням і розцінюється нами як незначний.

3.1.2. Підходи до відтворення культурно- та історично-маркованої лексики

Як вже зазначалося у розділі 1, культурно та історично маркована лексика належить до неперекладних одиниць перекладу. Часто для позначення цих понять у перекладознавстві використовується термін "реалія". Р. Зорівчак зазначає, що у філологічній літературі термін "реалія" вживається для позначення матеріальних предметів і характерних національних звичаїв. Іншими словами, вчена наголошує на тому, що реалії означають не лексеми, а національно-специфічні об'єкти. З лінгвістичної точки зору реалії не обов'язково є словами, їх краще розуміти як словесні комплекси [58, с. 46-47].

За Н. Фененко, реалії є комплексними поняттями, які мають власну структуру. Вони складаються з предмету (явища позамовної дійсності), концепту (його культурного еквіваленту) і лексеми або словосполучення (засобу його номінації у мові) [186, с. 17]. На нашу думку, тут можна принагідно провести паралель між зазначеною структурою реалії та структурою знаку Ч. Пірса.

За Ч. Пірсом, будь-який знак із філософської точки зору містить у собі три компоненти: основу/ідею (англ. – *ground*), об'єкт та інтерпретант [140, с. 48]. Звідси, якщо зіставити структуру реалії та структуру мовного знаку, то

отримуємо відповідність усіх трьох компонентів кожної. Зокрема предмет або явище позамовної дійсності являє собою об'єкт, концепт або його культурний еквівалент є не що інше, як основа або ідея, а засіб мовної номінації цього концепту – це інтерпретант.

І. Лівницька здійснює ґрунтовний теоретичний аналіз поняття реалій та їх класифікацій і зводить все до однозначного визнання реалії частиною безеквівалентної лексики. Вчена виділяє певні групи лексикону, які входять до поняття "реалії" і водночас виходять за межі безеквівалентної лексики: терміни, вигуки, екзотизми, абревіатури, звернення, власні імена, фразеологізми тощо [108, с. 175]. Оскільки у нашій роботі ми розглядаємо різні класи неперекладної лексики окремо, а також виходячи з неоднозначного тлумачення терміна "*реалія*" різними перекладознавцями, ми все ж вважаємо за доцільне у цьому підрозділі послуговуватися термінами "*культурно-маркована лексика*" та "*історично-маркована лексика*". На підставі опрацьованої вибірки під культурно маркованою лексикою ми матимемо на увазі поняття на позначення специфічних та унікальних для кожної культури конкретних об'єктів і явищ та абстрактних понять; до поняття історично маркованої лексики ми включаємо історизми та архаїзми, вжиті у досліджуваних нами художніх текстах.

Проаналізуємо декілька точок зору на особливості перекладу таких лексичних одиниць.

Від типу неперекладної лексичної одиниці, як правило, залежить вибір способу її передачі іншою мовою. У цьому контексті польська дослідниця перекладознавства Б. Келяр наводить такі способи передачі реалій, як узагальнено-наближений переклад, функціональне визначення, опис і транслітерація [244, с. 92].

Г. Тихоновська із загальноприйнятих класифікацій способів передачі реалій іншими мовами виділяє окремо близький до опису, але специфічний спосіб – перекладацький коментар, який у більшості випадків розміщується у виносці на тій самій сторінці або у списку приміток у кінці тексту [178, с. 30]. У розглянутих нами художніх текстах перекладачка досить часто послуговується

цим способом, розміщуючи коментар або у глосарії, або безпосередньо у самому тексті, проте ми відносимо такі коментарі до лексикографічного аспекту перекладу і приділяємо їм увагу в окремому підрозділі.

Цікаву думку знаходимо у статті Л. Цибіної – дослідниця доводить, що використання перекладачем прийому транслітерації при передачі реалій не впливає негативно на сприймання тексту перекладу читачем, навіть якщо ця реалія несе велике смислове навантаження і якщо вона вживається у тексті багато разів. За словами вченої, перекладачеві достатньо лише при першій появі реалії у тексті зробити коротке пояснення або уточнювальний коментар [192, с. 137]. Враховуючи деякі термінологічні особливості, ми вважаємо можливим перенесення зазначених теоретичних положень на дослідження перекладу культурно та історично маркованої лексики у тому розумінні, у якому вона розглядається у нашій роботі.

Досліджуючи переклад екзотизмів (або "слів-реалій"), І. Фролова робить висновок про те, що використання транскодованого варваризму дозволяє зберегти функцію культурно-дискурсивного маркування на відміну від контекстуальної заміни [189, с. 44]. Проаналізувавши наведені вченою приклади, можемо провести паралель між способами використання транскодованого вульгаризму та контекстуальною заміною екзотизмів у І. Фролової і, відповідно, транслітерацією та контекстуальним перекладом культурно та історично маркованої лексики у нашій роботі.

Розглянемо деякі способи передачі української культурно маркованої лексики англійською мовою у досліджуваних текстах. Наприклад, в оповіданні Б. Грінченка "Без хліба" є таке речення:

(45-о) *Забавила Горпина дитину, положила, ... борщу та картоплі наварила* [321, с. 208]. – **(45-п)** *Horpyna lulled the infant to sleep and put him back in his cradle, and then ... made some borshch and boiled a few potatoes* [369, с. 103].

У цьому випадку можна стверджувати, що реалія *борщ* передана шляхом транслітерації і контекстного перекладу, оскільки, по-перше, з контексту

читачеві стає зрозуміло, що йдеться про приготування їжі, а по-друге – ця страва є досить відомою у світі.

У перекладах використовуються також і інші способи, як от: **(46-о)** *Він тихо пройшов до чийогось тину...* [321, с. 213]. – **(46-п)** *He crept up quietly to a fence ...* [369, с. 110]. Це приклад простого перекладу – заміни реалії іншим словом. На нашу думку, в цьому випадку спостерігаються семантичні втрати, оскільки, якщо в українській мові слово *тин* позначає окремий вид загорожі, а англійське слово *fence* за значенням ближче до українського *паркан* або *загорожа* – лексеми з більш узагальненим значенням. Ми вважаємо, що тут доцільно було б перекласти як *lath fence*.

В іншому тексті слово *тин* з'являється у реченні серед інших культурно маркованих лексичних одиниць: **(47-о)** *Повітка, ворота, тин, хлів... – все це має завершити цикл якоїсь своєї роботи...* [351, с. 469]. – **(47-п)** *A barn, a gate, a walled fence, a stable... – all of them had to complete a designated cycle of duty...* [374, с. 181]. Як бачимо, тут значення слова *fence* в певній мірі есплікується за допомогою дієприкметника *walled*, однак не даючи читачеві повного поняття про тип згаданої огорожі.

Дещо аналогічно можна прокоментувати і спосіб відтворення слова *піч* у перекладі оповідання Б. Грінченка. З одного боку, піччю вже дуже давно користуються в дуже багатьох культурах, зокрема в англомовних (для чого існує загальноєвропейський англомовний відповідник *oven*), що начебто не дає підстав включати цю лексему до класу культурно маркованих, але, з іншого, українському читачеві з контексту стає приблизно зрозуміло, що в цьому конкретному випадку йдеться про типову піч, яка будувалася у селянській хаті на межі XIX-XX століть і служила для приготування їжі та обігріву приміщення (зокрема читач може уявити її розмір, будову, форму, колір тощо). Втім немає впевненості у тому, що читаючи речення **(48-п)** *Horpyna was working silently by the oven* [369, с. 114], англомовний читач уявить саме традиційну для українського села межі XIX-XX століть піч.

Взагалі, при відтворенні культурно-маркованої лексики Ромою Франко

було вибрано декілька випадків перекладу однієї і тієї самої лексеми різними способами в різних текстах, наприклад: **(49-о)** *Корній пішов у хату і ліг на полу* [324, с. 362]. – **(49-п)** *Korniy went indoors and lay down on his bed* [372, с. 142]. **(50-о)** *... як стояла, так і впала на піл...* [323, с. 43]. – **(50-п)** *... and she dropped to the floor...* [371, с. 117].

У прикладі (49) перекладачка використовує звичайний функціональний переклад, при якому читачеві повністю стає зрозуміло призначення описуваного предмету, проте втрачається його культурно-національне забарвлення. У прикладі (50) взагалі лексему замінено іншою, що не є точним відповідником оригіналу. В цьому випадку не лише не зберігається національний колорит, але спостерігаються і семантичні втрати, що змінює особливості рецепції твору читачем.

Взагалі у підвибірці маємо 177 культурно маркованих лексичних одиниць, які перекладені різними способами. У 34 випадках (19 %) застосовується транслітерація або транскрипція. Переважна більшість (25) таких транслітерованих лексем супроводжуються перекладацьким коментарем (взагалі коментар додається у 32 випадках, що становить 18 % від загальної кількості випадків перекладу культурно маркованих одиниць). У решті 9 випадках транслітерованих лексем значення есплікується контекстом або є знайомим англомовному читачеві і передає не лише українські культурно марковані поняття, але і поняття з інших культур.

В цілому кількість одиниць ідіолекту у перекладі по підвибірці культурно-маркованої лексики становить 110,5. Обчислимо умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $\Delta L_{t_3} = 177 - 110,5 = 66,5$, умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $s_3 = 66,5/177 \cdot 100\% \approx 37,6\%$.

З огляду на те, що переклад художнього твору іншою мовою часто відбувається не одразу після його опублікування, а через досить великий проміжок часу, міжкультурний контакт характеризується більшою комплексністю, що дає можливість представникам однієї культури (зокрема

англомовної) ознайомитися не лише з сучасним станом, але й з історією іншої культури (наприклад, української). У нашій роботі маємо справу саме з таким випадком, коли матеріалом для дослідження є пари текстів, написаних у різні епохи.

Далі ми зосередимося на розгляді способів передачі українських історизмів та архаїзмів у прозових текстах у процесі їх сучасного перекладу англійською мовою.

За основу візьмемо загальноприйняті дефініції термінів "історизм" та "архаїзм", які позначають застаріле слово, що вийшло з ужитку [304, с. 56; 306, с. 94], але перше не має синоніма в сучасній мові, так само, як і не існує його референта в сучасній культурі [304, с. 185; 306, с. 94].

Оскільки наше дослідження проводиться не лише у площині лексикології, але також і стилістики, то незайвим буде розглянути дефініції зі словника тропів та стилістичних фігур. Історизм – це "лексема, вжита у творі з метою відображення колориту певної епохи, ... індивідуалізації мови персонажів" [цит. за: 311, с. 89]. Архаїзми також вживаються у художніх текстах з метою відображення колориту певної епохи, а також для надання комічного відтінку [309, с. 33]. Тобто, якщо суто лінгвістична дефініція з точки зору прагматики характеризується більшою об'єктивністю, в той час як з точки зору стилістики така сама лексема подається як художній засіб, навмисне вжитий автором із певним наміром.

Якщо взяти до уваги розглянуте нами у теоретичному розділі твердження про те, що перекладач є автором нового тексту, який сприймається як текст перекладу художнього твору, то здійснене тут зіставлення дефініцій історизму дає підстави вважати, що, у нашому випадку, теоретично перекладач для передачі історизму в українському тексті може в англійському тексті вжити культурно марковану лексему, знайому англомовному читачу, вдатися до звичайного опису, навіть придумати абсолютно нове слово або спробувати якнайточніше передати його звуковий образ засобами англійської мови, за потреби помістивши у кінці сторінки чи тексту власний коментар щодо вжитої

лексеми.

У той самий час ми припускаємо, що передача культурно або історично маркованої лексеми способом транслітерування або транскрибування може призвести до перетворення цієї лексеми на неологізм, що свого часу, наприклад, сталося з російським словом *космонавт* (англ. – *cosmonaut*) [320, с. 112], хоча для англомовного реципієнта у свій час дуже скоро це поняття перестало бути культурно маркованим. У контексті ж нашої теми можемо зазначити, що не завжди можна провести чітку межу між способами передачі історизмів іншою мовою.

Якщо для передачі українського історизму перекладач використовує англійський історизм, то це може трактуватися як стилістичний прийом, навмисне стилістичне маркування лексичної одиниці.

Розглянемо способи передачі історизмів, вживаних у текстах української малої прози межі ХІХ-ХХ ст. на конкретних прикладах. Для відбору лексичних одиниць ми використовували лексикографічні джерела та такі критерії: а) маркування слова як "застаріле"; б) маркування слова як "історизм"; в) пряма вказівка у тлумаченні на конкретну історичну епоху; г) пряма вказівка у тлумаченні на історичну належність позначуваної реалії.

Наприклад, одним з найчастіше вживаних історизмів є слово *пан*, яке у всіх випадках передається як *lord*: **(51-о)** *Панові сподобалася дуже ця балка, то він і почав заводити там хутір* [324, с. 343-344]. – **(51-п)** *The lord took a great liking to this valley, and he starting setting up a hamlet in it* [372, с. 126].

В обох мовах лексеми *пан* і *lord* є маркованими як історизми. Незважаючи на те, що такий спосіб передачі лексичного значення є звичайним перекладом, у цьому випадку ми можемо говорити про навмисне використання перекладачкою історизму в англійському тексті, проте таких випадків у вибірці лише трохи більше третини.

Серед випадків вживання перекладачкою історизмів є зокрема такий: **(52-о)** *Він ... добре вивчив приказку: "хто шага не береже, той сам шага не вартий"* [324, с. 344]. – **(52-п)** *He ... had taken to heart the saying "If you don't*

take care of your pennies, you're not worth a penny yourself" [372, с. 127].

У цьому прикладі історизм *шаг* замінений на інший історизм *пенну*; на нашу думку, цей спосіб є контекстуальним перекладом. З одного боку, в обох культурах ця грошова одиниця на цей час не перебуває в обігу, з іншого – в обох мовах лексема позначає найменшу грошову одиницю, набувши відповідного конотативного значення [313; 319, с. 1011].

Із підвибірки по історизмах та архаїзмах можна виокремити порівняно велику групу випадків перекладу історизму за допомогою культурно маркованої лексичної одиниці – таких одиниць перекладу налічується 43, що становить 18 %. Тут перш за все ми маємо на увазі використання у перекладі лексеми-відповідника на позначення аналогічного об'єкта або явища, типового для англословної культури, наприклад: **(53-о)** *Тільки князям і купувать!* [339, с. 167]. – **(53-п)** *Only princesses can afford it!* [390, с. 61]. У цьому реченні у тексті оригіналу і тексті перекладу використано іменники на позначення жіночих титулів у вищих соціальних класах суспільства, кожен з яких типовий для однієї культури, але нетиповий для іншої.

У більшості випадків перекладачка вдається до перекладу українського історизму з використанням англійської лексеми, яка не є маркованою ні культурно, ні історично: **(54-о)** *Петро тихо йшов до волости* [321, с. 215]. – **(54-п)** *Petro walked quietly to the village office* [369, с. 114]. **(55-о)** *Галя миттю кинулась, знайшла юпчину й кожух, вдягла брата і сестру* [323, с. 46]. – **(55-п)** *Halya darted off, found a small jacket and a sheepskin coat, and dressed her brother and sister* [371, с. 120].

Водночас слід мати на увазі: на межі XIX-XX століть лексеми *волость* та *юпчина* не були історизмами, оскільки позначали реалії повсякденного життя, і не мали історичного забарвлення для автора українського тексту. Отже, спосіб перекладу в прикладах (54) і (55) призводить до того, що рецепція тексту англословним читачем подібна до рецепції сучасників письменника, але водночас вона відрізняється від рецепції вихідного тексту сучасним українським читачем.

Існують випадки перекладу запозичення, яке в англійській мові також є запозиченням, при чому маркування лексичної одиниці у словниках може не збігатися: **(56-о)** *Чиєсь боа лоскоче щоки...* [334, с. 200]. – **(56-п)** *A feather boa tickles my cheeks...* [387, с. 320].

В академічному словнику української мови слово *боа* позначене як застаріле і являє собою історизм; у той час як слово *boa* у словнику англійської мови видавництва університету Оксфорда не має відповідної позначки [313; 319, с. 142].

Водночас у досліджених текстах є випадки фактичних неточностей при відтворенні культурно маркованої лексики. Розглянемо такий приклад: **(57-о)** *Копу заробиш за тиждень, а на карбованця з'їси* [321, с. 208]. – **(57-п)** *So you earn sixty kopyky in a week, but what you eat costs a karbovanets* [369, с. 104].

У цьому випадку зроблено синтез транслітерації з коментарем перекладачки у глосарії. При цьому у тексті слово *копійка* подається у формі множини *копійку* (а не *копійкас*), що також коментується у глосарії. Хоча значення слова і пояснюється через словниковий еквівалент **(г-5)** *a kopeck* [366, с. 402], на нашу думку це є прикладом твердження Б. Келяр про те, що транслітерацію часто добре застосовувати для підкреслення національної специфіки певної реалії [244, с. 94]. Проте, незважаючи на прийом перекладу, у поясненні цієї лексичної одиниці перекладачка припустилася неточності: грошова одиниця *копа* дорівнювала п'ятдесятьом копійкам [313], що кількісно відрізняється від зазначеного у тексті перекладу. Також є дані з праці В. Кульчицького та Р. Шуста, що *копа* дорівнювала 60 литовським грошам на частині території України, яка перебувала у складі Великого князівства Литовського [101]. Проте тут також маємо дві фактичні невідповідності з текстом перекладу – по-перше, гріш і копійка (згадана у тексті перекладу) – різні грошові одиниці; по-друге – події у тексті відбуваються імовірно у ХІХ столітті, коли Великого князівства Литовського вже не існувало. Водночас, немає впевненості у тому, що ці факти добре знайомі середньостатистичному реципієнту тексту, тому стилістичні втрати у цьому випадку, на нашу думку,

мінімальні; натомість мають місце втрати у площині фонових знань, які текст перекладу може дати читачеві.

Оскільки у досліджуваних нами текстах дія відбувається переважно у ту саму добу, коли вони були написані, то використання однакових історично маркованих лексем різними авторами у різних текстах є цілком очікуваним. При цьому не спостерігається якоїсь сталої тенденції у способах їх перекладу Ромою Франко – деякі історизми відтворюються в усіх текстах перекладів однаково, інші – по-різному. Інший історизм з прикладу (57) – карбованець – в усіх текстах передається за допомогою транслітерації.

Розглянемо приклади відтворення історизму різними способами в різних творах (до речі, в оригіналі такі лексеми також інколи мали варіанти):

(58-о) *Він був у короткій сардачині та й у постолах* [336, с. 151]. – **(58-п)** *He was wearing a short *sardak and *postoly* [388, с. 269]. **(59-о)** *Павло й не вимагав для себе більше, як треба, вдоволявся одним-двома кожухами, сердаками, що вона давала...* [329, с. 469]. – **(59-п)** *Pavlo also did not demand more than he needed, and he was happy with the one or two sheepskin coats and felt jackets that she gave him* [383, с. 252]. **(60-о)** *Кинула сердак, кептарик з себе, повалилася на то, перехрестилася і уснула* [331, с. 410]. – **(60-п)** *She took off her cloak and fur vest, threw them to the ground, slumped down on them, crossed herself, and went to sleep* [381, с. 110].

Згідно з лексикографічним джерелом, *сардачина*, *сардак* і *сердак* є варіантами однієї і тієї самої лексеми, тобто – вони мають спільне лексичне значення і марковані як історизм [313]. У перекладі використовуються різні лексеми – *sardak*, *felt jacket* і *cloak*. У прикладі (58) вжито транслітерацію, яка семантизується перекладацьким коментарем у глосарії; у (59) вказується матеріал, з якого виготовлений одяг, що зменшує семантичні втрати при перекладі, але зумовлює стилістичні; у (60) взагалі використано стилістично нейтральне слово з узагальненим значенням, що призводить не лише до стилістичних, але і до семантичних втрат при перекладі.

Взагалі, транслітерація є також одним з найпоширеніших способів

передачі культурно та історично маркованої лексики, наприклад: **(61-о)** *Громада дала до школи величенький двір – десятини з півтори...* [322, с. 318]. – **(61-п)** *The community had given the school quite a large plot of land – about one and a half desyatyny...* [370, с. 187].

У 69 % випадків використання способу транслітерації для передачі історизму перекладачка використовує також коментар, який поміщений у глосарій в кінці кожного тому збірки. Наприклад, лексема *desyatyny* (яка, до речі, транслітерується із вжитої у тексті форми множини, а не початкової) пояснюється як **(г-6)** “*desyatyna [pl. desyatyny] land measure, 2.7 acres*” [цит. за: 364, с. 400]. У цьому контексті слід також навести приклад передачі лексем *козак* та *козацький* у перекладах творів різних авторів:

(62-о) *Колись і їх тільки козацькі коні топтали та степенети* [351, с. 460]. – **(62-п)** *At one time only kozak horses and bustards trampled on them* [374, с. 165]. **(63-о)** *Селом їздять козаки й шукають вас скрізь...* [322, с. 327]. – **(63-п)** *Kozaks on horseback are riding around the village and looking everywhere for you...* [370, с. 201].

Хоч у прикладах (62) і (63) у тексті перекладу вживається лексема *kozak*, статті глосарію до кожного тому дещо відрізняються – у глосарії до прикладу (62) наводиться таке пояснення, як **(г-7)** “*Ukrainian equivalent of "Cossack"*” [цит. за: 366, с. 402]. З прикладу (63) лексема *kozak* пояснюється повніше: **(г-8)** “*Ukrainian for "Cossack"; by this period the famous Zaporozhian Host that defended a free Ukraine had lost its independence and been incorporated into the Russian army*” [цит. за: 364, с. 401]. А словник англійської мови видавництва університету Оксфорда зокрема подає слово *Cossack* як історизм [319, с. 302]. Таким чином, передача історизму у прикладах (62) і (63) здійснюється за допомогою комплексного способу транслітерації та авторського коментарю з використанням історизму у мові перекладу.

Отже, найпоширенішими способами передачі Ромою Франко українських історизмів у текстах сучасних англомовних перекладів є переклад з підбором еквівалента-неісторизма (159 випадків або 66,5 %), транслітерація з коментарем

у глосарії (18 випадків або 7,5 %), переклад із використанням історизмів (37 випадків або 15,5 % випадків). Таке співвідношення способів робить рецепцію тексту англomовним читачем з одного боку ближчою до рецепції сучасників авторів українських текстів, а з іншого – тексти перекладів сприймаються власне як тексти, що містять велику кількість іншомовних слів з коментарями, що може уповільнити процес прочитання тексту. Два основних способи рецепції історично маркованої лексики у віддаленому у часі перекладі зображені у додатку Д.

Якщо проаналізувати підвбірку по історизмах з точки зору трансформацій стилю тексту, то зазначимо, що кількість одиниць ідіолекту у перекладі в ній становить 126,5. Умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту становитиме: $\Delta L_{t_4} = 239 - 126,5 = 112,5$, а умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту обчислюється у такий спосіб: $s_4 = 112,5 / 239 \cdot 100\% \approx 47,1\%$. На нашу думку, це досить значний показник, проте він обумовлюється часовою віддаленістю перекладу від оригіналу і може бути покликаний полегшити рецепцію тексту перекладу.

3.1.3. Інтертекстуальність та інтергლოსальність у текстах Роми Франко

В епоху глобалізації росте зацікавленість людства різними аспектами нерідних культур, зокрема їх літературних доробків. Значну цікавість для перекладознавців становить переклад інтертекстуальних елементів; науковий пошук у цьому питанні допоможе глибше розкрити природу зв'язку між різними культурами та світоглядами.

У цьому підрозділі ми дослідимо способи передачі інтертекстуальних елементів у текстах української прози при перекладі зазначених текстів англійською мовою, явище інтергლოსальності (яке в окремих випадках виявляється окремим видом інтертекстуальності), а також способи відтворення у перекладі інтергლოსальних елементів.

Розглянемо деякі важливі для нашого дослідження положення, які

стосуються інтертекстуальності як явища та співвідношення інтертекстуальності та перекладу художнього тексту.

Н. Сунько зазначає, що інтертекстуальні елементи можна розпізнати у тексті зокрема у вигляді цитат, алюзій, афоризмів тощо [172, с. 209]. У здійсненій нами вибірці переважають уривки з поезії інших авторів, у тому числі іншими мовами.

Зазначений спосіб розпізнавання інтертексту, на наш погляд, не єдиний і один з найлегших. Дослідник інтертексту А. Габерер стверджує, що інтертекстуальний ефект тексту досягається не лише наявністю цитат, але також і за рахунок різних фонових знань реципієнта, до яких він звертається [237, с. 65]. Отже, у площині такого розуміння інтертекстуальності можемо наголосити на особливо важливій ролі перекладача художнього тексту, оскільки від нього значною мірою залежить характер рецепції тексту перекладу, адже фонові знання, які включають зокрема культурологічно-країнознавчий компонент, у класичній ситуації відрізняються у реципієнта оригінального тексту та тексту перекладу.

Досліджуючи особливості перекладу інтертекстуальних елементів, Н. Климович звертає увагу на те, що при перекладі можлива втрата інтертекстуальності. При цьому, враховуючи інтертекстуальність як властивість культури у широкому розумінні, переклад як явище дає можливість цю інтертекстуальність зберегти у різній мірі, що в цілому залежить від рішення, прийнятого перекладачем у кожному конкретному випадку [71, с. 201].

У праці В. Самохіної з проблеми феномена інтертекстуальності, зокрема, нерозуміння жартів пояснюється відсутністю фрагментів картини світу у свідомості адресата, що впливає на адекватність розуміння змісту тексту [161, с. 23]. Оскільки при перекладі виникає контакт двох культур, картини світу в них можуть різнитися, що і спричиняє перекладацькі труднощі при відтворенні інтертекстуальних елементів.

Різниця між фоновими знаннями автора, перекладача та реципієнта

тексту перекладу може також спричинити втрату інтертекстуальності шляхом відриву від контексту. До прикладу, Б. Куейяр зображує процес перекладу графічно у вигляді схеми, за якою перекладач має брати до уваги не лише зміст тексту та його унормоване відтворення засобами мови перекладу, але також і його прагматику та стилістику. Але навіть у результаті врахування всього зазначеного читач тексту перекладу сприйматиме його у призмі певного контексту [220, с. 229]. На наш погляд, такий "контекст читача" можна спробувати передбачити та врахувати його при перекладі, але така спроба може бути вдалою не в усіх випадках, оскільки те, що кожна людина є неповторною особистістю, є загальновідомим фактом.

О. Колесникова, навпаки, вважає, що переклад інтертекстуальних елементів має на меті зробити так, щоб читач сам вибудовував власні інтерпретації тексту перекладу [89, с. 161]. Іншими словами, йдеться про надання читачу свободи рецепції, що є безперечною ознакою сучасного літературного процесу.

В авторефераті дисертації А. Кам'янець використовується термін "інтертекстуально-свідомий читач", яким позначається такий реципієнт тексту, котрому доступні "глибші смисли", в яких міститься інтертекстуальний ефект [67, с. 8], що співзвучне з рядом поглядів на важливість врахування індивідуальних особливостей читача при розкодуванні ним повідомлення з інтертекстуальним ефектом.

Ю. Полікарпова підтримує думку про те, що з точки зору семіотичного підходу від перекладача дуже залежить імовірність розкодування інтертексту читачем перекладу, для чого він може використовувати різні творчі способи перекладу інтертекстуальних елементів, використовуючи власні фонові знання [144, с. 434]. Ми у свою чергу можемо проінтерпретувати погляди Л. Грек на переклад інтертекстуального елемента як такі, що відстоюють перш за все необхідність пошуку в мові перекладу функціонального відповідника інтертексту, а у випадку відсутності такого – наведення коментаря, що, однак, не є об'єктивно вдалим способом перекладу [35, с. 10].

А. Кам'янець та Т. Некряч обґрунтовують внесення перекладачем коректив до тексту перекладу при відтворенні інтертекстуальних елементів, оскільки представники цільової аудиторії сприймають текст "крізь призму різних знань та світоглядів" [68, с. 32].

Всебічний аналіз особливостей трансформації інтертекстуальних елементів при перекладі є досить об'ємним. Тому у нашій роботі ми зосередимося переважно на явних інтертекстуальних елементах (цитуваннях тощо).

Розглянемо приклади передачі Ромою Франко кількох конкретних інтертекстуальних елементів. Наприклад, в оповіданні "Сестриця Галя" використовується вірш, який є фрагментом української народної казки (подаємо зі збереженням поділу на рядки):

(64-о) *Ой, помалу-малу, вівчарику грай,
Та не врази мого серця вкрай...* [323, с. 51].

Для більшості українських читачів сюжет казки є знайомим, схожий вірш ми знаходимо у тексті самої казки [64]. У тексті перекладу подається простий переклад, у якому має місце дотримання візуального розташування на сторінці (у вигляді поетичної строфи), але при цьому не зберігається ні рима, ні ритм:

(64-п) *Oh, dear shepherd, play softly, softly,
Do not break my poor little heart...* [371, с. 124].

Також припускаємо, що зміст цієї казки (як і більшості українських народних казок) незнайомий пересічному англомовному читачеві, тому з одного боку цей інтертекстуальний елемент створюватиме інтертекстуальний ефект, але з іншого – така рецепція буде відрізнятися від сприйняття читачами оригінального тексту.

Іншим випадком інтертекстуальності є також використання авторами цитат з літературних творів, зокрема з поезії Тараса Шевченка:

(65-о) *Раз добром налите серце
Вік не прохолоне!* [322, с. 301].

У тексті перекладу подаються такі рядки:

(65-п) *A heart once filled with goodness*

Will never grow cold! [370, с. 164].

Тарас Шевченко є одним з найвідоміших за кордоном українських поетів, твори якого перекладені багатьма мовами; відтак існує шанс, що декому з читачів будуть знайомі деякі переклади. Наприклад, відомими є переклади цих рядків Джона Віра (англ. – John Weir):

A heart that once with worth was warmed

Will warm forever keep! [278].

Власну версію перекладу поеми опублікувала Вера (Віра) Річ (англ. – Vera Rich):

Once the heart is warmed by goodness,

Cold it will never grow [279, с. 185].

Як бачимо, вони не збігаються з рядками, поданими у тексті Роми Франко, що дає підстави вважати, що нею був здійснений авторський переклад фрагменту поеми або використано менш відомий переклад. Безумовно, перекладач має право обирати версію вже зробленого раніше перекладу або робити власний, але, на наш погляд, у цьому випадку краще взяти добре знайомий переклад, тим більше, що по-перше, в оригінальному тексті не вказується авторство рядків, по-друге, ці рядки набули статусу афоризму в українській культурі [302].

Переклад-травестія І. Котляревського "Енеїда" також дуже відомий пересічному українському читачеві, що робить впізнаваними цитування або алюзії на цей текст: **(66-о)** *"Еней був парубок моторний, ... і хлопець хоть куди козак, удавсь на всеє зле проворний, завзятіший од всіх бурлак!.."* [339, с. 149].

У перекладі з'являється типове для поезії форматування:

(66-п) *"Eney [Aeneas] was a clever lad,*

And every inch a kozak [Cossack] bold,

Born in mischief to excel,

More cunning than vagabonds of old." [390, с. 46].

Крім поділу на рядки бачимо наявність лапок, пояснення власної назви

через відомий в англомовній культурі еквівалент. Також дотримано римування другого та четвертого рядків, ритм та віршований розмір у першому та другому рядках. Все це частково компенсує перекладацькі втрати інтертекстуального ефекту, що, на нашу думку, дозволяє говорити про незначні відхилення від авторського ідіолекту у цьому прикладі.

У тексті оповідання Г. Хоткевича наводиться своєрідне непряме цитування Старого Заповіту, яке взяте в лапки і знайоме читачу навіть без конкретного посилання:

(67-о) *"I він узяв плод... і їв..."* [350, с. 176].

Рома Франко також бере за основу перекладу канонічний англомовний переклад:

(67-п) *And he took of the fruit... and ate thereof...* [377, с. 259].

Таким чином, у цьому прикладі, на нашу думку, зроблено все можливе для збереження ефекту інтертекстуальності.

Іншим поширеним у вибірці типом інтертекстуальних елементів є уривки з різних народних, календарно-обрядових пісень, тощо. Наприклад, одна з таких пісень наведена у повісті І. Франка "Великий шум":

(68-о) *А вже ж ми заробили:*

Коровай посадили,

Соломою підгнітили

І задом, і передом, –

Дайте ж нам горілки з медом! [341, с. 268].

У тексті перекладу спочатку наводиться повний оригінальний текст пісні (з'являється інтергloseма; особливості цього явища розглянуті нижче у цьому підрозділі), після чого з нового рядка у квадратних дужках з'являється такий переклад:

(68-п) *We have done our job, and how!*

The korovay is baking now,

The straw-fed fire will turn it brown

Until it's ruddy, gleaming, sunny.

So give us whiskey mixed with honey! [353, с. 268].

Якщо детальніше проаналізувати якість перекладу цього поетичного уривку, можемо відзначити наявність рими і збіг у способі римування в оригіналі та перекладі: А-А-А-В-В. У римованих рядках спостерігаємо подібний розмір, а також і в оригіналі, і в перекладі наголошені склади чергуються з ненаголошеними за однаковим принципом. І хоч тут перекладачці довелося частково знехтувати еквіритмічністю, ми вважаємо, що якість перекладу цього інтертекстуального елемента висока, оскільки, незважаючи на те, що читач може не мати тексту цієї пісні у своїх фонових знаннях – тим не менше, з контексту зрозумілий жанр та функція пісні, наявність поетичного тексту у ній і загальний зміст, що допомагає мінімізувати семантичні та стилістичні втрати при перекладі. Окремо щодо культурно маркованої лексеми *korovay* зазначимо, що вперше це слово у тексті з'являється трьома сторінками раніше (на стор. 265), де має спеціальну позначку, що вказує на наявність довідки коментарем у глосарії.

Загальна кількість розглянутих інтертекстуальних елементів у вибірці – 63, з яких цитати та алюзії з інших літературних текстів – 28 (44,4 %), канонічних – 14 (22,2 %), народних – 18 (28,6 %), античних – 1 (1,6 %). Кількість одиниць ідіолекту у перекладі у цій підвибірці – 51. Обчислимо умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $\Delta L_{i5} = 63 - 51 = 12$, а також умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $s_5 = 12/63 \cdot 100\% \approx 19\%$. Як бачимо, переважна більшість спроб перекладачки уникнути втрат інтертекстуального ефекту були успішними.

У перекладах Роми Франко для інтертекстуальних елементів зберігається візуальний спосіб оформлення. При цьому у випадку цитувань інших джерел, зокрема поетичних, перекладачкою здійснено їх переважно авторський художній переклад. Винятки становлять інтертекстуальні елементи на основі канонічних текстів – при їх передачі за основу береться також канонічний текст мовою перекладу.

Крім розглянутих вище прикладів у досліджуваних творах міститься також велика кількість іншомовних елементів – інтергloseм, деякі з них є інтертекстуальними. Для дослідження способу їх передачі також потрібно звертати увагу на співвідношення мови інтергloseми та основної мови тексту як в оригіналі, так і в перекладі.

Для цього детальніше зупинимося на розгляді явища інтергloseальності.

У сучасному перекладознавстві під час проведення досліджень береться до уваги не лише пара досліджуваних текстів, а також і екстралінгвістичні чинники його написання. У художньому перекладі існує велика кількість прикладів належності тексту до певної національної літератури, при тому, що у тексті присутні іншомовні елементи, наприклад, російськомовні елементи в українському тексті, франкомовні в англійському тощо. Використання іншомовних елементів у літературному та розмовному дискурсах є невіддільним компонентом мовної ситуації, що часто знаходить своє відображення у художній творчості. Якщо одні автори включають іншомовні елементи до тексту лише з метою якнайправдивішого зображення мовної ситуації, інші часто мають інший стилістичний намір. Перекладаючи такий текст, перекладачеві часто доводиться обирати між різними стратегіями та способами передачі іншомовних елементів, що може справити вплив на особливості рецепції тексту перекладу.

Існує також певна кількість перекладознавчих досліджень із цієї проблематики. У таких працях явище включення іншомовних елементів до основного тексту не має загальноприйнятої назви, і автори вдаються до дескриптивної номінації. Водночас, на нашу думку, існує актуальна потреба впровадження окремого терміну до лінгвістичної терміносистеми на позначення іншомовних елементів, що може спростити логічну та синтаксичну структуру речень.

Явище включення іншомовних елементів часто буває пов'язане з інтертекстуальністю, проте ці поняття не є тотожними. О. Селіванова визначає інтертекстуальність як наявність у тексті слідів інших текстів, що забезпечує

зв'язок між текстами [310, с. 210-211]. У будь-якому разі, використання іншомовних елементів у тексті може бути потрактоване як окремий випадок інтертекстуальності. У статті Е. Шополь одним з видів інтертекстуальності називається алюзивне використання іншомовних цитат у художньому тексті [274, с. 9]. Але дослідження особливостей українсько-англійського художнього перекладу показує, що в оригінальних українських текстах автор часто вдається до неалюзивного використання іншомовних елементів задля точнішого зображення мовної ситуації.

Також досить близьким до досліджуваного явища є гетероглосія, на яку вперше звернув увагу М. Бахтін, у чиїх працях ідеться переважно про наявність у тексті декількох мов, які не виходять за межі розшарування національної мови [11, с. 157]. Західні лінгвісти розуміють ідеї М. Бахтіна про гетероглосію як такі, що стосуються не лише використання різних мов, а, насамперед, використання різних соціальних діалектів у одному тексті; а також як такі, що зосереджуються не лише на поверхневій, але і на глибинній структурі мови [231]. У нашому випадку чітко розмежовується основна мова твору (літературна або діалект) – з одного боку, та інша мова (або її варіант), що представлена значно меншою кількістю мовних одиниць у тексті – з іншого.

Пошук терміна на позначення аналізованого явища спонукає взяти до уваги існування терміна *інтерглосія*, який наразі використовується переважно у російській лінгвістиці (рос. – *интерглоссия*) і пов'язаний з особливостями структури мови з огляду на її історичний розвиток [103, с. 27]; а також терміна *інтерглоса*, що є назвою штучної мови.

З огляду на об'єктивну потребу в експлуатації у подальших перекладознавчих розвідках терміна на позначення *явища використання іншомовних елементів у художньому тексті*, який був би вужчим за інтертекстуальність та гетероглосію тим, що стосувався би окремих іншомовних елементів, а не їх сукупності, не заперечуючи наявний науковий доробок, а лише доповнюючи лінгвістичну терміносистему, вважаємо за доцільне використовувати термін *інтерглосальність*.

Відповідно, власне *іншомовний елемент у тексті* може називатися *інтергloseма* і відповідати одиниці тексту різних рівнів, менших за надфразну єдність (фонослово, синтагма, фраза, речення тощо).

Зауважимо, що перед обранням цих лексем для пропозиції щодо впровадження до терміносистеми нами було проаналізовано деякі сучасні довідкові джерела з лінгвістичної термінології (М. Голянич [306], В. Святюця [311], О. Селіванової [310] та ін.), а також застосовано відповідні типові словотвірні моделі цих слів для англійської, російської, польської, німецької та нідерландської мов і зроблено інформаційний пошук у системах Google, Bing та Yandex українською та перерахованими мовами у 2013 році. Таким чином, станом на початок червня 2013 року, коли нами відбувалася підготовка до обговорення цих термінів на науковій конференції, пошук не показав жодного релевантного результату, що може свідчити про те, що визначені нами терміни *інтергlossenальність* та *інтергloseма* на той час не були такими, що широко використовуються у відкритих джерелах.

Після впровадження у науковий обіг ці терміни почали використовуватися у науковому дискурсі, наприклад у статті В. Приходько, присвяченій інтертекстуальності у перекладі [145, с. 264], та Т. Анохіної про лакуни у перекладах [7, с. 14].

Таким чином, терміни *інтергlossenальність* та *інтергloseма* можуть бути корисним інструментом для представлення результатів перекладознавчих та лінгвістичних досліджень загалом, і в нашій роботі зокрема.

Розглянемо особливості перекладу інтергloseм як виду інтертексту у працях інших вчених.

Докладно про способи перекладу іншомовного інтертексту можна прочитати у статті М. Ткачівської. Аналізуючи українсько-німецький художній переклад, вона зокрема розглядає приклад перекладу латиномовного елемента, де перекладачем було збережено правопис і використано контекст для передачі конотативного значення [180, с. 217-218]. Л. Бондарчук вважає, що зберігати оригінальний правопис іншомовного елемента (або транскрибувати його) у

тексті слід переважно лише у тих випадках, коли цей елемент несе велике стилістичне навантаження або є дуже добре знайомим цільовій аудиторії [20, с. 142-143]. Таким чином, обидві авторки надають важливого значення особливостям цільової аудиторії. Можемо це переформулювати як важливість наявності у перекладача не лише фонових знань про мову-джерело та текст, написаний нею, але також і фонових знань про конкретну цільову аудиторію, яка є реципієнтом тексту перекладу.

Проблеми перекладу іншомовних елементів у тексті торкається також А. Ладиненко. Вона виділяє "авторський переклад", який являє собою пояснення, органічно інтегроване у контекст (зі збереженням або без збереження власне іншомовного елементу в оригінальному графічному представленні), а також те, що ми називаємо авторським коментарем, який може бути винесений до глосарію [104, с. 247]. Графічне представлення інтертекстуального елементу у перекладі також розглядають Г. Пірнаджмуддін та Л. Нікнасаб. Повністю підтверджуючи існування перерахованих нами способів перекладу, автори статті також вважають за можливе у разі необхідності застосовувати додаткове форматування тексту [267, с. 855]. Як бачимо, ці вчені приділяють увагу таким сторонам художнього перекладу які не є чисто лінгвістичними.

Одним зі способів передачі інтергloseм, як пише Н. Юзефович, також є їх переклад з прямим повідомленням про мову оригіналу (такий коментар може знаходитися безпосередньо у тексті). Дослідниця також вважає, що власне переклад хоч і допомагає читачеві краще сприйняти текст, але не зберігає естетичного впливу оригіналу в повній мірі [207, с. 416]. На нашу думку, одна з цілей, яку переслідує перекладач, вдаючись до такого коментарю, є саме спроба зберегти такий естетичний вплив якомога краще.

Отже, інтергloseма у вихідному тексті може бути передана без змін, або можливий різний ступінь трансформацій, як-от: транслітерація або транскрипція власне інтергloseми, додавання контексту, авторський коментар (часом виділений додатковим авторським форматуванням) безпосередньо в

основному тексті або поза ним тощо.

Для розгляду перекладу інтергloseм Ромою Франко спочатку розглянемо явище використання автором художнього тексту декількох мов. Нехай основна мова твору умовно називатиметься a , а мови інтергloseм – b , c і т.д. Тоді основна мова тексту перекладу отримає умовну назву a_1 , а мови перекладу інтергloseм – відповідно b_1 , c_1 і т.д. Згідно зі здійсненою вибіркою можемо присвоїти такі значення змінним: $a :=$ "українська мова"; $b :=$ "російська мова"; $c :=$ "французька мова"; $d :=$ "польська мова"; $e :=$ "новогрецька мова"; $f :=$ "німецька мова". Оскільки напрямок перекладу – українсько-англійський, то відразу зазначимо, що $a_1 :=$ "англійська мова". Розглянутим текстам Б. Грінченка властиві російськомовні інтергloseми, які використовуються здебільшого для правдивішого зображення мовної ситуації; виконуючи подібну функцію, тексти О. Кобилянської містять німецькомовні інтергloseми; тексти Г. Хоткевича насичені польськомовними інтергloseмами, що не лише зображують мовну ситуацію, але й маркують відповідний хронотоп; подібне призначення мають інтергloseми з ідиш, польської та німецької мов у творах І. Франка; використання інтергloseм у текстах М. Коцюбинського не має системного характеру, але як явище також становить лінгвістичний інтерес.

Проаналізуємо декілька типових прикладів. У перекладі оповідання "З давнини" Г. Хоткевича графічне представлення інтергloseми залишається без змін, хоча з'являється виділення курсивом (тут і далі авторський курсив виділятимемо напівжирним форматуванням): **(69-о)** *O!.. Charmant!* [351, с. 476]. – **(69-п)** *"Oh! Charmant!"* [374, с. 184]. В українському виданні інтергloseма супроводжується перекладом, поданим у вигляді виноски внизу сторінки, у тексті перекладу вона також виділяється з основного масиву тексту авторським форматуванням. Можемо припустити, що в умовах канадського білінгвізму втрати при перекладі мінімальні, оскільки з одного боку інтергloseма залишається власне інтергloseмою, а її семантика може бути знайомою відносно широкому колу читачів. За допомогою формул логіки висловлювання можемо спосіб передачі інтергloseми відобразити так:

$$c + a \rightarrow c_1 \cup c \approx c_1. \quad (3.1)$$

Деякі польськомовні інтергloseми (зокрема у перекладі оповідання "Так мусило бути") зберігають орфографію з незначними змінами: **(70-о)** *Zi slizymi na oczach przysluchwala sie do spivucioj krakivskioj vimovi. – Pól kurnika-a-a!* [353, с. 490]. – **(70-п)** *With tears in her eyes she listens to the lilting Krakow accent. "Pol kurnik-a-a-a,"...* [376, с. 277]. В українському тексті інтергloseма супроводжується виноскою з поясненням фонової інформації, яка не зберігається після перекладу. також бачимо, що перекладачка нехтує діакритичними елементами польських літер *ó* і *ł*, хоча деяку фонову інформацію все ще можна отримати з контексту, який збережено. Як і у прикладі (69), в цілому інтергloseма залишається інтергloseмою:

$$d \rightarrow d_1 \cup d \approx d_1. \quad (3.2)$$

У прикладі (71) спостерігаємо синтез транслітерації та перекладу (хоча лексема, що перекладається у даному випадку, є інтернаціоналізмом): **(71-о)** *"Stańczyk"? "Narodowy demokrata"?* [353, с. 492]. – **(71-п)** **'Stanczyk'? *'Narodowy democrat'?* [376, с. 280]. Тут також не зберігаються польські діакритичні знаки, але в українському виданні є авторський коментар, що семантично збігається з коментарем перекладачки у канадському виданні (різниця лише в тому, що в українському тексті коментар у виносці, у перекладному виданні – винесений до глосарію, про що також свідчать позначки "*" перед словами): **(г-9-о)** *назви партій реакційно-шовіністичних польських* [353, с. 492] / **(г-9-п)** *Narodowy democrat – reactionary Polish party* [364, с. 402]. Можемо стверджувати, що інтергloseма в цілому залишається інтергloseмою з перекладеними елементами та коментарями:

$$d \rightarrow d_1 \cup d \rightarrow a_1. \quad (3.3)$$

У деяких випадках має місце трансформація додавання: **(72-о)** *Польща – matka boska, мадонна вічно прекрасна,...* [353, с. 492]. – **(72-п)** *Poland is a *Matka Boska, a Madonna forever radiant,...* [376, с. 280]. У цьому прикладі інтергloseма залишається інтергloseмою, але у тексті перекладу з'являється її переклад англійською у глосарії:

$$d \rightarrow d_1 + a_1 \cup d = d_1. \quad (3.4)$$

В оригінальному тексті оповідання М. Коцюбинського "Дебют" інтергloseми пов'язані з виносками унизу сторінки, де зазначається їх мова та подається переклад українською, а у тексті перекладу – зберігаються та супроводжуються англійським перекладом, поміщеним прямо до тексту у квадратних дужках без залучення виносок чи глосарію і без зазначення мови інтергloseми: **(73-о)** *Kyrie, elèjson...* [333, с. 274]. – **(73-п)** *Kyrie, elèjson [Lord have mercy]...* [386, с. 209]. Виноска виглядає так: *Kyrie, elèjson...(Грецьк.) – Господи, помилуй. – Ред.* [333, с. 274]. Із прикладу видно, що примітки до оригінального тексту не авторські, а додані редакторами збірки. Крім того, для запису грецької інтергloseми в обох варіантах використовується не грецька абетка, а латинічна з діакритичними знаками. Цей спосіб передачі інтергloseми можна виразити так:

$$e'+a \rightarrow e'_1 + a_1 \cup e' = e'_1. \quad (3.5)$$

Іноді перекладачка також вдається до трансформацій, які полягають у перекладі інтергloseм та заміні їх на контекстуальні коментарі, що є перекладом авторських коментарів, перенесених з виносок: **(74-о)** ... для зміцнення *stanu posiadania wитискують українських Drzymał з їх рідної... землі...* [353, с. 493]. – **(74-п)** ... *in order to strengthen the landed gentry, they are forcing landless Ukrainian peasants from their native land...* [376, с. 280]. У прикладі (74) перша інтергloseма граматично вписується у текст, що зумовлено спорідненістю української та польської мов, хоча автором тексту також подано виноску з її перекладом українською. Враховуючи менший ступінь спорідненості польської та англійської мов, збереження інтергloseми, на нашу думку, утруднило б рецепцію тексту. До другої інтергloseми додається авторський коментар з фоновими знаннями у виносці: *У Познані позбавлений землі поляк Drzymała справив собі віз, мов Діоген бочку, і жив там з сім'єю. З того часу wóz Drzymały став символом* [353, с. 493]. Очевидно, що основне з цього коментарю просто вставлене у текст перекладу, що, на нашу думку, також має полегшити рецепцію тексту перекладу. Жодна з двох інтергloseм не

зберігається:

$$d + a \rightarrow a_1 \cup d \rightarrow a_1. \quad (3.6)$$

У цьому ж творі також є випадок повного вилучення інтергloseми при перекладі, хоча зберігається контекст, що її вводив: **(75-п)** ... *in some instances he retained words in it that grammatically could not be used for a female* <...> [376, с. 280] (трикрапка у дужках на місці вилученого елемента – наша). Ми вважаємо, що збереження інтергloseми (у вигляді поширеної синтаксеми) у цьому випадку вимагатиме настільки розгорнутого пояснення деяких граматичних правил польської мови для англomовного читача, що її дійсно краще зовсім пропустити:

$$d \rightarrow \emptyset. \quad (3.7)$$

Історично зумовлено, що російськомовні інтергloseми не становлять труднощів для переважної більшості україномовних читачів, тому часто не потребують додаткових авторських коментарів чи перекладу і сприймаються як реалістичне змалювання мовної ситуації. При перекладі з одного боку залишена інтергloseма вимагає перекладу і (або) коментарів, а перекладена основною мовою тексту – призводить до семантичних втрат. Наприклад, у тексті перекладу твору Б. Грінченка "Брат на брата" інтергloseма перекладена англійською мовою зі збереженням пунктуації: **(76-о)** ... *Корецький мусив "обождать немного"...* [321, с. 301]. – **(76-п)** ... *Koretsky had to "wait up a bit"...* [370, с. 163]. Як бачимо, певні втрати при перекладі спостерігаються, хоча завдяки збереженій пунктуації при прочитанні залишається враження передачі чужого мовлення:

$$b \rightarrow b_1 \cup b_1 = a_1. \quad (3.8)$$

У деяких випадках перекладачка додає коментар, що прямо вказує на мову повідомлення: **(77-о)** *На допитах йому казано: – А, вы там конституционные приговоры составляете!..* [321, с. 301]. – **(77-п)** *At the interrogation he was told in Russian: "Ah, so you were drawing up constitutional decrees there!..."* [370, с. 162]. Ми вважаємо, що такий коментар – більш вдале рішення, ніж просто залишення інтергloseми:

$$b \rightarrow b_1 \cup b_1 = a_{1+b}. \quad (3.9)$$

У цьому ж творі автором було введено інтертекст – цитату з вірша російського поета: **(78-о)** "Дышится легче, в три четверти груди..." - вихопився йому з пам'яті вірш Некрасова про закордонні вільні краї [322, с. 319]. – **(78-п)** *A line from one of *Nekrasov's verses about foreign countries that enjoyed freedom popped into his head: "It's easier to breathe, with three-quarters of your chest..."* [370, с. 189]. Оскільки не вказана назва вірша, і фрагмент є невеликим за розміром, то можемо припустити, що його переклад не є цитатою із знайомого для англомовних читачів перекладу поезії Н. Некрасова. Натомість відзначимо як позитивне – наявність довідки про поета у глосарії. Таким чином, інтергloseма передається так:

$$b \rightarrow b_1 \cup b_1 = a'_1. \quad (3.10)$$

Однією із впізнаваних рис ідіолекту О. Кобилянської є порівняно часте використання інтертекстуальних німецькомовних інтергloseм. Наприклад, у творі "Балаканка про руську жінку" наводиться цитата з Ф. Ніцше: **(79-80-о)** *Вона говорить як до чоловіка, так і до жінки: Wenn du in Bündnis zu zweien schließt – dann denke: "Nicht nur **fort** sollst du dich pflanzen, aber auch **hinauf**. **Dazu** verhele dir der Garten der Ehe"* [325, с. 351-352]. На сторінці 352 внизу знаходиться виноска з повним перекладом цієї інтергloseми і називається мова оригіналу та прізвище автора (правопис збережено без змін): *Nietzsche. Коли вступаєш в спілку двох, то пам'ятай, що ти повинен не тільки **продовжити** свій рід, але і **піднести** його **вгору**. У цьому тобі допоможе сад шлюбного життя. Ніцше (нім.)* [325, с. 352]. У перекладі, по-перше, прізвище автора вказується у контексті: **(79-п)** *It is taken from Nietzsche, and it speaks to a man, as well as to a woman: ...* [378, с. 227], по-друге – без скорочень наводиться цитата німецькою мовою, по-третє – у квадратних дужках подається її англомовний переклад, при цьому і німецький текст, і його переклад повністю форматований курсивом: **(80-п)** *If you are entering into a union of two people, then remember that you ought not only to prolong your race, but to elevate it. You will be assisted in doing this by the paradise of married life* [378, с. 227].

Пошук цієї цитати мовою оригіналу у повному тексті твору Ф. Ніцше на порталі Project Gutenberg не дав результатів [261]. На тому самому порталі опублікований і англomовний переклад книги [260], в якому також не міститься фрагмента, що наведений у тексті Роми Франко. Таким чином, ні в оригіналі, ні у перекладі цитата насправді не є цитатою у звичному розумінні цього слова, оскільки, хоч і не викликає сумніву, що наведені уривки взяті з розділу XX тексту-джерела, проте вони відображені не дослівно. Щодо перекладу інтергloseми у цьому випадку, то можемо зазначити такий спосіб її відтворення:

$$f + a \rightarrow f_1 + a_1 \cup f = f_1. \quad (3.11)$$

За подібною формулою відтворюється й інша цитата Ф. Ніцше у творі "Він і вона", де інтергloseма є епіграфом з посиланням на оригінал: **(81-о)** *Motto: Der Mensch ist Etwas, was überwunden werden soll...* [327, с. 333]. У виносці знизу сторінки наводиться переклад українською мовою, також із посиланням. Зазначимо, що цього разу, на відміну від прикладу (80), у тексті Ф. Ніцше у розділі 3 дійсно є таке речення, воно відрізняється лише одним словом, проте семантика зберігається [262]. У перекладі також наведено оригінал, після якого у квадратних дужках знаходиться переклад: **(81-п)** *Epigraph: Man is something that is to be surpassed* [379, с. 12]. Якщо ж цю цитату зіставити з повнотекстовим англomовним перекладом, то також побачимо майже повний збіг, де версія Роми Франко також відрізнятиметься лише одним словом, яке не спричиняє семантичних відмінностей. Звідси маємо підстави однозначно стверджувати про адекватний переклад інтергloseми у прикладі (81).

Підвибірка по інтергloseмах містить 240 одиниць, систему яких можна представити у вигляді мов, до яких вони належать. Найчисленніша група – німецькомовні інтергloseми, яких налічується 73 (або 30,4 %), за нею слідує польськомовні – 56 (або 23,3 %), латиномовні – 40 (або 16,7 %), російськомовні – 34 (або 14,2 %) та франкомовні – 25 (або 10,4 %). Решта 11 інтергloseм (або 4,6 %) належать до різних мов: італійської, чеської, ідиш, новогрецької,

румунської та угорської.

Кількість одиниць ідіолекту у підвибірці з інтергloseмами дорівнює 188. Умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту становитиме: $\Delta L_{t_6} = 240 - 188 = 52$, відповідно умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $s_6 = 52/240 \cdot 100\% \approx 21,7\%$. На нашу думку, якість перекладу при відтворенні інтергloseм можна вважати високою, що зумовлюється певними закономірностями, яким слідує перекладачка.

Здійснений огляд способів передачі інтергloseм показав, що Рома Франко використовує традиційні способи художнього перекладу. При цьому інтергloseми зберігаються переважно у двох випадках: (а) коли мова інтергloseми використовує латинічну абетку (при цьому можуть не зберігатися діакритичні знаки) та (б) якщо ступінь спорідненості мови інтергloseми з мовою оригінального тексту не більше, ніж ступінь її спорідненості з мовою перекладу. Незалежно від збереження чи перекладу інтергloseми перекладачка може перекладати або додавати власні коментарі (зокрема поміщаючи їх до глосарію), а також використовувати авторську пунктуацію та форматування тексту. Способи відтворення інтергloseм у перекладі представлені на діаграмах у додатку Д.

Таким чином, при відтворенні інтертекстуальних та інтергloseмських елементів у перекладі також необхідно враховувати широкий спектр чинників.

3.1.4. Способи передачі фразеологізмів та усталених виразів

Як відомо, національна мова фіксується у текстах національної літератури, тому, зокрема, художні переклади українських текстів англійською мовою є одним із засобів мовних контактів, які є невід'ємною частиною не лише націєтворчих, але також й інтеграційних процесів, які відбуваються в Україні в цей час. Однією з особливостей художніх текстів є насиченість різними засобами художньої виразності, стилістичними тропами та фігурами тощо. Також художні тексти часто містять фразеологізми, які з одного боку можуть бути компонентом авторського ідіолекту або мовостилію конкретного

тексту, а з іншого – становлять перекладацьку проблему, яку доводиться вирішувати.

У цьому підрозділі ми з'ясуємо вплив особливостей перекладу фразеологізмів у художньому тексті на ступінь відхилення від авторського ідіолекту у тексті перекладу на загальному матеріалі нашого дослідження.

Розглянемо декілька тверджень стосовно фразеологізмів та їх перекладу. І. Єршоменко стверджує, що фразеологізм подібно до слова є знаком у мові з притаманними йому компонентами семантичного трикутника – звукового оформлення, денотата і сигніфіката [49, с. 108]. Звідси випливає, що процес перекладу фразеологізму можна представити у вигляді пошуку оптимального звукового оформлення у мові перекладу для певного знака, денотат і сигніфікат якого відомий.

Фразеологічні одиниці бувають різних видів, і вони часто вживаються переважно у художніх творах, хоча у текстах інших жанрів вони також можуть бути присутніми. Використання фразеологізмів у художньому тексті зумовлено, з одного боку, потребою, з іншого – їхньою функцією. На думку І. Арнольд, основною стилістичною функцією фразеологізмів є образність, що зумовлюється також і власною природою фразеологічної одиниці – адже для того, щоб вираз запам'ятали і повторювали, він має бути образним і ритмічним [8, с. 310]. Звісно, це не єдиний мовний засіб створення образності, але належить до тих засобів, що становлять перекладацьку проблему, тому переклад текстів із фразеологічними одиницями потребує окремого розгляду.

О. Мушніна також пише, що фразеологізми несуть експресивно-образну функцію, тому при перекладі, якщо це можливо, вкрай необхідно добирати відповідний фразеологізм у мові перекладу, який би передавав не лише зміст, але й образність оригінального фразеологізму [121, с. 185]. Наведемо приклад: **(82-о)** *Може бути, що се станеться ниткою Аріадни, котра виведе мене з темного лабіринту забуття* [343, с. 202]. – **(82-п)** *It may be that this fact will become the thread of *Ariadne that will lead me out of the dark labyrinth of oblivion...* [357, с. 96]. Для створення образності у тексті оригіналу

використовується міфологічний персонаж та алюзія на відомий в українській культурі давньогрецький міф про Тесея у лабіринті Мінотавра. Зважаючи на значне поширення давньогрецьких міфів у Європі, а потім і на територіях, колонізованих вихідцями з Європи, використання цього ж образу у тексті перекладу зберігає образність самого фразеологізму. Хоча для підсилення такого ефекту перекладачка використовує коментар у глосарії, у якому коротко одним реченням надає інформацію про зміст згаданого міфу [367, с. 342]. Таким чином, якщо англomовному читачеві цей міф невідомий, коментар у глосарії сприяє адекватній рецепції та розширює аудиторію читачів тексту перекладу.

Аналізуючи переклад фразеологічних одиниць, Р. Зорівчак зазначає, що особливих труднощів перекладачеві завдають компоненти фразеологізмів, серед яких не лише образність, експресія і багатозначність, але також і алогічність [60, с. 16]. Про типові труднощі перекладу фразеологізмів також писав Я. Рецкер: відповідник фразеологічної одиниці у мові перекладу може бути взагалі відсутнім, або навіть у випадку наявності він може відрізнятися у стилістичному або експресивному відношенні [151, с. 156]. В. Дикань пояснює лексичні розбіжності у фразеології різних народів різними матеріальними світами та відношеннями до позначуваних предметів у них [42, с. 19].

В одному з розглянутих текстів є таке речення: **(83-о)** *А прийде вибоїна або віз наскочить на камінь та гулькне так, що всім аж свічки в очах постають...* [348, с. 258-259]. – **(83-п)** *And whenever we hit a pothole, or when the wagon hit a stone and bounced so hard that we all saw stars...* [361, с. 110]. Якщо порівняти використані фразеологізми у текстах оригіналу та перекладу, то бачимо, що для передачі еквівалентного порівняння у різних культурах використовують різні лексеми (*свічки* та *stars*), що зумовлене різним світобаченням у двох різних культурах. На нашу думку, це також пов'язане з особливостями звичаїв та традиційних релігійних обрядів, поширених у кожній культурі (переважно католицизм у західній частині теперішньої України у ХІХ ст. та різні форми протестантизму в англomовних країнах). В цілому переклад можна вважати адекватним, оскільки, незважаючи на використання різних

лексем, у перекладі дібрано фразеологізм, який сприймається подібно до оригінального завдяки своєму лексичному значенню.

На цьому прикладі також можна пересвідчитися у важливості контексту при перекладі фразеологізмів. Зокрема це підкреслюється і у праці литовської вченої Л. Юдіцкайте-Пашвянскієне, яка розглядає випадки зміни компонентів фразеологічних виразів залежно від контексту [241, с. 127]. Ми вважаємо, що таке явище можна назвати контекстуальною трансформацією фразеологізмів: в українському тексті вираз *свічки в очах постають* можна вважати трансформованим виразом *іскри з очей сиплються*, який є кодифікованим відповідником еквіваленту, вжитого в тексті перекладу [302, с. 843] – у цьому випадку лексема *іскри* замінена на *свічки* залежно від контексту, де оповідь ведеться від імені учасниці паломницької ходи.

Про контекст при перекладі фразеологізмів пише також Р. Зорівчак; вона надає його ролі важливого значення, особливо при дескриптивному перекладі фразеологізмів [60, с. 125]. Це можна проілюструвати таким прикладом: **(84-о)** "Зараз ходімо до нього, най віддає наші папери, бо йому куца година буде" [341, с. 215]. – **(84-п)** "Let's go to him right now, let's make him give us back our documents, for, if he doesn't, it will be his last hour!" [363, с. 196]. Фразеологізм перекладається описово, з використанням підрядного речення умови (відсутнього у тексті оригіналу), а також із заміною прикметника. Наведена фраза є частиною репліки. У цьому випадку враховується контекст, з якого стає зрозумілим загальний настрій персонажів, ступінь емоційності їхнього мовлення тощо. І хоч у тексті перекладу фразеологізм відсутній, відхилення від авторського ідіолекту вважаємо незначним.

О. Хавкіна і М. Малюта на підставі досліджень класиків перекладознавства також вважають, що під час перекладу фразеологізмів завдання перекладача – перш за все відтворити цілісний ефект функціонування фразеологічної одиниці у мові, а не перекладати її компоненти [189, с. 377]. Наприклад: **(85-о)** *Вона не була з тих, що говорять на вітер* [330, с. 432]. – **(85-п)** *She was not one of those who spoke nonsense* [384, с. 275]. Хоч тут у тексті

перекладу фразеологізм не збережений, що спричиняє відхилення від авторського ідіолекту, проте фраза *who spoke nonsense* досить точно передає його зміст і в цілому дає досить повне уявлення читачеві перекладу про цілісний ефект функціонування фразеологізму у тексті оригіналу.

Як бачимо, під час перекладу бажано сприймати фразеологізм як єдину цілісну одиницю мови. Це може означати, що йому властиві певні ознаки інших одиниць мови.

Зрозуміло, що структуру фразеологізму можна розглядати і з іншої точки зору. Аналізуючи здобутки перекладознавства у галузі фразеології, Р. Зорівчак, по-перше, обґрунтовує використання термінів повного фразеологічного компоненту та часткового фразеологічного компоненту у дослідженнях, дотичних до перекладу фразеологізмів; по-друге, вважає за необхідне при перекладі враховувати бінарні зіставлення предметно-логічного значення фразеологізму, образності, функціонально-стилістичної та експресивно-емоційної конотації та структурно-граматичної будови [60, с. 48]. Зіставивши дві точки зору, можемо зазначити, що вони органічно доповнюють одна одну, оскільки те, що розглядає Р. Зорівчак, можна віднести переважно до сфери сигніфіката, який є одним з трьох компонентів фразеологізму, як мовного знаку.

Наприклад, українське речення: **(86-о)** *А совітник Н. і зроду був вісімнадцятий туман* [347, с. 181] у перекладі виглядає так: **(86-п)** *And judge N. has been an idiot of the nth degree* [355, с. 23]. Розглянемо вираз "вісімнадцятий туман": сигніфікатом є характеристика особистості, денотатом – будь-яка людина, якій притаманна вказана характеристика. Якщо ми проаналізуємо сигніфікат детальніше, то з'ясуємо, що предметно-логічне значення вказує на низький рівень інтелекту носія цієї ознаки, така характеристика особистості є образною, оскільки вона не має прямого зв'язку з погодними явищами, вона стилістично маркована як негативна та зневажлива, а також вона є емоційною. Щодо структурно-граматичної будови, що не належить до сигніфікату, а швидше – до способу репрезентації у мові, то ми можемо виокремити номінативну частину, а також порядковий числівник, який виконує емоційно-

підсилювальну функцію. У тексті перекладу вжито вираз "*an idiot of the nth degree*", який, на нашу думку, компенсує відсутність прямого еквіваленту у мові перекладу. Тут наявна номінативна частина, яка хоч і характеризується меншим ступенем образності, оскільки слово вжите у прямому значенні, але це значення стилістично марковане та емоційне, а аналогічне використання словосполучення з порядковим числівником та атрибутивною функцією підсилює емоційність всього виразу, що робить переклад речення в цілому адекватним, незважаючи на те, що не кожен компонент значення фразеологізму був відтворений у перекладі.

Розглядаючи різні прийоми перекладу фразеологізмів, відомий лінгвіст Я. Рецкер писав про збереження образності. Він надавав великого значення збереженню їхньої образності незалежно від того, чи вона була повністю замінена, чи відновлена [151, с. 151]. При цьому, вважав вчений, якщо вираз використовується у мові дуже часто, то його образність втрачається [151, с. 152].

Н. Гоца досліджує англо-український переклад фразеологізмів із зоонімічним компонентом і вважає, що найпоширенішим способом перекладу є описовий або використання фразеологізму, який тлумачить фразеологізм з тексту оригіналу [34, с. 155]. Наведемо приклад з таким типом перекладу: **(87-о)** *Пропала вся худоба ні за цанову душу!* [324, с. 370]. – **(87-п)** *Everything is lost!* [372, с. 149]. Зміст фразеологізму у перекладі переданий точно, з урахуванням контексту. При цьому у тексті перекладу відсутнє будь-яке стилістичне маркування, тобто відхилення від авторського ідіолекту – очевидне.

Про один з видів відтворення фразеологізмів можна також прочитати у Р. Зорівчак: вчена називає його методом фразеологічного калькування, який полягає в імітації форм вислову оригіналу. Вона вважає його ефективним методом для відтворення національного колориту оригіналу [60, с. 81]. У перекладознавстві термін "фразеологічна калька" позначає оказіональний випадок калькування іншомовних усталених виразів, які не стають частиною лексики мови-рецептора [60, с. 85]. У досліджуваних нами текстах цей тип

перекладу досить поширений: **(88-о)** *Хоч говори, хоч грими, хоч блискай, а він усе той самий* [329, с. 509]. – **(88-п)** *You can talk, or shout at him, or fling thunderbolts at him, but he's always the same* [383, с. 298]. Як бачимо, наведений фразеологізм перекладається з використанням калькування, що може сприяти рецепції двома способами: по перше, семантика слів, з яких складається речення у тексті перекладу, в цілому дозволяє зрозуміти його зміст без втрат, по друге – нестандартне для англійської мови висловлювання стилістично маркує це речення і надає йому яскравого національного колориту у тексті перекладу.

О. Чередниченко пише про зв'язок між фоновими знаннями та фразеологією. Незбіг уявлень про чуттєвий (матеріальний) світ у різних етносів породжує специфіку образних асоціацій, які закріплюються у мові певної спільноти [193, с. 218]. З цього виходить, що вивчення фразеології дає можливість дослідити певні національно специфічні знання етносу, тобто – фонові знання, властиві носіям мови оригіналу.

С. Алтухова поділяє подібні погляди, стверджуючи, що фразеологізми не лише пов'язані з історією, соціальним життям, традиціями та звичаями народу, але також вони виражають мовні особливості народу з одного боку (надаючи їй національного колориту і неповторності), а також характеризують носія слова і виражають рівень його культури з іншого [2, с. 44].

Я. Рецкер також приділяв увагу особливостям пошуку еквіваленту фразеологізму у мові перекладу. Він зокрема зробив висновок про те, що фразеологічні словники не можуть бути універсальним засобом вирішення перекладацьких проблем, оскільки вони не відображають всіх значень певного фразеологізму [151, с. 148]. Іншу думку спостерігаємо у передмові до "Словника фразеологізмів української мови", виданого Національною академією наук України у 2003 році. У ній зазначається, що цей словник подає повну лексикографічну характеристику фразеологічних одиниць. Втім, укладачі все ж не вважають словник єдиним універсальним фразеологічним словником, зазначаючи, що значення поданих фразеологізмів представлене "з якомога ширшим і повнішим розкриттям усіх його значень" [312, с. 4], що, на нашу

думку, пом'якшує категоричність формулювання у характеристиці словника, що в цілому не заперечує написане Я. Рецкером.

Відсутність універсального способу вирішення перекладацької проблеми зручно продемонструвати на прикладі перекладу фразеологізму, що використовується у декількох різних текстах. Наприклад у О. Пчілки є таке речення: **(89-о)** *Та що ж, взагалі мамашам трохи ввірвалась нитка розпоряджатись долею дітей...* [339, с. 152]. – **(89-п)** *Well, for most mothers, the thread of control over the fate of their children... had already been broken!* [390, с. 49]. Тут зроблено заміну англійським фразеологізмом, який, за певного контексту, можна вважати відповідником фразеологізму з тексту оригіналу [302, с. 323, 944].

У творі Б. Грінченка цей самий вираз використовується в іншому контексті: **(90-о)** *Урвалася вже їм ниточка!* [322, с. 312]. – **(90-п)** *Their days are over!* [370, с. 179]. У цьому прикладі фразеологічний вираз відтворений за допомогою звичайного речення, хоча семантику відтворено без змін.

Таким чином, досліджуючи особливості перекладу фразеологічних одиниць і його вплив на дотримання загального мовостилю тексту при перекладі, ми вважаємо за необхідне аналізувати кожен випадок комплексно, враховуючи різні критерії дотримання образності. Серед таких критеріїв ми розглядаємо з одного боку – використання або невикористання перекладачем фразеологічної одиниці (з повністю або частково збереженою або зовсім не збереженою образністю), а також використання інших, нефразеологічних, одиниць (при цьому також образність може бути збережена за рахунок використання інших засобів мовної виразності або контексту, або не збережена чи збережена меншою мірою).

У підвибірці, присвяченій фразеологічним одиницям у текстах оригіналу, міститься 90 одиниць. При визначенні значення для кожної одиниці ідіолекту e' ми користувалися такими критеріями: якщо перекладачем використаний фразеологізм з таким самим або близьким ступенем образності, то $e'_n := 1$; якщо у тексті перекладу фразеологізм, який не має такого ступеня образності, або

образність збережена, але використані інші засоби мовної виразності, то $e'_n := 0,5$; якщо ж фразеологізм у перекладі замінений стилістично нейтральним словом чи виразом, то $e'_n := 0$. Ми також вважаємо за можливе в особливих випадках присвоїти найвище значення $e'_n := 1$ у випадку перекладу фразеологізму нефразеологічною одиницею зі збереженням образності та використанням додаткових стилістичних засобів для більшого ступеня компенсації втрат.

Звідси вийшло, що кількість одиниць ідіолекту у підвибірці склала 52,5. Умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту при перекладі фразеологічних одиниць становить: $\Delta L_{t7} = 90 - 52,5 = 37,5$, умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту приблизно: $s_7 = 37,5/90 \cdot 100\% \approx 41,7\%$. На нашу думку, якість перекладу при відтворенні фразеологічних одиниць можна тут вважати високою, що зумовлюється певними правилами, яких дотримується перекладачка.

Таким чином, нами було досліджено ступінь відхилення від авторського ідіолекту при перекладі художнього прозового тексту на прикладі відтворення фразеологізмів на матеріалі текстів перекладів Роми Франко. Дослідження показало, що способи відтворення фразеологічних одиниць у мові перекладу можна представити у таких групах: 1. Еквівалентні фразеологічні одиниці мови перекладу. 2. Нефразеологічні одиниці з використанням різних стилістичних засобів для збереження образності та компенсації. 3. Переклад з використанням стилістичних засобів мови перекладу та елементами буквалізму для яскравішого відтворення національного колориту. 4. Описовий стилістично нейтральний переклад.

На відхилення від авторського ідіолекту найбільшою мірою впливає спосіб перекладу за допомогою стилістично нейтрального описового тексту, меншою мірою – використання нефразеологічних одиниць із різними стилістичними засобами та буквалістичний переклад. В цілому у текстах Роми

Франко спостерігаємо відносно значні відхилення від авторського ідіолекту при відтворенні фразеологічних одиниць.

3.1.5. Переклад діалектизмів, вигуків та емоційної лексики

Через ряд історичних чинників та завдяки закономірностям розвитку природних мов українська мова характеризується досить великим мовним ареалом та декількома діалектами. Особливості утворення та функціонування літературного стандарту мови впливають на мовну ситуацію, що також відображається у текстах художньої літератури, формуючи особливості їх стилю.

У цьому підрозділі ми зокрема розглянемо вплив перекладу Ромою Франко українських діалектизмів англійською мовою на можливі зміни мовостилю твору. Оскільки ми оперуватимемо зокрема такими поняттями, як діалект, діалектизм та суміжними з ними, спочатку з'ясуємо їх сутність.

Згідно з поглядами І. Скопненка та Т. Цимбалюк на діалектне членування мовного простору, загальнонародна мова поділяється на наріччя, які складаються з говорів [309, с. 257], що у свою чергу складаються з говірок. При цьому вчені вважають говір та діалект тотожними поняттями [309, с. 80].

О. Селіванова також розглядає такі самі рівні, зазначаючи однак, що іноді вчені не можуть об'єктивно відрізнити діалект від мови, оскільки він може бути зрозумілим або незрозумілим для носіїв інших діалектів тієї самої мови [310, с. 132].

О. Ахманова, у свою чергу, з одного боку визначає діалект як різновид або варіант мови, що використовується певною кількістю людей, і є сукупністю говірок або говорів; при цьому, з іншого боку, поняття діалекту ототожнюється з наріччям та говором або говіркою [304, с. 131].

Західноєвропейські лінгвісти чітко вбачають діалект компонентом мовної системи, на основі якого утворюється мова, розглядаючи це поняття переважно у динамічному контексті. Зокрема, Д. Брітен та П. Траджил розглядають процес творення нового діалекту на основі декількох існуючих [213, с. 184], а

Ж. Ван Кеймьолен наводить опозицію діалектна vs. літературна лексика і доводить можливість переходу лексичних одиниць з однієї групи в іншу протягом відносно невеликого часового періоду [293, с. 318]. Думка про цю опозицію розвивається далі у статті Г. Шізера, де мова йде про те, що діалект асоціюється здебільшого з розмовною мовою, на відміну від унормованої літературної "книжної" мови [273].

Таким чином, автори різних дефініцій сходяться у тому, що діалект є об'єктивною складовою частиною загальнонародної мови, який характеризується наявністю певної кількості носіїв і відрізняється від інших діалектів мови, а також постійно перебуває у русі, як і сама мова. Будучи різновидом мови, діалект часто протиставляється літературній мові.

Діалектизм більше вважається не просто компонентом певного діалекту, а скоріше стилістичним засобом. В. Святовець вважає, що діалектизмами є слова та словосполучення, використані для змалювання місцевого мовного колориту та особливостей лексики персонажів [311, с. 57]. І. Скопненко та Т. Цимбалюк поділяють цю точку зору, наголошуючи при цьому, що діалектизми вживаються як засоби стилізації, що відповідає нормам літературної мови [309, с. 105]. О. Селіванова у своїй статті вступає у полеміку з цією думкою, оскільки вона не вважає діалектизми унормованими з точки зору літературної мови, проте також визнає, що вони вживаються у художніх текстах для передачі місцевого колориту подій, точного відтворення реалій тощо [310, с. 133].

Наведені цитати свідчать про тісний зв'язок та взаємодію між літературною мовою та діалектом. З одного боку діалект протиставлений літературній мові, а з іншого – окремі елементи діалекту переходять до сфери вживання літературної мови за посередництвом художніх текстів, унормовуючись або не унормовуючись у ній. Очевидно, що використання діалектизмів для передачі реалій створює певні труднощі при перекладі художнього тексту і, відповідно, становить інтерес для дослідників перекладознавства.

Р. Зорівчак констатує, що якщо весь текст написаний діалектом, то його

здебільшого перекладають літературною мовою. Водночас, вчена не схвалює такого способу перекладу, вважаючи, що хоч для деяких авторів таких текстів діалект і був рідною мовою, саме він допомагав їм досягти більшої "яскравості зображення", ніж це можливо засобами літературної мови [58, с. 144]. Бачимо, що іноді у філології існує тенденція до нівелювання принципової різниці між діалектом та діалектизмом. Якщо множину всіх діалектизмів, вжитих у такому тексті, позначити як $D = \{d_1, d_2, \dots, d_n\}$, де d – діалектизм, а множину всіх лексем як $L = \{l_1, l_2, \dots, l_n\}$, де l – лексема, то, взявши до уваги наведені вище дефініції, можемо стверджувати, що кількість діалектизмів у тексті твору, написаного діалектом, прагне до рівності із загальною кількістю лексем:

$$D \supseteq L \wedge D \rightarrow L. \quad (3.11)$$

Розглянемо різні точки зору на способи перекладу діалектизмів. Посилаючись на інтерв'ю досвідченого британського перекладача-практика Олівера Реді, одним із прийнятних способів передачі діалектизмів Ж. Шиповська вважає зменшення у тексті перекладу кількості "просторічних форм" разом із використанням прийому компенсації, що неминуче призводить до суттєвих втрат у перекладі [204, с. 423-424]. Н. Фененко також вважає, що компенсація при перекладі діалектизмів використовується часто. Іншим можливим способом перекладу вчена називає прийом використання соціальних діалектів у мові перекладу [186, с. 125-126]. Таким чином, ми погоджуємося з авторами двох попередніх цитат про те, що переклад діалектизмів становить проблему для перекладача, при вирішенні якої доводиться або замінювати діалектизми лексемами, що належать літературній мові, або використовувати діалекти мови перекладу.

Особливості використання діалектів у мові перекладу докладно розглядає А. Галас, яка також пропонує спосіб "компенсації просторіччям" [30, с. 191, 195]. Іншими словами, перекладач художнього тексту має великий вибір стратегій щодо вирішення завдання перекладу діалектизмів, що узалежнює адекватність перекладу від цього вибору іще більшою мірою.

Розглянемо способи перекладу українських діалектизмів у прозі

англійською мовою. Вибірку було здійснено на підставі маркування лексеми як *діалектної* або *західноукраїнської* в Академічному тлумачному словнику української мови в 11 томах [313]. Вона показала, що всі вибрані автори різною мірою використовували діалектну лексику.

Серед найтипівіших прикладів, зокрема є випадки, коли діалектизм у наративному тексті, написаному літературною мовою, перекладається літературним еквівалентом: **(91-о)** *Він зійшов із скосогору і наближався до греблі* [324, с. 364]. – **(91-п)** *He walked down the slope and approached the dam* [372, с. 143]. Тут слово *скосогір* є діалектизмом, воно відтворюється за допомогою стилістично нейтрального *slope*.

Подібне спостерігаємо у текстах, написаних не літературною мовою, а діалектом з великою кількістю розмовної лексики: **(92-о)** *... і тут же глибокою ненавистю пересякнені тиради на українців* [353, с. 491]. – **(92-п)** *... right next to it, tirades saturated with a deep hatred for Ukrainians* [376, с. 279]. Відмінність від прикладу (91) полягає у тому, що в цілому використання діалектної лексики сприймається як звичний спосіб висловлювання автора, що у свою чергу створює загальне враження про зображену мовну ситуацію.

Діалектизми також використовуються у прямій мові: **(93-о)** *Зрештою, ми вам дамо змогу втекти й ручимо, що не будемо доганяти* [353, с. 499]. – **(93-п)** *Or, if you so wish, we will make it possible for you to escape, and we guarantee that no one will come after you* [376, с. 288]. Діалектизм, вжитий у прямій мові, переданий літературним еквівалентом; водночас спостерігається стилістично маркований непрямий порядок слів, який виражається у використанні прислівника у безпосередній препозиції щодо смислового дієслова [319, с. 1318].

У деяких випадках діалектизм передається за допомогою транслітерації літературного відповідника, як от у випадку зі словом *призьба*: **(94-о)** *Він... сидів на **присні** та й думав* [324, с. 355]. – **(94-п)** *... he... sat down on the **pryzba** to think* [372, с. 136]. У цьому прикладі діалектизм також позначає реалію, тому наведення перекладацького коментарю у глосарії у цьому випадку є

нормальною практикою: (r-10) *earthen embankment built up against a peasant's hut; used as a sitting area* [366, с. 403].

Таким чином, способи перекладу діалектизмів Ромою Франко в цілому не суперечать перекладацькій традиції. Найчастіше перекладачка вдається до використання літературного еквіваленту; втрачене стилістичне навантаження частково компенсується за допомогою типових для мови-мети засобів художньої виразності; крім того, враховується додаткова конотація, як от позначення діалектизмом реалій тощо. У підвибірці з діалектизмами немає жодного випадку їх перекладу за допомогою англійських територіальних або соціальних діалектизмів, а також лексем, позначених як розмовні.

Інша справа з лексемами, що маркуються як експресивні та емотивні, вони широко представлені в текстах обома мовами. Як відомо, художній текст характеризується певним відсотком стилістично маркованих слів, які виконують певну прагматичну та когнітивну функцію. Навести точний та повний перелік всіх художніх засобів не видається можливим через відсутність їх єдиної глобальної класифікації, однією з причин чого є постійний розвиток мови як системи та поява нових засобів художньої виразності.

Аналіз способів передачі стилістично маркованої лексики при перекладі художньої прози допомагає визначити ступінь адекватності перекладу. Яскравим прикладом такої лексики є сукупність емоційно навантажених лексичних одиниць у прямій мові персонажів, присутня як у діалогічному, так і в монологічному мовленні.

Вивчаючи це питання, за основу візьмемо зокрема твердження М. Голянич про те, що стилістично маркована лексика несе у собі відбиток різних, у тому числі експресивних, стилів і протиставляється стилістично нейтральній лексиці [306, с. 217]. Відтак під емоційною лексикою ми розуміємо сукупність лексичних одиниць певної мовної підсистеми, які несуть у собі додаткове конотативне значення, семантично пов'язане з вираженням певних емоцій.

За О. Ахмановою, емоційна лексика має стійку емоційну забарвленість, а

основним змістом емоційного слова є вираження почуттів. Серед підкласів емоційних слів називаються вигуки та лайливі слова [306, с. 214, 525]. Як бачимо, емоційна лексична одиниця характеризується якісними семантичними змінами.

Як зазначено у С. Форманової, лайливі слова також мають назву інвективної лексики. В усному та писемному мовленні вони є засобом передачі почуттів та переживань [188, с. 127]. Таким чином, інвективна лексика не охоплює всього спектру емоційної лексики. Здійснена нами вибірка показала, що емоційна лексика у досліджуваних текстах однак не обмежується лише лайливими словами, а представлена також лексемами, які показують особливо позитивне ставлення адресанта до адресата повідомлення.

Лайливі слова і такі, що показують особливо позитивне ставлення до адресата повідомлення, на нашу думку, мають прямий зв'язок з поняттям ввічливості. З точки зору прагмалінгвістики, І. Морозова виявляє стратегії позитивної та негативної ввічливості, які характеризують мовленнєву поведінку [116, с. 648].

При емоційному мовленні також має місце використання мовцем невербальних компонентів. Л. Солощук встановлює, що активне їх використання відображає емоційність мовця у більшій мірі, ніж власне комунікативне значення [168, с. 172].

Аналізуючи семантику емоційної лексики, А. Дзюбенко чітко диференціює експліцитне значення, представлене у тексті засобами власне мовних знаків, і імпліцитне значення, яке декодується реципієнтом тексту за допомогою звернення до власного інтелекту та емотивної пам'яті [41, с. 47-48]. Таким чином, у процесі рецесії емоційної лексики важливу роль відіграє суб'єктивний чинник, від якого залежить те, наскільки відрізняється прагматичне значення, передбачене авторським наміром, від сприйнятого читачем. При перекладі подібного тексту також має місце вплив перекладача, який прямо залежить від особливостей суб'єктивного сприймання ним тексту. Зокрема, А. Пікалова та О. Алексеева зазначають, що перекладач має звертати

увагу на лексико-семантичні, морфологічні та синтаксичні явища емоційно маркованого тексту [141, с. 238].

Здійснена нами вибірка емоційно навантажених лексичних одиниць показала, що найчастіше у малій прозі з метою вираження емоцій використовуються вигуки, лайливі слова, а також лексика з різними суфіксами, які додають емотивності тощо.

Розглянемо особливості передачі кожного з названих класів лексики. Якщо проаналізувати передачу вигуків іншою мовою, то ми погоджуємося з М. Болдирєвою у тому, що неправильний переклад або вилучення вигуків може призвести до знебарвлення емоційності тексту (у публікації вченої зокрема йдеться про діалогічне мовлення) [18, с. 53]. Іншими словами, вигуки у тексті часто виконують функцію маркерів емоційності, хоча ця їх функція не єдина.

У цьому контексті варто також процитувати твердження А. Смоляної про те, що вигуки не лише виражають певні емоції, але і викликають їх, будучи засобом привернення уваги [166, с. 285]. Наприклад, досить часто з цією метою вживаються первинні вигуки: **(95-о)** *Ге, хлопче? Цього ми не можемо своєю волею зробити...* [321, с. 208]. – **(95-п)** *Heh, young fellow! We can't do that on our own...* [369, с. 103].

Як бачимо з прикладу (95), вигук *ge* вживається для привернення уваги і передається не власне еквівалентом *eh*, а його інваріантом *heh*, що може додати до нього національного звучання [313; 319, с. 433].

В обох мовах, які беруть участь в аналізованому напрямі перекладу, існує також явище вигукової полісемії: **(96-о)** *Ох, болить моя душа...* [351, с. 471]. – **(96-п)** *Oh, how my heart aches...* [374, с. 178]. **(97-о)** *Ох, що за наївні міркування!* [352, с. 489]. – **(97-п)** *Oh what naïve thoughts!* [373, с. 274].

За даними довідкових лексикографічних джерел, у прикладі (96) виділений вигук виражає застереження, у випадку (97) – почуття невдоволення та докору [313; 319, с. 947]. Примітно те, що у вказаному випадку зберігається полісемія одного і того самого вигуку як у вихідному тексті (пор. приклади 96-о і 97-о), так і в тексті перекладу (пор. приклади 96-п і 97-п).

В окремі класи виділяються також вторинні вигуки та звуконаслідувальні слова [175, с. 217, 218]. Щодо вторинних вигуків, то ми поділяємо думку Л. Дудки про те, що існують вигуки з імперативною модальністю, а також імпліцитно мотивовані вигуки, у яких часто превалює саме емоційне значення [45, с. 97]. Розглянемо випадок вживання вторинного вигуку: **(98-о)** *Яка підлота, яка злоба!* [350, с. 172]. – **(98-п)** *What vileness, what malice!* [377, с. 253].

У прикладі (98) все речення складається з двох вторинних вигуків, які належать до групи емоційних [175, с. 217]. Як бачимо, у зазначеному випадку передача емоцій, виражених вторинним вигуком, не становить особливих труднощів. Цікавим, на наш погляд, є використання у тексті вторинного вигуку, який є запозиченням з французької мови і зберігає оригінальний правопис. На підставі поглядів В. Остроушко, вважаємо, що у цьому випадку маємо справу з інтернаціональним вигуком, який зберігає своє контекстуальне значення [131, с. 53]: **(99-о)** *O!.. Charmant!* [350, с. 476]. – **(99-п)** *Oh! Charmant!* [374, с. 184]. У тексті перекладу залишається французьке слово, що не лише зберігає конотативне значення з емоційним забарвленням, але і, як ми вже зазначали вище, передає певні риси мовної ситуації, зображеної у творі.

Яскравим прикладом використання емоційно маркованих звуконаслідувальних слів є зокрема такий: **(100-о)** *А так-так! Цинь-цинць-цинць!* [324, с. 348]. – **(100-п)** *Yes, yes! Chirp-chirp!* [372, с. 130]. У прикладі (100) використовується еквівалентний переклад, який в цілому не наслідує звукову форму слова у мові вихідного тексту. І хоч далі у тексті перекладу спостерігаємо втрату асонансу, з якою прямо пов'язане зменшення ступеню емоційного забарвлення тексту, але ми наразі не акцентуємо на цьому увагу, оскільки це виходить за межі обраної нами теми.

Близькими до емоційних вигуків за семантикою є емоційно марковані слова, які зберегли номінативну функцію, зокрема лайливі слова, прокльони тощо [160, с. 72]. Проаналізуємо способи їх передачі: **(101-о)** *Е, дурний!* [323, с. 46]. – **(101-п)** *Oh, I'm such a fool!* [371, с. 120]. **(102-о)** *Лиха година його*

просила! [324, с. 362]. – **(102-п)** *It's an evil hour that has asked it to come out!* [372, с. 142]. **(103-о)** *Князь вас усіх, сукиних синів, на світі держить, а ви раз у стільки літ не хочете стрінутти його?* [351, с. 469]. – **(103-п)** *The prince supports all of you, you sons-of-bitches, and you don't even want to go and see him every few years?* [374, с. 175]. **(104-о)** *Брешеш, іродко!* [324, с. 380]. – **(104-п)** *You are lying, devil's daughter!* [372, с. 156].

Як бачимо на матеріалі прикладу (101), досить часто такі слова у тексті вживаються разом з вигуками, що лише підсилює емоційну виразність їх власну і вигуків. Власне емоційно маркована лексема *дурню* [313] передається за допомогою еквівалента, у якому практично не зберігається відповідне стилістичне маркування [319, с. 527], але при цьому спостерігається збереження елементів екскрації як стилістичної фігури [311, с. 63], що в англійському тексті досягається за допомогою трансформації, яка полягає в додаванні підмета та дієслова-зв'язки, що утворює предикативний центр двоскладного речення.

У прикладі (102) спостерігаємо явище буквализму при перекладі. Взагалі, буквализм коментується О. Калустовою як результат некоректного обрання перекладачем оптимальної одиниці перекладу [64, с. 201]. Якщо погодитися з цією думкою, то можемо припустити, що наведений вираз можна було передати еквівалентом з мови перекладу, оскільки наявний варіант не сприймається англомовами читачами природно. Але ми не можемо напевно стверджувати про відсутність наміру перекладачки надати репліці певного національного колориту, хоча у дослівному перекладі ступінь емоційності втрачається.

У прикладі (103) використовується лексема, яка в усіх розглянутих словниках позначена як вульгаризм [307, с. 224; 313; 319, с. 131, 1326], – "грубе, лайливе слово..., ужите в літературній мові всупереч її норми" [цит. за: 310, с. 74], тобто цій лексемі притаманна негативна семантика. Л. Овсієнко пише про таку лексику, що негативна семантика властива стилістично маркованим словам, які пов'язані з проявом негативних емоцій [128, с. 239]. На нашу думку,

наведений у прикладі (103) переклад є вдалим, оскільки через збереження семантики лексичної одиниці адекватно передано ступінь емоційності мовлення.

У прикладі (104) у вихідному реченні обидва слова мають у словнику певні позначки, відповідно *брешеш* – розмовне, *ірод* – лайливе [313]. Але у тексті перекладу лише одне слово позначене як розмовне, інші – не мають спеціальних позначень [319, с. 370]. Таким чином, з точки зору лексичного значення, переклад досить точний, але з точки зору стилістики – не досить адекватний, оскільки ступінь емоційності не переданий у повній мірі.

Як зазначено у деяких наукових працях, українська мова має й інші засоби вираження емоційності. Досліджуючи українську словотвірну морфологію, М. Федурко приділяє увагу емоційним афіксам, які є досить часто використовуваним в українській мові засобом підсилення емотивності лексичних одиниць [185, с. 248], що, однак, є більш ніж нетиповим для англійської мови, завжди, на нашу думку, становить певні труднощі при їх перекладі.

Розглядаючи способи вирішення такої проблеми, Є. Ангерчік доводить, що втрата частини експресивної семантики у цьому випадку неминуча, проте, створюючи адекватний переклад, перекладач має прагнути передати основну ідею, використовуючи наявні засоби мови перекладу [3, с. 7]. Розглянемо 3 пари прикладів: **(105-о)** *Якісь неудачні офіцерики...* [350, с. 176]. – **(105-п)** *Unsuccessful officers...* [377, с. 258]. **(106-о)** *Край села стояла хата поганенька...* [321, с. 206]. – **(106-п)** *At the edge of the village stood a wretched hut...* [369, с. 100]. **(107-о)** *Дайте мені коляки!* [351, с. 477]. – **(107-п)** *Give me a cudgel!* [372, с. 186].

У прикладах (105) і (106) використовуються зменшувальні суфікси зі словами, що належать до різних частин мови, у прикладі (107) – збільшувальний. Зокрема, у прикладі (105) суфікс *-ик* додає семантиці слова зневажливості [313], проте його відповідник є стилістично нейтральним [319, с. 945]. Крім того, *неудачні* за контекстом означає *недолугі*; поданий варіант

перекладу лексеми є стилістично нейтральним і буквалістичним.

У прикладі (106) суфіксом маркується прикметник, для якого у перекладі дібраний відповідник без подібних маркувань, проте з яскравою семантикою [319, с. 1618].

Суфікс *-як* у прикладі (107) надає слову значення збільшеності, маркуючи його [313], відповідник в англійському тексті також є нейтральним [319], хоча в усіх трьох розглянутих випадках перекладачка намагається передати емоційність засобами контексту тощо.

Взагалі підвбірка по емоційно маркованій лексиці містить 477 одиниць. Статистично їх можна представити так: 198 (41,5 %) вигуків та звуконаслідувань, 152 (31,9 %) лексеми з емотивною семантикою або вжиті в емотивному контексті, 123 (25,8 %) – з емотивними афіксами, 5 (1 %) – інше.

Кількість одиниць ідіолекту у перекладі склала 375,5, що дає можливість дізнатися умовний кількісний ступінь відхилення від авторського ідіолекту: $\Delta L_{i8} = 477 - 375,5 = 101,5$, а також умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту при перекладі емоційної лексики: $s_8 = 101,5 / 477 \cdot 100\% \approx 21,3\%$.

Таким чином, передача емоційної лексики у проаналізованих випадках становить вагому перекладацьку проблему. Серед розглянутих семантичних та стилістичних засобів емоційної виразності найлегше досягти адекватності перекладу при передачі вигуків, як первинних, так і вторинних. Переклад згрубілої та розмовної лексики, лайливих слів та прокльонів може становити певні труднощі, оскільки хоч обидві мови і містять відповідні лексичні пласти, але еквівалент у мові перекладу не завжди має аналогічне емоційне забарвлення. Найсильніше втрачається емоційна конотація у спробах передати англійською мовою семантику українських суфіксів, які беруть участь у стилістичному маркуванні емоційності. Як правило, цей випадок міжмовної лакуарності компенсується використанням властивих англійській мові засобів, зокрема за допомогою контексту.

3.2. Лексикографічний компонент мовостилію текстів Роми Франко

Масив філологічних та, зокрема, перекладознавчих досліджень свідчить про велику кількість наукових проблем у дослідженні лексикографічного компоненту мовостилю тексту перекладу, які потребують вирішення. Перекладач часто стикається з проблемою передачі безеквівалентної лексики іншою мовою, для чого в деяких випадках йому доводиться вдаватися до укладання глосарію.

У цьому підрозділі ми здійснимо огляд глосаріїв, укладених Ромою Франко для збірок англomовних перекладів української малої прози. Допоміжним об'єктом для такого дослідження ми взяли аналогічний глосарій в україномовних збірках малої прози, які переклала Рома Франко. Для кількісного та якісного аналізу одиниць глосарію у вибраних збірках, а також для порівняння цих та інших аспектів укладання глосарію Ромою Франко та глосаріїв у збірках оригінальних текстів нам потрібно здійснити суцільну вибірку поміщених у ці глосарії лексем разом з наведеними тлумаченнями, за необхідності здійснюючи аналіз їх маркування в академічних словниках вихідної мови та мови перекладу. Паралельно слід здійснити вибірку глосем, які включені до глосарію до декількох збірок одночасно (зокрема тих, які використовуються у текстах лише однієї збірки), виконавши зіставний аналіз їх тлумачень у різних збірках.

Для початку наведемо твердження про те, що глосарій є окремим видом словника, статті якого містять переклад або пояснення маловживаних слів [309, с. 79].

Зарубіжні вчені Д. Нкомо та М. Мадіба вважають, що історія укладання глосаріїв як виду словників (основною метою цього процесу було вирішення проблем у спілкуванні та передача знань) довша за історію укладання словників взагалі, проте досі не існує єдиних нормативів щодо укладання глосарію [262, с. 150-151]. Як бачимо у нашому випадку, глосарій у збірках перекладів покликаний усунути або послабити труднощі, які виникли в результаті рецепції тексту перекладу читачем – процес рецепції є своєрідним опосередкованим комунікативним актом, де автор оригінального тексту є відправником,

перекладач – посередником, а читач – адресатом.

Про актуальність укладання глосарію до іншомовних текстів також пише Г. Харлов, вбачаючи в ньому можливість для формування інтелектуального та духовного у людини [191, с. 220]. На нашу думку, перекладні тексти мають деякі спільні риси з іншомовними, оскільки вони також ознайомлюють читача з певними предметами та явищами, притаманними іншим культурам, розширюючи фонові знання читача.

Аналізуючи контент глосарію, зазначимо, що його одиниця являє собою глосему, яка, згідно з думкою К. Чубенко, є культурно значимою, але перешкоджає повноцінному розумінню тексту реципієнтом [196, с. 2]. Словникова стаття, що містить глосему, має типову структуру. Вчена виділяє 8 компонентів, деякі з них є також релевантними і для нашої вибірки: власне глосема, деякі граматичні позначки та форми, філологічне тлумачення, етимологія, довідка (додаткова енциклопедична та культурно-історична інформація) [196, с. 16]. До того ж, здійснена нами вибірка показала, що глосемою може бути не лише лексема, але і фразеологізм, речення, цитата тощо.

Вибірка глосем, які містилися у текстах перекладів прози (всього 11 томів), налічує 1028 одиниць, статистичний огляд яких подамо нижче, після розгляду деяких прикладів.

Наприклад, у глосарії до збірки "Brother against Brother" наведено таку цитату і подано пояснення: **(г-11)** *And the sun will rise – from a poem by Shevchenko* [364, с. 400].

Як бачимо, у тексті наведено два рядки з поеми Т. Шевченка (очевидно авторський переклад без збереження рими та ритму), при цьому ніде немає інформації про джерело цієї цитати [370, с. 209], що спостерігаємо і в українському тексті. Але якщо для більшості українських читачів ці два рядки добре знайомі і є своєрідним "крилатим висловом", то для англomовних читачів існує необхідність у такій глосемі. До речі, у глосарії також є глосема *Shevchenko*, яка містить довідку про поета [364, с. 403].

Серед глосем, які позначають власні імена, можна умовно виділити такі групи, як географічні назви, імена людей – художніх персонажів, та імена історичних особистостей. До географічних назв здебільшого подається енциклопедична довідка, як от: **(г-12)** *Halychyna – [Galicia] historical region in southwestern Ukraine* [364, с. 401]. Або: **(г-13)** *Rus – historical name of Ukraine* [365, с. 402].

Хоча для деяких географічних назв пояснюється етимологія та семантика. Наприклад, з метою зберегти конотацію перекладачка транслітерує назву хутора *Маненький* і подає таку статтю у глосарії: **(г-14)** *Manenky – very small, very little* [366, с. 402].

Щодо імен художніх персонажів, які не є історичними особами, то у глосарії роз'яснюється етимологія або семантика слова: **(г-15)** *Henya – endearing diminutive form of Yevhen* [364, с. 401]. **(г-16)** *Khapyu – name based on the verb "khataty": to seize, to grasp* [366, с. 401].

Якщо використане у тексті ім'я належить історичній особі, то довідка може бути порівняно розгорнутою, хоча з досить специфічним змістом: **(г-17)** *Tsar Petro – Tsar Peter I of Russia (1672-1725); initiated the reign of terror in Ukraine; destroyed the kozak army, intensified serfdom, forbade the publication of books in Ukrainian, and built St. Petersburg and canals with the labour of Ukrainian conscripts, thousands of whom died and were buried on site* [366, с. 405].

Представлені у глосарії також і інші власні назви – політичних партій, інших груп людей, національностей і т.д. Розглянемо типові приклади: **(г-18)** *Narodowy democrat – reactionary Polish party* [364, с. 402]. **(г-19)** *Stańczyk – member of a reactionary Polish party* [364, с. 404]. **(г-20)** *Prosvita – Ukrainian organization for the promotion of education and culture* [364, с. 403]. **(г-21)** *Khokhol – [pl. khokhly; also khakhol, pl. khakhly] derogatory Russian term for a Ukrainian person* [364, с. 401].

Велику групу глосем становлять такі, що позначають культурно-специфічні об'єкти (реалії, історизми тощо). Традиційно до цих класів відносять назви національних страв: **(г-22)** *varenyky – boiled dumplings with a*

variety of fillings [365, с. 403]. Також виокремлюємо національні одиниці вимірювання різних величин: **(г-23)** *verst* – *land measure equivalent to .66 miles or 1.07 km* [364, с. 404]; **(г-24)** *ducat* – *historical gold or silver coin used widely in Europe* [366, с. 401].

Водночас, з деякими тлумаченнями, на нашу думку, неможливо погодитися однозначно. Наприклад, значення слова *Duma* подається як **(г-25)** *Ukrainian regional and national parliaments* [364, с. 400]. Як відомо, національного парламенту під назвою "дума" в жодній з українських державних формацій не існувало; в українських землях Російської імперії після скасування самоврядування за Магдебурзьким правом діяли тільки міські думи. Отже, цей історичний термін асоціюється перш за все з Росією, частиною якої була Україна у час, коли відбуваються події у творі. Цю думку також можна підтвердити статтею з Оксфордського словника англійської мови: *2. hist. b any similar pre-19th c. advisory municipal council in Russia* [319, с. 420]. Також вимагають суттєвих уточнень деякі факти, наведені у довідці про царя Петра I (див. вище).

Тим не менше, більшість тлумачень, які також наведені у словнику англійської мови, не суперечать глосарним тлумаченням, аналізованим у нашому дослідженні, наприклад *comrade* у Роми Франко – **(г-26)** *common form of address among socialist/communists* [365, с. 400], у словнику – *a fellow socialist or communist* [319, с. 274].

У процесі здійснення вибірки та аналізу глосарію нами було помічено декілька своєрідних особливостей відбору глосем та формулювання тлумачень. Деякі слова, не пояснені у глосарії, на наш погляд, можна було б пояснити. Більше того, деякі з них включені до глосарію іншої збірки, де пояснюють це саме слово з іншого тексту. Також деякі глосеми включені до глосарію двох або навіть трьох проаналізованих збірок.

Наприклад, глосема *desyatyna* входить до глосарію чотирьох збірок і всюди має ідентичне тлумачення, глосеми *Black Hundreds*, *Browning*, *hetman*, *National Duma* і *Rus* входять до глосаріїв кількох збірок і теж мають ідентичні

тлумачення.

Проте, такі глосеми як *kozak*, *Rachael*, *uncle*, *verst* та інші входять до глосаріїв декількох збірок, але їх тлумачення відрізняються за обсягом. При цьому якщо в одних випадках тлумачення скорочується за рахунок зменшення кількості поданого фактичного матеріалу, то в інших – за рахунок використання інших граматичних конструкцій. Наприклад, повторимо, що варіанти тлумачень глосеми *kozak* є такі: **(г-27)** *Ukrainian equivalent of "Cossack"* [366, с. 402]; **(г-28)** *Ukrainian for "Cossack"; by this period the famous Zaporozhian Host that defended a free Ukraine had lost its independence and been incorporated into the Russian army* [364, с. 401]. Глосема *verst* має три різні за обсягом тлумачення, які подають практично однакову кількість фактичних даних. Одне з тлумачень наведене вище (див. (г-23)), інші виглядають так: **(г-29)** *[Russian: versta] about .66 mile or 1.07 km* [366, с. 405] і **(г-30)** *about .66 miles or 1.067 kilometres* [365, с. 403].

У тлумаченнях деяких глосем нами були помічені друкарські помилки. Наприклад, *karbovanets* у деяких збірках визначається як **(г-31)** *[pl. karbovantsi] dollar in pre-1996 Ukrainian currency* [366, с. 401], а в інших збірках в ідентичному тлумаченні зазначений 1966 рік замість 1996 [364, с. 401; 365, с. 401]. Також глосема *kopiyka* в одному випадку визначена як **(г-32)** *[pl. kopiuku] hundredth part of a rouble; a kopeck* [366, с. 402], а в інших спостерігаємо такі варіанти правопису грошової одиниці, як *rouble* [364, с. 401] і *rubble* [365, с. 401], де, до речі, слово *a kopeck* замінене на *penny*. Унормованими є лише два з трьох варіантів правопису: *rouble* і *ruble* [319, с. 1199].

Звернемо також увагу на лексему *comrade* (укр. – *товариш*): у глосарії до збірки з текстом перекладу оповідання М. Коцюбинського "У дорозі" це слово використовується у тексті, але не включене до глосарію, проте в іншій збірці воно є глосемою, але не використовується в аналізованих у цьому дослідженні текстах (тлумачення наведене вище).

Розглянемо для порівняння глосарій, поміщений в україномовних збірках

текстів. Безумовно, спільною рисою в усіх випадках є наявність певної частини лексики, яка пояснюється у виносках внизу сторінки або у глосарії у кінці тому (збірки), але охарактеризувати їх можна по-різному.

Наприклад, глосарій до розглянутих нами збірок творів Б. Грінченка не укладався автором, а лише упорядниками або іншими членами редколегії. Більшість слів у глосарії пояснюють діалектизми, історизми та архаїзми, які у деяких випадках перекладаються засобами загальноновживаної лексики і тому не виносяться до англомовного глосарію.

Збірки творів М. Коцюбинського містять найменшу кількість приміток в оригіналі (деякі з них – авторські) та у перекладі, і також не чинять жодного збігу у виборі глосем автором, упорядником та перекладачкою.

Багато уваги поясненню малозрозумілих слів у своїх творах приділяв Г. Хоткевич, оскільки у його збірках кількість авторських приміток значна (що не завадило упорядникам додати також і власні примітки). У збірці його прозових творів 1990 року деякі авторські примітки досить близькі за змістом до приміток перекладачки: **(г-33-о)** *Кульпарків – заклад для божевільних* [353, с. 502] (виноска внизу сторінки); **(г-33-п)** *Kulparkiv – suburb of Lviv, where there is a psychiatric hospital* [366, с. 402], але таких приміток лише 4, і всі вони знаходяться у виносках внизу сторінки. Укладений упорядником глосарій містить переважно діалектизми, які передані англійською мовою іншими способами, відмінними від подання їх у глосарії.

З огляду на специфічні риси ідіолекту І. Франка, більшість збірок його творів містять глосарій "Пояснення слів", який укладений редакційною колегією і вміщує переважно діалектизми. Також по тексту зроблено виноски, в яких міститься український переклад наявних на відповідній сторінці інтерглосем німецькою та польською мовами.

Збірки творів О. Кобилянської також містять окремі глосарії з поясненнями слів, більшість з яких – діалектизми. Глосаріям у більшості випадків також передують примітки, серед яких є довідки про деяких осіб або місця, про які згадується у тексті певного твору. Сам текст супроводжується

виносками з перекладом інтергloseм (переважно німецькомовних), а також авторськими примітками.

Якщо здійснити статистичний огляд всіх вибраних гloseм, то зазначимо, що загальна кількість гloseм в 11 збірках становить 1028 одиниць. Найбільшу групу складають 458 статей (44,6 %), в яких наводяться історичні або географічні довідки про власні назви. На другому місці за кількістю – гloseми на пояснення специфічних культурних та національних понять: 237 статей (23,1 %). Далі групи статей гloseаріїв розташовуються так: пояснення історичних понять або довідки про історичні явища – 154 статті (15 %); одиниці вимірювання та грошові одиниці – 85 статей (8,3 %); пояснення семантики власних назв – 61 стаття (5,9 %); переклад інтергloseми або транслітерованої лексеми (переважно з латини, а також з української, польської та німецької мов) – 21 стаття (2 %); семантизація інтертекстуальних елементів – 16 статей (1,5 %). Найуживаніші гloseми такі: *kreutzer* (інваріант написання – *kreytsar*) – 9 разів; *kozak*, *rynsky*, *Moskal* (інваріанти написання – *Moskals*, *moskal*), *Halychyna* – по 8 разів; *Shevchenko*, *karbovanets*, *Drohobych*, *Rusyn* – по 7 разів; *kopiyka* – 6 разів.

Таким чином, гloseарії у збірках перекладів Роми Франко містять переважно власні назви, історично- та культурно-специфічні об'єкти та інтертекстуальні елементи, на відміну від приміток та гloseаріїв у збірках оригінальних текстів, що пояснюють переважно діалектизми. Особливості відбору гloseм у текстах перекладів допомагають частково зберегти національний колорит художнього тексту, а особливості тлумачень у гloseарії мають полегшити рецепцію шляхом надання читачеві додаткових фонових знань. Водночас, у деяких тлумаченнях помічені неточності різного характеру, які в цілому не чинять суттєвих перешкод сприйманню тексту.

На підставі твердження П. Донця про те, що комп'ютерні технології здатні оптимізувати концептологічний аналіз лексики [43, с. 9], ми вбачаємо перспективним створення інтегрованої електронної версії гloseарію Роми Франко з метою проведення подальших наукових досліджень.

Висновки до розділу 3

1. Семантичний та стилеметричний аспекти ідіолекту Роми Франко було оцінено за двома окремими компонентами – лексичним та лексикографічним. Зважаючи на комплексність вибірки в межах лексичного компонента, її опрацювання велося за підвибірками, в межах яких проводилися окремі кількісні вимірювання.

2. Лексичний компонент ідіолекту було виміряно за такими параметрами: відтворення власних назв, форм звертання, культурно-національних понять, історизмів та архаїзмів, інтертекстуальних елементів, інтергlosem, фразеологічних виразів, діалектизмів, іншої стилістично маркованої лексики (вигуків, емоційної, зниженої лексики), для яких було обчислено умовний кількісний та умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту.

2.1. Підвибірка по власних назвах найбільша за обсягом з усіх підвбірок і містить 1138 одиниць. У переважній більшості випадків (84 %) застосовано транслітерацію або транскрипцію у тексті перекладу. У деяких випадках спостерігаються втрати національного колориту та додаткової конотації. Втрати при перекладі компенсуються активним залученням коментарів перекладачки. Пов'язані з елементами підвбірки статті у глосарії містять інформацію, яка покликана відновити додаткову конотацію шляхом поповнення фонових знань реципієнта тексту перекладу. Умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту при відтворенні власних назв становить 3,2 %.

2.2. Переклад звертань характеризується високим ступенем точності у їх відтворенні. Для його досягнення Рома Франко використовувала транслітерацію, дослівний та еквівалентний переклад з компенсацією виражальними засобами, властивими мові перекладу. Кількість перекладацьких коментарів у глосарії – 4, очікуваний результат їх використання – збереження додаткової конотації. Загальна кількість елементів підвбірки – 425, умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту при перекладі звертань

складає 2,7 % і є найнижчим показником окремого параметру.

2.3. Найпоширеніші способи відтворення культурно-маркованих лексем у перекладі: транслітерація і транскрипція (34 випадки із 177), добір відповідника, залучення перекладацьких коментарів (32 випадки). Відмінності між українською культурою та культурами англомовних країн зумовили випадки перекладу за допомогою лексем без відповідного маркування, що спричинило семантичні втрати. Умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту за параметром "культурно-маркована лексика" становить 37,6 %.

2.4. Переклад історично-маркованої лексики у порівнянні з культурно-маркованою становить більшу проблему, оскільки наявна часова відстань. Більшість ужитих у текстах історизмів на момент їх написання не були історизмами, тому перекладацьке рішення залежало від прагматичної мети, яку поставила перед собою перекладачка стосовно особливостей рецепції тексту перекладу: (1) текст має сприйматися так, як він сприймався сучасниками автора оригінального тексту; (2) текст має сприйматися так, як він сприймається сучасними читачами тексту оригіналу, і відтворює історичний колорит епохи. Всього у підвибірці з історично-маркованою лексикою налічується 239 елементів. Рома Франко перекладає історично-марковану лексику переважно за допомогою добору еквівалента без історичного забарвлення (159 випадків), еквівалента з відповідним історичним забарвленням (37 випадків), а також засобами транслітерації з коментарем у глосарії (18 випадків). Переважання першого способу зумовлює найбільше за окремим параметром кількісне значення умовного відносного ступеня відхилення від авторського ідіолекту у перекладі – 47,1 %.

2.5. Переклад інтертекстуальних елементів Ромою Франко характеризується добором відповідників з наявних перекладів для випадків цитування канонічних текстів (28 елементів у підвибірці), а також їх авторським перекладом для інших випадків. Авторський переклад супроводжується спробами збереження інтертекстуального ефекту з

орієнтацією на широке коло читачів, що виходить за межі "інтертекстуально свідомих". Для цього використовуються різні типи форматування тексту та абзацу, а також перекладацькі коментарі безпосередньо у тексті та у глосарії. Кількість інтертекстуальних елементів у підвибірці – 63, умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту у перекладі складає – 19 %.

2.6. Основний критерій прийняття перекладацького рішення про збереження інтергloseми – ступінь спорідненості мови інтергloseми та основної мови твору, а також абетка, якою послуговується мова інтергloseми. Статистична картина за мовами інтергloseм у текстах оригіналу така: загальна кількість – 240, німецькою мовою – 73, польською – 56, латиною – 40, російською – 34, французькою – 25, інші – 11. Інтергloseми збережено у 188 випадках. Умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту знаходиться на рівні 21,7 %.

2.6.1. Інтергloseма – це іншомовний елемент у тексті, який може бути представлений одиницею тексту різних рівнів, менших за надфразну єдність (фонослово, синтагма, фраза, речення, тощо). У деяких випадках інтергloseма є інтретекстуальним елементом. Наявність інтергloseм у тексті спричиняє інтергloseмальність – явище використання іншомовних елементів у художньому тексті.

2.7. Відтворення фразеологічних одиниць у перекладі відбувалося такими способами: добір еквівалентної фразеологічної одиниці у мові перекладу, описовий стилістично нейтральний переклад, проміжні варіанти. Загальна кількість елементів підвибірки за параметром "фразеологічні одиниці" – 90. Різниця у мовних картинах світу зумовлює неможливість точного перекладу всіх фразеологічних одиниць. Основним критерієм для кількісних вимірювань є ступінь збереження образності фразеологічної одиниці у перекладі. Умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту у підвибірці по фразеологізмах – 41,7 %.

2.8. Діалектизми у текстах Роми Франко передаються переважно за допомогою стилістично нейтральної літературної лексики, оскільки їх широке

використання в оригінальних текстах не несе стилістичного навантаження. У підвибірці з діалектизмами немає жодного випадку їх перекладу за допомогою англійських територіальних або соціальних діалектизмів, а також лексем, позначених як розмовні.

2.9. Емоційно навантажена лексика (477 елементів у підвибірці) перекладена різними способами в залежності від її типу: 198 вигуків та звуконаслідувань, 152 лексеми з емотивною семантикою або вжиті в емотивному контексті, 123 – з емотивними афіксами, 5 – інше. Первинні та вторинні вигуки відтворені за допомогою їхніх еквівалентів – це не викликало значних перекладацьких труднощів через існування аналогічних явищ в обох мовах. Більший ступінь перекладацьких труднощів викликали лексеми, що мають відповідну семантику. Найбільше труднощів у перекладі українських текстів англійською мовою становить стилістично марковане використання афіксів, що досить часто трапляється в українській мові. У текстах перекладів широко використовуються різні способи компенсації за допомогою властивих англійській мові засобів – переважно додавання лексики з відповідною семантикою і контексту. Умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту – 21,3 %.

3. Числове значення змінної s , якою позначено умовний відносний ступінь відхилення від авторського ідіолекту, залежить від числових значень відповідної змінної за кожним окремим параметром $s(s_i)$, де i – номер підвибірки, який перебуває у межах $1 \leq i \leq 8$, а значення s обмежується так: $2,7 \leq s \leq 47,1$. Середнє значення для цієї величини обчислюється у такий спосіб:

$$\bar{s} = \frac{3,2 + 2,7 + 37,6 + 47,1 + 19 + 21,7 + 41,7 + 21,3}{8} \approx 24,3\%.$$

4. Текстам Роми Франко притаманне широке використання перекладацьких коментарів безпосередньо у тексті у перекладах «жіночої прози» (перших 6 томів), у глосарії у кінці кожного тому у решті видань (всього – 1028 коментарів). Класифікація статей глосаріїв така: історичні або географічні довідки про власні назви – 458 статей; пояснення специфічних

культурних та національних понять – 237; пояснення історичних понять або довідки про історичні явища – 154; одиниці вимірювання та грошові одиниці – 85 статей (8,3 %); пояснення семантики власних назв – 61; переклад інтергloseми або транслітерованої лексеми (переважно з латини, а також з української, польської та німецької мов) – 21; семантизація інтертекстуальних елементів – 16. Деяким статтям глосаріїв притаманна поліваріантність та фактичні неточності. Наявність глосаріїв спрямована на часткове збереження національного колориту художнього тексту та полегшення його рецесії.

Основні положення розділу 3 висвітлені в таких публікаціях автора [75; 77; 79; 82; 83; 85; 86; 88; 245; 246].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Художній переклад сприяє популяризації національної літератури за кордоном з одного боку, а також розвитку національної перекладацької традиції – з іншого. У контексті дослідження українсько-англійського перекладу слід зазначити, що актуальнішим видається перший бік проблеми, який пов'язаний з поширенням текстів української національної літератури за кордоном, що є частиною складнішого процесу поширення та популяризації української культури та створення позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Поширення національної культури у світі через художній переклад полягає не лише у тому, що англомовний читач має змогу прочитати твір, дізнатися про його існування, довідатися про ім'я автора та особливості жанру тощо. Важливим є також той факт, що у самому тексті часто зображаються різні сторони життя України. Незважаючи на різний ступінь художності при їх зображенні, читач все одно отримує уявлення про певні українські звичаї і традиції, імена, місця, національні поняття, політичний устрій, особливості функціонування економіки і т.д.

Період межі XIX-XX століть з цієї точки зору є цікавим для читачів та дослідників також тим, що в Україні, поділеній на той час між двома імперіями, активізувалися процеси, спрямовані на самоствердження та об'єднання нації. Крім того, в літературному процесі відбувалася боротьба та єдність різних літературно-мистецьких напрямів, а сам літературний процес розвивався не за традиційним для європейських літератур шаблоном, оскільки у ньому довго знаходили поєднання комплексні за своєю структурою напрями народництва та модернізму, де відбувався поступовий процес переходу від першого до другого. Тому серед авторів цієї доби можемо назвати як таких, що тяжіли до народництва (Б. Грінченко), так і суто модернових письменників (М. Коцюбинський, І. Франко, О. Кобилянська).

Література народництва являла собою синтез романтизму та реалізму із

залученням дидактизму. Основні характеристики цього стилю в літературі полягають у такому доборі виражальних засобів, який створює у читача враження про автора, як про представника простого народу, який для написання своїх творів використовує "просту" (проте досить багату на виражальні засоби) мову і адресує свої твори також широкому колу таких самих читачів. Такими рисами можна охарактеризувати більшість текстів типового представника українського народництва Б. Грінченка.

Основна відмінність стилю модернізму характеризується зростанням кількості різноманітних експериментів з одиницями мови. І. Франко свідомо уникав "спрощення" мови своїх творів, орієнтуючись переважно на освіченого читача. Схожі риси стилю можна побачити і в текстах Олени Пчілки та О. Кобилянської, які також цілеспрямовано працювали над розширенням лексики української мови, вводячи у тексти нові слова. У них, а також у М. Коцюбинського можна спостерігати за новими принципами побудови сюжетної лінії та новими способами використання виражальних засобів – з'являється більша кількість метафор, іншомовних елементів тощо.

Якщо окреслити загальні тенденції літературного процесу тієї доби з точки зору узагальненого стилю текстів, то можемо відзначити однозначний розвиток української мови, усталення мовної норми, розширення словникового складу, ширше використання художніх засобів – рух від "простої" мови до "складної", що означало зміну вектора щодо цільової аудиторії.

З цієї точки зору науковий інтерес становить переклад сукупності текстів, що характеризуються такою стилістичною строкатістю, одним перекладачем, оскільки можна простежити основні тенденції його *ідіолекту*, який ми визначили, як мотивований вибір перекладачем певних художніх засобів, зумовлених низкою причин, пов'язаних з процесами сприйняття та відображення світу за допомогою мовних засобів, з метою збереження прагматичного впливу на читача тексту перекладу. Як відомо, від стилю тексту залежить не лише подача інформації, але також і особливості впливу автора на адресата за допомогою тексту. Оскільки перекладач є повноцінним автором

тексту перекладу, він здійснює такий вплив на читача тексту перекладу. Сукупність різноманітних характеристик стилів усіх текстів перекладача становить його ідіолект. З іншого боку – ідіолект перекладача відображається у його текстах. Результатом цього є можливість ототожнення термінів "*ідіолект перекладача*" та "*ідіолект перекладу*", оскільки для дослідження будь-якого з двох явищ необхідно здійснити аналіз одиниць тексту перекладу. Детальний розгляд ідіолекту дає можливість зробити висновки про ідіостиль автора.

Ідіолект перекладача теоретично не може збігатися з ідіолектом автора оригінального тексту в межах теми цієї роботи, оскільки перекладач працює з текстами різних авторів, ідіолекти яких різняться. Рома Франко переклала велику кількість текстів різних авторів, ідіолекти яких не збігаються. Звідси випливає, що її ідіолект не збігається з ідіолектами українських письменників межі ХІХ-ХХ століть і являє собою унікальне явище, яке можливо дослідити на матеріалі текстів перекладів.

Рома Франко, як перекладачка, у цьому контексті має багато сприятливих передумов для здійснення успішної перекладацької діяльності. Маючи українське коріння, проте народившись у Канаді у сім'ї українських емігрантів, вона пройшла становлення особистості у білінгвальному середовищі, що зумовило високий рівень знань обох мов – української та англійської. Фахова філологічна освіта сприяла інтуїтивному відчуттю мови та її норми. Після завершення педагогічної кар'єри у галузі української філології в канадському вищому навчальному закладі Рома Франко відчула потребу у поповненні корпусу англійських перекладів творів української національної літератури. Про обізнаність щодо англійських перекладів українських художніх текстів свідчить те, що для перекладу вона намагалася обирати переважно такі твори, які до цього ще не були перекладені англійською мовою, хоча в Україні вважаються загальноновизнаними зразками класики національної літератури.

Для поширення своїх перекладів Рома Франко заснувала власне видавництво Language Lanterns Publications, яке публікує та реалізує перекладні видання і існує за рахунок прибутків від реалізації цих видань та благодійних

внесків. Перекладацький доробок Роми Франко значний, оскільки кількість видань перекладної літератури налічує 24 назви (не враховуючи навчально-методичного комплексу для вивчення української мови, адресованого англомовній аудиторії). Спектр перекладених текстів досить різноманітний, проте охоплює далеко не всі епохи української літератури – це переважно мала та середня проза межі ХІХ-ХХ століть, а також невелика кількість текстів радянської доби і один твір дитячої літератури кінця ХХ століття.

Вибір текстів саме цієї доби є типовим для перекладачки, тому він дає більше можливостей для вивчення її ідіолекту.

Для проведення такого дослідження була розроблена комплексна методика, яка базується на здобутках світового перекладознавства. Крім загальнонаукових методів (аналіз, синтез, дедукція, індукція і т.д.) було використано спеціальні методи – спеціальний аналіз (загальний, зіставний, контекстуальний, лінгвокультурний, трансформаційний), спостереження, основний випадковий відбір, синхронне зіставлення, а також релевантні елементи квантитативних методів.

Використані квантитативні методи включають методи статистики, якими послуговується стилеметрія, проводячи переважно лінгвостатистичне та імовірнісне вивчення різних лінгвістичних явищ. Проведене дослідження стилеметричного аспекту ідіолекту перекладів Роми Франко передбачало кількісне вимірювання ступеня трансформацій у перекладі за параметрами, а не лише їх наявність чи відсутність. Таким чином вдалося поєднати кількісний і якісний бік дослідження ідіолекту.

Згідно з розробленою методикою нами було досліджено відхилення від авторського ідіолекту у межах його стилеметричного та семантичного аспектів в комплексі за його двома окремими компонентами – лексичним та лексикографічним. Для системного представлення результатів дослідження лексичний компонент розглядався за окремими параметрами: особливостями перекладу власних назв, форм звертання, культурно маркованої лексики, історично маркованої лексики, інтертекстуальних елементів, інтергloseм,

фразеологічних виразів, діалектизмів та емоційно навантаженої лексики.

Власні назви у текстах Роми Франко відтворюються досить точно. Слід відзначити врахування перекладачкою їхніх національних особливостей, а також нормативних документів при транслітеруванні. Для низки випадків перекладачці вдається зберегти додаткову конотацію. Як результат, можемо відзначити високий ступінь близькості мовностилістичних особливостей власних назв у текстах оригіналу та перекладу.

Ще більший ступінь близькості спостерігається при перекладі *звертань*. Для відтворення українських форм звертання так само використовується транслітерація, а також дослівний та еквівалентний переклад, прийоми компенсації засобами контексту тощо.

Переклад *культурно-маркованої лексики* показав досить високий ступінь розбіжностей між стилем оригінального та перекладного тексту. Транслітерація використовувалася у меншості випадків. Частіше перекладачка вдавалася до добору відповідника у звичній для англомовного читача культурі, за потреби використовуючи перекладацький коментар.

Найбільший ступінь розбіжностей між мовостиліями оригінальних та перекладних текстів простежується у перекладі *історично-маркованої лексики*. Найчастіше Рома Франко для цього використовує також стилістично нейтральний еквівалент з культури-реципієнта, у частині випадків аналогічний історизм з культури-реципієнта, у деяких випадках – транслітерацію.

При відтворенні *інтертекстуальних елементів* ступінь близькості ідіолектів можемо визначити як середній. Інтертекстуальний ефект у перекладі досягається переважно за рахунок засобів форматування тексту та додаткової пунктуації.

При відтворенні *інтергloseм* також має місце середній ступінь близькості стилів текстів. Для його досягнення перекладачка враховує не лише семантику кожної з них, але також і певні позалінгвістичні чинники, як от – ступінь спорідненості мови інтергloseми з українською та англійською мовами. Для дослідження цього параметру ідіолекту нами було обґрунтовано і

запропоновано до використання у лінгвістичній терміносистемі такі терміни, як *інтергლოსальність* (використання іншомовних елементів у тексті) та *інтергloseма* (іншомовний елемент у тексті).

Переклад *фразеологічних виразів* становить труднощі для перекладача, і досліджені нами тексти – не виняток. З огляду на ряд об'єктивних причин Рома Франко використовує різні способи перекладу – добір еквівалентної одиниці в англійській мові, добір стилістично маркованої одиниці іншого типу, добір стилістично нейтральної фрази або слова. Тут відзначаємо досить високий ступінь розбіжностей між стилями текстів в оригіналі та перекладі.

Вжиті в оригінальних текстах *діалектизми* перекладені переважно за допомогою стилістично нейтральної лексики, що, з одного боку, дає підстави відзначити різницю між стилями пар текстів, з іншого – такої різниці не відзначати, оскільки ці критерії залежать від особливостей рецепції оригінальних текстів – адже не всі реципієнти сприймають діалектизми як стилістично марковані одиниці.

Відтворення *емоційно навантаженої лексики* (вигуків, лексем з відповідною семантикою та емотивними афіксами) характеризується середнім ступенем близькості мовостилів оригіналу та перекладу. Для досягнення такого ефекту Рома Франко використовує різні лексичні та контекстуальні засоби компенсації.

При перекладі переважної більшості описаних нами видів лексичних одиниць перекладачка використовує власні коментарі, вміщуючи їх безпосередньо у текст або у *гlossарій*. Система таких коментарів становить інший компонент досліджуваних аспектів ідіолекту – лексикографічний. Статті глосаріїв покликані надати читачеві додаткові фонові знання і цим полегшити рецепцію текстів.

Таким чином, отримуємо комплексний мовостиль текстів Роми Франко, на основі якого впливають характеристики ідіолекту її перекладів, який можна охарактеризувати як в міру простий, проте із залученням значного словникового складу мови, з широким використанням різноманітних

виражальних засобів, а також такий, що містить певну кількість іншомовних та інтертекстуальних елементів і характеризується різноманітністю хронотопів, незважаючи на їхні спільні риси з точки зору країни та доби, що зображається у творах.

Якщо зіставити такий стиль текстів з провідними мовностилістичними рисами текстів англо-канадської літератури межі XIX-XX століття, то можемо відзначити ряд спільностей: елементи дидактизму, наявність метафор та інших виражальних засобів, деякі спільні морально-етичні проблеми.

Отже, з огляду на основні риси стилю текстів перекладів Роми Франко, можемо відзначити подібність їх рецепції до способу сприймання оригінальних текстів сучасною україномовною аудиторією. Водночас, перекладачці не всюди вдається уникнути демонстрації власного ідіолекту на користь відтворення ідіолекту автора оригінального тексту, що, однак, не вважається ознакою низької якості перекладу з точки зору сучасного перекладознавства, що утвердилася після "культурного повороту".

Практичні результати проведеного нами дослідження дозволили перевірити і підтвердити його гіпотезу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженнях стилістичних трансформацій при перекладі інших прозових текстів, а також в межах інших напрямків перекладу. Бачиться можливим застосування прийомів формалізації для дослідження інших стилеметричних величин. Вважаємо за доцільне також подальше дослідження перекладацького доробку Роми Франко в різних аспектах та у комплексі.

СПИСОК НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авессаломова Г.С., Пульхритудова Е.М. Натурализм // Краткая литературная энциклопедия / Гл. ред. А.А. Сурков; Редколлегия: Х.Ш. Абдусаматов и др. Москва, 1962–1978. Т. 5: Мурари – Припев. Москва, 1968. С. 129–135.
2. Алтухова С.В. Проблема перекладу німецьких та російських компаративних фразеологізмів з назвами тварин // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. № 4. 2012. С. 44–47.
3. Ангерчік Є.Д. Експресивно забарвлена лексика як елемент розмовно– побутового стилю в українсько-англійському перекладі (на матеріалі твору О. Гончара "Собор") // Наукові записки. Серія "Філологічна". Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія". Вип. 25. 2012. С. 5–7.
4. Андреев В.С. Моделирование индивидуального стиля (на основе лингвистических характеристик) : монографія. Москва, 2012. 248 с.
5. Андрієнко Т.П. Стратегії очуження й одомашнення в перекладі художнього дискурсу з англійської мови на українську : монографія. Київ, 2011. 265 с.
6. Аникст А.А., Мотылева Т.Л., Брагинский И.С. Реализм // Краткая литературная энциклопедия. Москва, 1962–1978. Т.1–9. Т. 6: Присказка – "Советская Россия". Гл. ред. А.А. Сурков. Москва, 1971. С. 205–227.
7. Анохіна Т.О. Лакуни ретрансльованих перекладів // Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. № 71. С. 12–17.
8. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. статей / П.Е. Бухаркин (науч.ред.); Санкт-Петербургский гос. ун-т. С.Пб., 1999. 444 с.
9. Багринцева Н.В. Проблемы передачи содержания культурных концептов в процессе перевода // Перевод и переводческая компетенция : коллектив.

- моногр. / Регион. открытый соц. ин-т ; Багринцев А.Ф. и др. ; редкол.: Провоторов В.И. (отв. ред.) и др. Курск, 2003. С. 79–93.
10. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва, 1975. 240 с.
  11. Бахтин М.М. Многоязычие, как предпосылка развития романного слова // Бахтин М.М. Собрание сочинений : в 7 томах. Т.5. Работы 1940-х – начала 1960-х годов / Ред. С.Г. Бочаров, Л.А. Гоготишвили. Москва, 1997. С. 157–158.
  12. Безуглая Л.Р. Семантика и прагматика: к проблеме соотношения понятий // Когниция, коммуникация, дискурс. 2015. № 10. С. 8–26.
  13. Безребра Н.Ю. Лінгвостилістичний та семантико-когнітивний аспекти поезики Е. Дікінсон : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2007. 19 с.
  14. Бен Г.Е. Неоромантизм // Краткая литературная энциклопедия. Москва., 1962–1978. Т. 1–9. Т. 5: Мурари – Припев. Москва, 1968. С. 233–235.
  15. Білецький О.І. Борис Грінченко // Зібрання праць. У 5-ти т. / Ред. колегія: М.К.Гудзій (голова) та інші. Київ, 1965. Т. 2: Українська література ХІХ – початку ХХ століття / Упорядкування та примітки М.Л. Гончарука. Ред. М.Є. Сиваченко. 1965. С. 586–595.
  16. Білецький О.І. Художня проза І. Франка // Зібрання праць. У 5-ти т. / Ред. колегія: М.К.Гудзій (голова) та інші. Київ, 1965. Т. 2: Українська література ХІХ – початку ХХ століття / Упорядкування та примітки М.Л. Гончарука. Ред. М.Є. Сиваченко. 1965. С. 412–461.
  17. Богуш А.М. Становлення і розвиток розуміння мовлення дітьми раннього віку в контексті дискурсивної лінгвістики // Наука і освіта : Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. 2011. № 2. С. 3–7.
  18. Болдирева М., Сітко А. Переклад англомовних вигуків // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали V Міжнар. наук.–практ. конф., 06.04 – 07.04.2012 / За заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І.

- Сидоренка ; Нац. авіац. ун-т (Україна), Гуманіт. ін-т, Каф. англ. філол., Сиб. федер. ун-т (Російська Федерація), Ін-т економіки, упр. та природокористування, Каф. ділової інозем. мови. Київ, 2012. С. 52–56.
19. Бондаренко Є.В. Мова й ідеологія: інформаційний вплив на картину світу // Мовні та концептуальні картини світу. 2016. Вип. 55, присвячений 100-річчю Ю.О. Жлуктенка. С. 65–71.
  20. Бондарчук Л. Відтворення іншомовних вкраплень як елемент стилістичного трансформування оригіналу (на матеріалі перекладу текстів економічного змісту) // Наукові записки. Випуск 89 (1). Серія: філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. Кіровоград, 2010. С. 141–144.
  21. Брандес М. Стиль и перевод // Тетради переводчика. Ученые записки / Под ред. Л.С. Бархударова. № 5. Москва, 1968. С. 75–92.
  22. Буз Л., Гуменний М. Своєрідність сюжету в дитячих оповіданнях М. Коцюбинського // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. Вип. 16 / Редкол.: А.В. Козлов (відп. ред.) та ін. Київ, 2003. С. 495–502.
  23. Бутакова Л.О. Авторское сознание в поэзии и прозе: когнитивное моделирование. Барнаул, 2001. 283 с.
  24. Венгренивська М.А. Творча майстерня перекладача (Збірка теоретичних розвідок) : навч. посіб. Київ, 1998. 90 с.
  25. Верховин С.С. К вопросу о лингвотеретических основах методик авторизации текста // Учёные записки ЗабГГПУ. 2013. № 2 (49). С. 22–27. URL : www.uchzap.com/ru/journals/516&usg=aovvaw0lgkba-jlkrw_c-r4vebi3 (дата обращения 25.09.2017).
  26. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. Москва, 1978. 174 с.
  27. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва, 1980. 342 с.
  28. Волошук В.І. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль: питання термінології // Наукові праці: наук.–метод. журн. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2008. Вип. 79. Т. 92. С. 5–8.

29. Галапчук Е.М. Перевод собственных имен // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі: Зб.наук.пр. / С.О. Швачко та ін. (відп. ред.); Сумський держ. ун-т, Запорізький держ. ун-т. Суми, 1999. С. 11–12.
30. Галас А.С. Соціальна зумовленість розвитку перекладацьких стратегій // Мова і суспільство, 2010. Вип. 1. С. 189–198.
31. Гальперин И.Р. Избранные труды. Москва, 2005. 255 с.
32. Гениева Е.Ю. Литературная ситуация на рубеже веков: Английская литература на рубеже XIX и XX веков // История всемирной литературы : В 8 томах / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А.М. Горького. Москва, 1983–1994. На титл. л. изд.: История всемирной литературы: в 9 т. Т. 8. 1994. С. 368–374.
33. Головин Б.Н. Язык и статистика. Москва, 1970. 190 с.
34. Гоца Н. Труднощі перекладу фразеологізмів із зоонімічним компонентом // Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 4–5 жовтня 2013 р.) / За ред. Б.І. Гінки, І.П. Задорожної, І.Я. Яцюка. Тернопіль, 2013. С. 155–156.
35. Грек Л.В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філ. наук. Київ, 2006. 18 с.
36. Грек Л.В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози) : дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2006. 208 с.
37. Гужва О.О. Ввічливість як концепт та категорія культури спілкування // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С. 70–71.
38. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів : Літопис, 1997. 297 с.
39. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі : дис... д-ра філол. наук: 10.02.16. Ужгород, 1999. – 446 с. + 747 с. дод.

40. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі : дис... д-ра філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 580 с.
41. Дзюбенко А.И. К проблеме исследования эмоций в различных областях гуманитарного знания // Альянс наук: вчений вченому : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 лют. 2011 р. : У 8 т. Дніпропетровськ: Біла К.О., 2011. Т. 4 : Наукові праці з філології. 2011. С. 45–49.
42. Дикань В.В. Коннотативна нерівноцінність англійських та українських фразеологічних одиниць // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі: Зб.наук.пр. / С.О. Швачко та ін. (відп. ред.); Сумський держ. ун-т, Запорізький держ. ун-т. Суми, 1999. С. 19–21.
43. Донец П.Н. Метод електронно-лексикографического поиска и концептология. Вестн. Харьковского ун-та. Вып. 1023. 2012. С. 6–9.
44. Дорошкевич О.К. Реалізм і народність української літератури ХІХ ст. / АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка. Київ, 1986. 311 с.
45. Дудка Л.А. Вигуки як супутники імперативу // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей ХІІ наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С. 96–98.
46. Ерофеев В.В. Введение: Канадская литература на рубеже ХІХ и ХХ веков // История всемирной литературы : В 8 томах / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А.М. Горького. Москва, 1983–1994. На титл. л. изд.: История всемирной литературы: в 9 т. Т. 8. 1994. С. 545.
47. Ерофеев В.В. Англоязычная литература: Канадская литература на рубеже ХІХ и ХХ веков // История всемирной литературы : В 8 томах / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А.М. Горького. Москва, 1983–1994. На титл. л. изд.: История всемирной литературы: в 9 т. Т. 8. 1994. С. 545–546.
48. Ерофеев В.В. Литература на английском языке: Канадская литература второй половины ХІХ в. // История всемирной литературы : В 8 томах / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А.М. Горького. Москва, 1983–1994. На титл. л. изд.: История всемирной литературы: в 9 т. Т. 7. 1991. С. 568–569.

49. Єрмоєнко І.В. Особливості перекладу фразеологічних одиниць художнього твору російською мовою (на матеріалі роману Е.Т.А. Гофманна "Житейские воззрения кота Мурра") // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С. 108–109.
50. Єфремов С. Історія українського письменства / за ред. М.К. Наєнка. Київ, 1995. 538 с.
51. Жмаєва Н.С. К вопросу о применении метода "думай вслух" (think aloud) в переводческих исследованиях // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. 2014. № 19. С. 24–31.
52. Журавлева Н.Н. Применение количественных методов при анализе стиля автора и решении проблем атрибуции // Вестник Тюменского государственного университета. Филология. 2012 № 1. С. 150–155. URL : <https://vestnik.utmn.ru/humanitates/vypuski-arhiv/philology/2012/110> 337/ (дата обращения: 4.02.2018).
53. Зайцева К.Б., Бакастова Т.В., Кузнецова О.А., Тодорова Н.Ю. Номинация заглавного персонажа в оригинале и переводе художественного произведения // Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста: Сб. науч. тр. / Одесский ГУ им. И.И. Мечникова; Редкол.: В.А. Кухаренко (отв. ред.) и др. Одесса, 1986. С. 51–62.
54. Заяць В.М. Методи зіставлення статистичних характеристик при формуванні вибірок у лінгвістиці // Інформаційні системи та мережі : збірник наукових праць. Львів, 2010. С. 296–305.
55. Зверев А.М. Литература США на рубеже XIX и XX веков // История всемирной литературы : В 8 томах / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А.М. Горького. Москва, 1983–1994. На титл. л. изд.: История всемирной литературы: в 9 т. Т. 8. 1994. С. 513–544.
56. Зенков А.В. Отклонения от закона Бенфорда и распознавание авторских особенностей в текстах // Компьютерные исследования и моделирование.

2015. Т. 7, № 1. С.197–201. URL : http://vst.ics.org.ru/uploads/crmissues/crm_2015_1/15115.pdf (дата обращения: 4.02.2018).
57. Зеров М. Пам'яті М. Коцюбинського // Зеров М. Українське письменство / М. Зеров ; упоряд. М. Сулима. Київ, 2003. С. 139–143.
58. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів, 1989. 216 с.
59. Зорівчак Р. Сприйняття творчості та особистості Івана Франка як символу інтелектуальної України в англомовному світі // Українське літературознавство. 2014. Вип. 78. С. 3–14.
60. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія : на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою. Львів, 1983 . 172 с.
61. Зорівчак Р. П. Українська література в Канаді // Енциклопедія сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014–2018. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11020 (дата звернення: 4.04.2018).
62. Іваницька М.Л. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах : монографія. Чернівці, 2015. 604 с.
63. Калимон Ю., Кульчицький І., Ліхнякевич І. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2014. № 5. С. 226–229.
64. Калинова сопілка // Українські народні казки. URL: http://nashakazka.org.ua/pages/kalinova_sopilka.html (дата звернення: 12.03.2014).
65. Калустова О.М. Інтерференція як чинник буквалізмів при перекладі // Міжкультурна комунікація. Теорія і практика перекладу. Київ, 2003. С. 194–201.
66. Кальниченко О.А. , Зарубіна З.В. Концепція перекладу Андре Лефевра та її термінологія // Вісник Харківського національного університету імені

- В.Н. Каразіна. Сер. : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2014. № 1102, вип. 77. С. 210–218.
67. Кам'янець А.Б. Відтворення інтертекстуальної іронії в англо-українському художньому перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2009. 19 с.
  68. Кам'янець А.Б., Некряч Т.Є. Інтертекстуальна іронія і переклад. Монографія. Київ, 2010. 176 с.
  69. Катарский И.М. Литература на английском языке: Литература Канады: История всемирной литературы. Т. 5. Раздел пятый. Глава вторая // История всемирной литературы : В 8 томах / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А.М. Горького. Москва, 1983–1994. На титл. л. изд.: История всемирной литературы: в 9 т. Т. 5. 1988. С. 444–446.
  70. Кирчанів М.В. Америка & Україна: література і ідентичність. Вороніж, 2010. 162 с. URL : http://ejournals.pp.net.ua/_ld/1/151_Ukrajinu__Ameru.pdf (дата звернення: 19.05.2011).
  71. Климович Н. Интертекстуальность и перевод // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2013. С. 198–203.
  72. Княжева Е.А. Оценка качества перевода: проблемы теории и практики // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2010. № 2. С. 190–195.
  73. Ковалева К.И. Оригинал и перевод: два лица одного текста. Москва, 2001. 98 с.
  74. Ковалів Ю.І. Абетка дисертанта: Методологічні принципи написання дисертації : Посібник / Худож. оформ. Д.В. Мазуренка. Київ, 2009. 460 с.
  75. Козачук А.М. Англомовний переклад української діалектної лексики як чинник стильової трансформації тексту // Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика : матер. Міжнародної наук. конф. / М-во осв. і науки України; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; редколег. : В.О. Огнев'юк,

- Л.Л. Хоружа, О.Є. Бондарева, І.Р. Буніятова, Я.О. Поліщук та ін. Київ, 2013. С. 173–178.
76. Козачук А.М. Використання кіл Ейлера у перекладознавстві // Комуникативний дискурс у полікультурному просторі : матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (6–7 жовтня 2017 р.). Миколаїв, 2017. С. 182–183.
77. Козачук А.М. Відхилення від авторського мовостилю при перекладі фразеологізмів (на матеріалі перекладів Роми Франко) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. Вінниця, 2016. Вип. 23. С. 258–265.
78. Козачук А.М. Елементи формалізації у методології досліджень зі стилістики художнього перекладу // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015) : матеріали II Міжнародної наукової конференції / відп. ред. Н.Я. Яцків ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2015. С. 309–311.
79. Козачук А.М. Інтергლოსальність та інтергloseма у перекладознавстві // Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 4–5 жовтня 2013 р.) / За ред. Б.І. Гінки, І.П. Задорожної, І.Я. Яцюка. Тернопіль, 2013. С. 158–160.
80. Козачук А.М. Комплексний підхід до аналізу перекладу художнього тексту // Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 1–2 грудня 2016 року / упоряд. А.І. Анісімова. Дніпро, 2016. С.89–92.
81. Козачук А.М. Особливості мовостилю малої прози Б. Грінченка, Г. Хоткевича та М. Коцюбинського (порівняльний аспект) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: "Філологія". 2013. № 1080. Вип. 69. Харків, 2013. С. 190–194.

82. Козачук А.М. Особливості структури та змісту глосарію збірок перекладів Роми Франко (на прикладі збірок "From Days Gone By", "Brother Against Brother", "Between the Trenches") // Наукові записки. Випуск 126. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2014. С. 363–367.
83. Козачук А.М. Передача інтергloseм в українсько–англійському художньому перекладі // Мовознавчий вісник : Зб. наук. пр. / МОН України; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред. Г.І. Мартинова. Черкаси, 2014. Вип. 19. С. 209–214.
84. Козачук А.М. Перекладацький доробок Роми Франко: загальний огляд // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2011. № 58. С. 37–40.
85. Козачук А.М. Прочитання українських історизмів у художніх англійських перекладах межі ХХ–ХХІ ст. // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2013. С. 208–214.
86. Козачук А.М. Реалії в контенті глосарію: зв'язок зі стилем тексту // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С.155–157.
87. Козачук А.М. Стиль тексту з позиції перекладача // Наукові записки. Серія "Філологічна". Острог, 2012. Вип. 25. С. 58–61.
88. Козачук А.М. Українсько-англійський переклад емоційної лексики на сучасному етапі (на матеріалі текстів малої прози) // Теоретична і дидактична філологія : Збірник наукових праць. Випуск 15. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 204–213.
89. Колесникова О. Відтворення інтертекстуальних зв'язків під час перекладу сучасної англійської художньої літератури на українську мову // Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес : Матеріали Міжнародної науково-практичної

- конференції (Тернопіль, 4–5 жовтня 2013 р.) / За ред. Б.І. Гінки, І.П. Задорожної, І.Я. Яцюка. Тернопіль, 2013. С. 160–161.
90. Коломієць Н.Є. Своєрідність художнього вираження соціально–психологічних аспектів особистості в поезії та малій прозі Б.Д. Грінченка // Вісник Запорізького державного університету : Збірник наукових статей. Філологічні науки. Запоріжжя, 2000. № 1. С. 84–90.
  91. Коломієць Л.В., Москаленко М.Н. Опис художніх перекладів 1920–30–х років // Хист і Глузд: теорія і практика перекладу. Харків, 2011. С. 276–364.
  92. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода : монографія / В.Н. Комиссаров ; предисл. М.Я. Цвиллинг. Изд. 2–е, доп. Москва, 2007. 166 с.
  93. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. Київ, 2003. 280 с.
  94. Корольова Т., Пеліна О. Особливості перекладу українських прагматонімів англійською мовою // Слов'янський збірник. 2015. Вип. 19. С. 174–183.
  95. Корольова Т.М., Могилевський В.І., Сивокінь Г.В. Текст та дискурс як елементи комунікації // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. 2010. № 10. С. 39–46.
  96. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник. Вінниця, 2003. 448 с.
  97. Косів Г.М. Перекладацький метод Віри Річ як інтерпретатора української художньої літератури : дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Львів, 2006. 224 с.
  98. Коткова Л. І. Ідіостиль, індивідуальний стиль і ідіолект: проблеми розмежування // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Філологічні науки. 2012. Кн. 2. С. 26–29.
  99. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. Видання 2–ге, виправлене і доповнене. Київ, 2006. 464 с.
  100. Кравченко М.В. Мова і стиль творів Бориса Грінченка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2001. 20 с.

101. Кульчицький В., Шуст Р. Копа // Довідник з історії України / за ред. І. Підкови та Р. Шуста. Київ, 1993. С.5. URL : http://history.franko.lviv.ua/Шк_5.htm (дата звернення: 28.11.2015).
102. Кушина Н.І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англomовних перекладах : дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 1998. 219 с.
103. Лабунец Н.В. Русская географическая терминология в ситуации языкового контакта : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. філол. наук. Екатеринбург, 2007. 51 с. URL : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1722/1/urgu0495s.pdf> (дата обращения: 13.08.2013).
104. Ладыненко А. Авторский перевод как разновидность интерпретации иноязычных вкраплений в художественном тексте // Фаховий та художній переклад : теорія, методологія, практика: матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2013. С. 245–248.
105. Лебідь А. Творча путь М. Коцюбинського // Коцюбинський М. Вибрані твори / Ред. А. Лебідь. Київ, 1926. С. VII–XXXI.
106. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Чем вызываются лексические трансформации в переводе? // Тетради переводчика. Ученые записки. № 12. Москва, 1975. С. 50–69.
107. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. Винница, 2007. 264 с.
108. Лівницька І. Проблема дефініції та перекладу реалій в художньому тексті // Наукові записки. Випуск 81 (4). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. Кіровоград, 2009. С. 173–178.
109. Ляшенко Т. Розвиток стилістики і поняття стилю у германістиці // Наукові записки. Випуск 81 (2). Серія: філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. Кіровоград, 2009. С. 142–144.

110. Мартынюк А. П. Лингвистика эмоций в интеграционной перспективе // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. Київ, 2012. Т. 15, № 2. С. 90–97.
111. Мацевко-Бекерська Л.В. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології : монографія. Львів, 2008. 408 с.
112. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. Москва, 1996. 208 с.
113. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик. 3.изд. Київ, 2004. 158 с.
114. Мироненко В. К вопросу о сущности понятия "стиль" и составляющих стиля художественного текста // Наукові записки. Випуск 81 (2). Серія: філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. Кіровоград, 2009. С. 217–221.
115. Мирский Д. Романтизм // Литературная энциклопедия : В 11 т. М., 1929–1939. Т. 10. Москва., 1937. С. 17–37. URL : <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclor/lea/lea-0171.htm> (дата звернення: 15.07.2011).
116. Морозова І.І. Мовна особистість жінки у драматургії вікторіанської доби // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 644–649.
117. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. 2008. № 811. С. 41–45.
118. Мороховский А.Н. Избранные труды : монографія. Київ, 2011. 590 с.
119. Мошкович В.В. Адекватность и эквивалентность как основополагающие критерии оценки качества перевода: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.20. Тюмень, 2014. 24 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/1976215/> (дата звернення: 2.07.2015).
120. Муратова В.Ф. Феномен ідіолекту та проблема його перекладу // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Філологічні науки. 2014. Кн. 3. С. 119–122.
121. Мушніна О.О. Особливості відтворення фразеологічних одиниць при перекладі наукової та художньої прози // Міжкультурна комунікація. Теорія і практика перекладу. Київ, 2003. С. 182–190.

122. Николаев П.А. Критический реализм (19 – 20 в.в.) // Словарь по литературоведению. URL : <http://nature.web.ru/litera/3.1.2.html> (дата обращения: 22.07.2011).
123. Николаев П.А. Модернизм (20 в.) // Словарь по литературоведению. URL : <http://nature.web.ru/litera/3.2.3.html> (дата обращения: 22.07.2011).
124. Николаев П.А. Романтическая литература (кон. 18 – первая пол. 19 в.) // Словарь по литературоведению. URL : <http://nature.web.ru/litera/3.1.1.html> (дата обращения: 22.07.2011).
125. Николаев П.А. Символизм (конец 19 – начало 20 в.в.) // Словарь по литературоведению. URL : <http://nature.web.ru/litera/4.1.5.html> (дата обращения: 22.07.2011).
126. Никонов В.А. Имя и общество. Москва, 1974. 278 с.
127. Нормативна таблиця для відтворення українських власних назв засобами англійської мови // Рішення Української комісії з питань правничої термінології № 9. Протокол № 2 від 19 квітня 1996 р. URL : <http://www.brama.com/art/transliterationu.html> (дата звернення: 23.01.2012).
128. Овсієнко Л.О. Особливості комунікативної взаємодії у конфліктній ситуації спілкування // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С. 238–240.
129. Одинцов В.В. Стилистика текста. 2–е изд., стер. Москва, 2004. 263 с.
130. Оришечко Т.А. Відтворення вигуків лексики в художньому перекладі (англо–український та українсько–англійський напрямки) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2010. 302 с.
131. Остроушко В.Б. До проблеми перекладу вигуків // Проблеми перекладознавства, комунікативної та когнітивної лінгвістики / І. Шевченко (ред.). Харків, 2003. С. 53–55.
132. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ, 1997. 360 с.

133. Павлишенко О.А. Квантитативні характеристики лексико–семантичних полів дієслова в авторських текстах англomовної художньої літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філ. наук. Львів, 2017. 24 с.
134. Павлишенко О.А. Стилеметричні аспекти субмодальних психосемантичних полів дієслова в авторському лексиконі // Іноземна філологія. 2008. Вип. 120. С. 104–110.
135. Павлова А. Оценка качества перевода // Вестник ПНИПУ. Проблемы языкознания и педагогики. 2012. № 6. С.18–39. URL : vestnik.pstu.ru/get/_res/fs/file.pdf/1716/A.B.+Павлова+ОЦЕНКА+КАЧЕСТВА+ПЕРЕВОДАfile.pdf (дата звернення: 2.07.2015).
136. Павловская О.Е., Пономаренко И.Н. Вариативность семантики термина ‘стиль’ в пространстве гуманитарных наук // Культура народов Причерноморья. 2004. № 49, Т.1. С. 183–185.
137. Партико З.В. Прикладна і комп’ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності. Львів, 2008 224 с.
138. Пелипенко О.А. Проблеми передачі власних назв при перекладі з української мови // Матеріали Всеукраїнського щорічного науково-практичного семінару з питань практики перекладу та підвищення конкурентоспроможності перекладацьких послуг / Упоряд. В.О. Сосновська. Київ, 2005. С. 27–31.
139. Пермінова А.В. Еволюція теоретичних моделей перекладу // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. 2017. Вип. 34. С. 68–73.
140. Пирс Ч. Начала прагматизма / Перевод с английского, предисловие В.В. Кирющенко, М.В. Клопотина. СПб, 2000. 352 с.
141. Пікалова А.О., Алексеева О.О. Зіставний аналіз засобів творення експресивності тексту (на матеріалі англійського перекладу роману М. Стельмаха "Кров людська – не водиця") // "Фаховий та художній переклад : теорія, методологія, практика", міжнародна науково-практична

- конференція (4 ; 2011 ; Київ). Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції "Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика", 1–2 квітня 2011 р. / Нац. авіац. ун-т ; за заг. ред.: А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2011. С. 236–240.
142. Погребенник Ф. Гнат Хоткевич і його історична проза // Хоткевич Г.М. Авірон; Довбуш : Повісті. Оповідання / Упоряд., авт. післямови Ф.П. Погребенник. Київ, 1990. С. 539–553.
143. Погрібний А.Г. Літературні явища і з'яви : статті. Портрети. Силуети. Наближення. Київ, 2009. 687 с.
144. Полікарпова Ю. Інтертекстуальність і переклад: семіотичний підхід // Наукові записки. Випуск 95 (1). Серія : філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград, 2011. С. 431–435.
145. Приходько В.Б. Інтертекстуальність як проблема перекладу // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Філологічні науки". 2017. № 1 (13). С. 262–266.
146. Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею: Постанова // Постанова Кабінету Міністрів України Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею. 27 січня 2010 р. № 55. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF/print1433768494449412> (дата звернення: 5.11.2014).
147. Пушкін О. Євгеній Онегін / Пер. : М. Рильський // Рильський М. Твори у двадцяти томах. Т. 5 Поетичні переклади. Київ, 1984. С. 123–286.
148. Радчук В.Д. Протей чи Янус? Про різновиди перекладу // Грані сучасного перекладознавства : монографія / за ред. О.Г. Фоменко. Запоріжжя, 2011. С. 50–77.
149. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків, 2012. 375 с.
150. Ребрій О.В. Експериментальне дослідження когнітивних механізмів творчості у перекладі // Науковий вісник Херсонського державного

- університету. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація. 2016. Вип. 1. С. 48–53.
151. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвист. теории перевода. Москва, 1974. 216 с.
152. Рихло О.П. Відтворення мовно-стилістичних особливостей творів Е.А. По в українських перекладах : дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Чернівці, 2001. 303 с.
153. Робертс Ч. Бійка за здобич / Пер. Н. Романович // Літературно-науковий вістник. 1911. кн. 3. С. 631–634.
154. Робертс Ч. Король огненних обручів / Пер. Н. Романович // Літературно-науковий вістник. 1911. кн. 2. С. 373–391.
155. Робертс Ч. Небезпека зеленої саги. Переклала Н. Романович // Літературно-науковий вістник. 1911. кн. 4. С. 135–140.
156. Робертс Ч. Пан скляного дому / Пер. Н. Романович // Літературно-науковий вістник. 1911. кн. 1. С. 208–214.
157. Романюга Н.В. Лінвостилістичний та семіологічний виміри відтворення художнього світу автора (на матеріалі англomовних перекладів української малої прози кінця ХІХ – першої чверті ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2012 . 20 с.
158. Рудницька Н.М. Часова дистантність художнього твору як проблема перекладу (на матеріалі перекладів "Кентерберійських оповідей" Дж.Чосера сучасною англійською, німецькою, українською та російською мовами) : дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2005. 252 с.
159. Рылов Ю.А. Семантические доминанты языковой картины мира и перевод // Перевод и переводческая компетенция : коллектив. моногр. / Регион. открытый соц. ин-т ; Багринцев А.Ф. и др. ; редкол.: Провоторов В.И. (отв. ред.) и др. Курск, 2003. С. 136–149.
160. Салимова Ф. О некоторых стилистических особенностях перевода художественного текста (на материале романа Ги де Мопассана "Милый

друг") // Лингвостилистические особенности функциональных жанров. Переводческий аспект: Сб. науч. тр. Ташкент, 1986. С. 61–64.

161. Самохіна В.О. Діалектико-діалогічна сутність феномена інтертекстуальності як поліфонії текстів // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2015. Вип. 81. С. 21–28.
162. Світленко С.І. Народництво в Україні: сучасний погляд на проблему (Закінчення) // Український історичний журнал. 1997. № 4. С. 29–38.
163. Семенец О.Е., Сизенко С.С. К вопросу о потерях при переводе // Теорія і практика перекладу. Вип. 5: Респ. міжвід. наук. збірник. Київ, 1981. С. 114–116.
164. Сеше А. Три Соссюровские лингвистики / Пер. К.Г. Филоновой // История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях, часть II. / Сост. В.А. Звегинцев. Москва, 1965. С. 60–84.
165. Сізова К. Людина у дзеркалі літератури: трансформація принципів портретування в українській прозі XIX – початку XX ст. : монографія. Київ, 2010. 356 с.
166. Смоляна А.Л. Емотивні засоби сприйняття рекламного тексту (на матеріалі суперобкладинок англomовних книг) // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С. 284–286.
167. Современная лингвистика и межкультурная коммуникация. В 2 книгах. К 2. : монография / под общ.ред. С.В. Куприенко. Одесса, 2012. 119 с.
168. Солощук Л.В. Дискурсивна особистість у світлі теорії полікодовості комунікативного процесу // Записки з Романо-германської філології. 2015. Вип. 1. С. 167–174.
169. Статеева В.І. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX – початку XX ст. (На матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.). Ужгород, 1997. 408 с.

170. Стежко Ю. Художній переклад як форма творчості // Фаховий та художній переклад : теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2015. С. 290–293.
171. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ, 2006. 342 с.
172. Сунько Н.О. Інтертекстуальність та прецедентність як репрезентанти публіцистичного дискурсу (на матеріалі заголовків англomовних статей) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2011. № 58. С. 208–212.
173. Сухенко І.М. Реалізація "регіонального–національного" у контексті англоканадського оповідання про природу // Гуманітарний вісник. Черкаський державний технологічний університет, 2008. № 12, Т. 1. С. 144–148.
174. Сухенко И.Н. Творчество Ч. Робертса и проблемы становления национальной англоканадской литературы : дис... канд. филол. наук: 10.01.04. Днепропетровск, 2003. 215 с.
175. Сучасна українська мова : Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева. Київ, 1997. 400 с.
176. Табаковска Е. Когнітивна лінгвістика і поетика перекладу : монографія / пер. С. Тюпа. Івано–Франківськ, 2013. 202 с.
177. Гарнавська М. Легка українська лектура для англomовного читача // Всесвіт. 2007. № 3–4. С. 152–153.
178. Тихоновська Г.С. Українські реалії на позначення людини та її побуту та способи їх перекладу російською та англійською мовами // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2010. № 14 (201), Ч. II. С. 28–33.
179. Ткачівська М. Цитати з національних літератур і їх переклад (на матеріалі німецькомовних перекладів творів Ю. Андруховича) // Наукові записки. Випуск 116. Серія: філологічні науки (мовознавство) Кіровоград, 2013. С. 215–219.

180. Гороп П. Тотальний переклад / П. Гороп; пер. з рос. О.А. Кальниченка та О.І. Оржицького; передмова Т. Бойко та Е. Сютісте. Вінниця, 2014. 190 с.
181. Тукмакова Н.П. Основания вероятностно–статистического изучения языка и речи: текст как вероятностная модель языка // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія, Педагогіка, Психологія. Вип. 22. 2011. С. 84–91.
182. Факторович Д.Е. Основы теории художественного перевода. – Минск, 2009. 167 с.
183. Фатеева Н. Идиостиль (индивидуальный стиль) // Онлайн Энциклопедия Кругосвет. – URL : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/IDIOSTIL_INDIVIDUALNI_STIL.html?page=0,0 (дата звернення: 16.12.2011).
184. Федотова Н.О. Суб'єктні трансформації в англо-українському перекладі : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 197 с.
185. Федурко М. Эмоциональность в структуре украинского национального характера в контексте словообразовательной морфонологии // *Žmogus kalbos erdvėje* / Red.: A. Braun, A. Diomidova ir k. Kaunas, 2010. С. 245–250.
186. Фененко Н.А. Язык реалий и реалии языка. Воронеж, 2001. 140 с.
187. Филипович П. Розвиток психологічної новелі Коцюбинського // Коцюбинський М. Твори / Заг. ред. І.Н. Лакиза; ред. А. Лебідь. Том IV. Харків – Київ, 1930. С. v–liv.
188. Форманова С.В. Стилiстичні особливості iнвективи в українській мові // Записки з українського мовознавства. 2013. Вип. 20. С. 124–131.
189. Фролова І.Є. Д.О. Набокова, Є.О. Овчаренко. Особливості перекладу екзотизмів постколоніального літературного твору // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2017. Вип. 85. С. 37–46.
190. Хавкіна О., Малюта М. Особливості перекладу англійських фразеологізмів із компонентом "вода" українською мовою // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали доповідей V

Міжнародної науково-практичної конференції 6–7 квітня 2012 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2012. С. 376–380.

191. Харлов Г.О. О гуманистическом подходе в процессе обучения иноязычному чтению // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. 2011. № 9–10. С. 216–221.
192. Цыбина Л.Ю. Проблема перевода реалий (на материале итальянских реалий в современном английском языке) // Перевод и интерпретация текста: Сб. науч. тр. / Ин-т яз–зн. АН СССР, Одесск. ун-т им. И.И. Мечникова; Отв. ред. В.А. Кухаренко и др. Москва, 1988. С. 132–140.
193. Чередниченко О.І. Про мову і переклад : мова в соціокульт. просторі, переклад як міжкульт. комунікація. Київ, 2007. 247 с.
194. Чижевський Д. Культурно–історичні епохи. 2. вид. Augsburg; Montreal, 1978. 16 с.
195. Чижевський Д.І. Історія української літератури. Київ, 2003. 568 с.
196. Чубенко К.В. Типи глосем у текстах масової періодики та принципи їх лексикографування (на матеріалі української, російської та англійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Донецьк, 2009. 20 с.
197. Чуковский К.И. Высокое искусство : О худож. пер. Москва, 1988. 348 с.
198. Шаблій О.А. Твір П.Й.А. фон Фейєрбаха "Погляд на німецьке правознавство" в українській інтерпретації (аспекти філософсько–юридичного перекладу) // Порівняльно-правові дослідження : Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. № 2. Київ, 2011. С. 29–32.
199. Шама И.Н. Перевод – искусство понимать. Запоріжжя, 2005. 240 с.
200. Шатков Г.В. Стилистический анализ текста при переводе // Тетради переводчика. Вып. 16 / Под ред. Л.С. Бархударова. Москва, 1979. С. 40–50.
201. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / Отв. ред. В.Н. Ярцева; АН СССР, Ин-т языкознания. Москва, 1988. 214 с.

202. Шевченко І.С., Л.Я. Брославська. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. 2012. № 1003. С. 21–27.
203. Шелудько А.В. Труднощі словотвірного характеру в англо-українському та українсько-англійському художньому перекладі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2008. – 196 с.
204. Шиповская Ж.А. О переводе ненормативной речи персонажей англоязычной художественной прозы (на материале фрагментов, содержащих элементы южно–американских диалектов, пиджин инглиш и кокни) // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І.Сидоренка. Київ, 2013. С. 421–426.
205. Шумило Н.М. Українська проза кінця XIX – початку XX ст. Проблема національної іманентності : автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня д-ра філол. наук. Київ, 2004. 39 с.
206. Эткинд Е.Г., Долгополов Л.К. Символизм // Краткая литературная энциклопедия. Москва, 1962–1978. Т. 1–9. Т. 6: Присказка – "Советская Россия" / Гл. ред. А.А. Сурков. Москва, 1971. С. 831–840.
207. Юзефович Н. Иноязычный текст в билингвальной художественной прозе: переводить или...? // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 06.04 – 07.04.2012 / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка ; Нац. авіац. ун-т (Україна), Гуманіт. ін-т, Каф. англ. філол., Сиб. федер. ун-т (Російська Федерація), Ін-т економіки, упр. та природокористування, Каф. ділової інозем. мови. Київ, 2012. С. 414–420.
208. Юнъев В.И. От составителя // Seton-Thompson, Ernest. Lobo, the king of Currumpaw and other stories. With ill. by the author. Moscow, 1956. С. 3–7.

209. Яровикова Н. Романтизм // Онлайн Енциклопедія Кругосвет. URL : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/ROMANTIZM.html (дата звернення: 9.07.2011).
210. Ясинецька О.А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу // Філологічні трактати. 2010. Том 2. № 1. С. 96–100.
211. Bassnett S. The Complexities of Translating Poetry // Ticontre. Teoria testo traduzione. Aprile 2015. Nr. 3. P. 157–168. URL : <http://www.ticontre.org/ojs/index.php/t3/article/view/77/57> (access date: 21.10.2016).
212. Books by Roma Franko // Goodreads. 2018. URL : https://www.goodreads.com/author/list/72821.Roma_Franko (access date: 28.04.2018).
213. Britain D., Trudgill P. New Dialect Formation And Contact–Induced Reallocation: Three Case Studies From The English Fens // International Journal of English Studies. 2005. Vol. 5. Issue 1. P.183–209. URL : revistas.um.es/ijes/article/download/47951/45931 (access date: 10.06.2013).
214. Cherneskey M. Nation Builders: Awards Recipients for 1999. // Nation Builders. – URL : <http://www.ucc.sk.ca/oldsite/programs/nbuilders/1999/index.html#NB06> (access date: 10.01.2011)
215. Contents // Ukrainian literature: A Journal of translations. New York, 2004. P. 3–4.
216. Contents // Ukrainian literature: A Journal of translations. New York, 2007. Vol. 2. P. 3–4. URL : http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol02/Whole.pdf (access date: 13.03.2018).
217. Contents // Ukrainian literature : A Journal of translations. New York, 2011. Vol. 3. P. 3–4. URL : http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol03/Whole-Ukr-Lit-3-2011.pdf (access date: 21.12.2017).
218. Contents // Ukrainian literature : A Journal of translations. New York, 2014. Vol. 4. P. 3–4. URL : http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol04/Whole-Ukr-Lit-4-2014.pdf (access date: 21.12.2017).

219. Contents // Ukrainian literature : A Journal of translations. New York, 2018. Vol. 5. P. 3–4. URL : http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol05/Whole-Ukr-Lit-5-2018.pdf (access date: 21.12.2017).
220. Cuellar S.B. Source language text, parallel text and model translated text: a pilot study in teaching translation // *Forma y Función*. June, 2007. Vol. 0, Iss. 20. P.225–252. URL : <http://www.revistas.unal.edu.co/index.php/formayfuncion/article/view/18154> (access date: 19.07.2015).
221. Customer Reviews: A Hunger Most Cruel: The Human Face of the 1932–1933 Terror–Famine in Soviet Ukraine // Amazon. – URL : http://www.amazon.com/product-reviews/096838997X/ref=pd_lpo_k2_dp_sr_2?pf_rd_p=1278548962&pf_rd_s=lpo-top-stripe-1&pf_rd_t=201&pf_rd_i=0968389945&pf_rd_m=ATVPDKIKX0DER&pf_rd_r=1A98DB6CYJW9EX2HSCN (access date: 16.02.2011).
222. Customer Reviews: Ukrainian for Speakers of English: Introductory and Intermediate Levels, Text // Amazon. URL : http://www.amazon.co.uk/product-reviews/1550590952/ref=dp_top_cm_cr_acr_txt?ie=UTF8&showViewpoints=1 (access date: 16.02.2011).
223. Customer Reviews: Winds of Change (Turbulent Times, Vol. 1) // Amazon. URL : http://www.amazon.com/Winds-Change-Turbulent-Times-Vol/product-reviews/0973598220/ref=pd_sim_b_cm_cr_acr_txt_2?ie=UTF8&showViewpoints=1 (access date: 16.02.2011).
224. Desperate Times : A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : Brother Against Brother : selected Prose Fiction. 2010. 416 p.
225. Desperate Times : A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume III : Conflict and Chaos : selected Prose Fiction. 2010. 416 p.
226. Dobson P.J. Critical realism and information systems research: why bother with philosophy? // *Journal: Information Research: an international electronic journal*. 2002. Vol. 7, Issue 2. P. 124. URL : <http://informationr.net/ir/7-2/paper124.html> (access date: 20.08.2011).

227. Doyle M. What Is Canadian Literature? // *The Pacific Rim Review of Books*. Winter 2009/2010. Issue Twelve. URL : <http://www.prrb.ca/articles/issue12-doyle.html> (access date: 8.11.2011).
228. Duncan S.J. American Influence on Canadian Thought // *Towards a Canadian Literature: essays, editorials and manifestos* / D.M. Daymond (ed.). Ottawa, 1984. Vol. 1: 1752–1940. P. 116–120.
229. Espinal M.T. On the structure of vocatives // *Centre de Lingüística Teòrica: Difusió i publicacions* / Universitat Autònoma de Barcelona; Departament de Filologia Catalana. 2011. P. 1–16. URL : <http://filcat.uab.cat/clt/publicacions/reports/pdf/GGT-11-04.pdf> (access date: 29.06.2013).
230. Fleming C., O'Carroll J. Romanticism // *Anthropoetics : the Journal of Generative Anthropology*. 2005. Vol. 11, Issue 1. URL : <http://www.anthropoetics.ucla.edu/ap1101/romantic.htm> (access date: 23.12.2011).
231. Fontdevila J., White H.C. Power from Switching across Netdoms through Reflexive and Indexical Language // *REDES : Revista Hispana para el Análisis de Redes Sociales*. 2010. Vol. 18. P. 13. URL : http://revista-redes.rediris.es/html-vol18/vol18_13e.htm#_ftn4 (access date: 20.07.2013).
232. Franko, Morris Receive George S.N. Luckyj Ukrainian Literature Translation Prize // *Language Lanterns Publications*. URL : <http://www.language lanterns.com/cfus.html> (access date: 1.02.2011).
233. *From Days Gone By: selected Prose Fiction* / by Yuriy Fedkovych ... [et al.]; R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2008. 416 p.
234. Gayathri N., Meenakshi K. An overview of research methodology: MLA handbook (7th edition) // *International Journal of Research Studies in Language Learning*. 2013. Vol.2, Nr.1. P.71–79. URL : http://consorti academia.org/wp-content/uploads/IJRSLL/IJRSLL_v2i1/127-427-1-PB.pdf (access date: 3.07.2015).
235. Guhl C.M. The quest for equivalence in a transnational language: the locus of the reader // *Forma y Función*. 2002. Vol. 0, Iss. 15. P. 141–156. URL :

- <http://revistas.unal.edu.co/index.php/formayfuncion/article/view/17242/18090>
(access date: 21.05.2014).
236. Guo H. A Brief Analysis of Culture and Translation // Theory and Practice in Language Studies. 2012. Vol. 2, Iss. 2. P. 343–347. URL : <https://pdfs.semanticscholar.org/2409/139032a320fd82ef7979013ecae83ab259fd.pdf> (access date: 28.05.2014).
237. Haberer A. Intertextuality in Theory and Practice // Literatura. 2007. Vol. 49, Iss. 5. P. 54–67. URL : http://www.literatura.flf.vu.lt/wp-content/uploads/2011/11/Lit_49_5_54-67.pdf (access date: 5.02.2014).
238. Hammill F. Canadian Literature: Edinburgh Critical Guides. Edinburgh, 2007. 221 p. URL : <http://books.google.ca/books?id=1T7WK0F1fXYC&lpg=PP1&dq=Canadian%20literature&pg=PP1#v=onepage&q&f=true> (access date: 17.02.2011).
239. Holcombe C.J. Stylistics and poetry // Textets.com. 2007. URL : <http://www.textetc.com/criticism/stylistics.html> (дата звернення: 8.02.2013).
240. Hooti N. Oscillation between Modernism to Postmodernism in Shakespeare's Hamlet // Theory and Practice in Language Studies. 2011. Vol. 1, Issue 4. P. 327–336. URL : <http://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol01/04/02.pdf> (access date: 5.01.2012).
241. Judickaitė–Pašvenskienė L. The translation of idioms in children's cartoons: A comparative analysis of English dialogues and Lithuanian subtitles / L. Judickaitė–Pašvenskienė // Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat. 2014. № 10 (0). P. 125–138. URL : <http://www.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa10.08/252> (access date: 10.04.2016).
242. Katinas D. Zu Begriff und Methodik der Kontrastiven Lexikologie // Kalbotyra. 2008. Nr. 59 (3). S.138–146.
243. Keurs P.t. Museums between Enlightenment and Romanticism. Early nineteenth century roots and modern practices // University Museums and Collections

- Journal. 2010. Vol. 3. P. 11–20. URL : <http://edoc.hu-berlin.de/umacj/2010/ter-keurs-11/PDF/ter-keurs.pdf> (access date: 2.12.2011).
244. Kielar B.Z. Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1988. 135 s.
245. Kozachuk A. Lexicological Aspect of Ukrainian-English Translation of Short Prose of the Late 19th-Early 20th Centuries // *Žmogus kalbos erdvėje*. Kaunas, 2013. Nr.7. P. 505–512.
246. Kozachuk A. Rendering Ukrainian Traditional Forms of Address into English: Translator's Challenges // *Tarp Eilučių: Lingvistikos, Literatūrologijos, Medijų Erdvė: TELL ME 2013: Mokslinių straipsnių rinkinys / Red. koleg. pirm. D. Satkauskaitė*. Vilnius, 2014. P. 81–91. URL : http://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/germanu/vukhf_satkauskaite_tellme2013.pdf (access date: 18.04.2018).
247. Kozachuk A. Text style transforming in the process of translation // *Studia Philologica (Філологічні студії) : зб. наук. праць / редколегія: І.Р. Буніятова, Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева та ін. Київ, 2014. Вип. 3. С.108–114.*
248. Language Lanterns Donates Books to Ukrainian Institutions // *Language Lanterns Publications*. URL : <http://www.language lanterns.com/ukraine.htm> (access date: 11.01.2011).
249. Lisheng L. Cultural Turn of Translation Studies and Its Future Development // *Journal of Language Teaching and Research*. 2010. Vol. 1, No. 1. P. 94–96. URL : <http://www.academypublication.com/issues/past/jltr/vol01/01/15.pdf> (access date: 1.10.2016).
250. Machali R. Gricean Maxims as an Analytical Tool in Translation Studies: Questions of Adequacy // *TEFLIN Journal*. 2012. Vol. 23, Iss. 1. P. 77–90. URL : journal.teflin.org/index.php/journal/article/download/13/9 (access date: 14.07.2015).
251. McCarthy M., O'Keeffe A. 'What's in a name? – vocatives in casual conversations and radio phone in calls' // *Corpus Analysis: Language Structure*

- and Language Use. Amsterdam, 2003. P. 153–185. URL : <http://hdl.handle.net/10395/1693> (access date: 2.06.2013).
252. McGee T.D'A. The Mental Outfit of the New Dominion // Towards a Canadian Literature: essays, editorials and manifestos. Ottawa, 1984. Vol. 1 : 1752–1940. P. 74–88.
253. Methven A. Discussion of the Difficulties in Translating Terms of Address in Chinese and English // ACE Translation. London, December 2006. URL : <http://www.ace-translation.com/articles/discussion-of-the-difficulties-in-translating-terms-of-address-in-chinese-and-english/> (access date: 20.05.2013).
254. Micewicz T. Zarys teorii przekładu. Zagadnienia wybrane: Skrypt do użytku studentów Wyższego Studium Języków Obcych Wydziału Filologii Obcych Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa, 1971. 186 s.
255. Miššiková G. Linguistic Stylistics. Nitra, 2003. 130 p. URL : <http://www.studfiles.ru/preview/4538347/> (access date: 8.06.2014).
256. Murphy M. "Estranging Exteriority": translation and adaptation in Irish drama // Ilha do Desterro. 2010. Vol. 0, Iss. 58. P. 397–411. URL : <http://www.periodicos.ufsc.br/index.php/desterro/article/view/16435> (access date: 8.06.2014).
257. New Releases // Language Lanterns Publications. URL : <http://www.language lanterns.com/index.htm> (дата звернення: 16.01.2011).
258. New W.H. A History of Canadian Literature. – McGill–Queen's University Press, 2003. 471 p. URL : <http://books.google.ca/books?id=njga9UVBx8YC&lpg=PP1&dq=Canadian%20literature&pg=PP1#v=onepage&q&f=true> (access date: 27.07.2011).
259. New W.H. Encyclopedia of Literature in Canada. Toronto – Buffalo – London, 2002. 1359 p. URL : http://books.google.ca/books?id=Mkh2vJ_9GpEC&lpg=PA1087&dq=Canadian%20literature&pg=PP1#v=onepage&q&f=true (access date: 27.07.2011).

260. Nietzsche F. Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen. Project Gutenberg. 2011. URL : <http://www.gutenberg.org/cache/epub/7205/pg7205-images.html> (Abruf am 10.10.2016).
261. Nietzsche F. Thus Spake Zarathustra. A Book For All And None. Project Gutenberg, 2008. URL : <https://www.gutenberg.org/files/1998/1998-h/1998-h.htm> (access date: 10.10.2016).
262. Nkomo D. Madiba M. The Compilation of Multilingual Concept Literacy Glossaries at the University of Cape Town: A Lexicographical Function Theoretical Approach // *Lexikos*. 2012. Vol. 21 Issue 1. P. 144–168. URL : lexikos.journals.ac.za/pub/article/download/41/49 (access date: 4.12.2013).
263. Oversteegen L., Missioura O. Taal en gender in de advocatuur. Een stilistische analyse van pleidooien van vrouwelijke en mannelijke advocaten // *Neerlandistiek.nl*. 09.05. September 2009. 16 p. URL : <http://www.neerlandistiek.nl/09.05/> (toegangsdatum: 20.12.2011).
264. Panou D. Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation // *Theory and Practice in Language Studies*. 2013. Vol. 3, Iss. 1. P. 1–6. URL : <http://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol03/01/01.pdf> (access date: 7.02.2014).
265. Parrott L. Vocatives and Other Direct Address Forms: A Contrastive Study // *Oslo Studies in Language*. 2010. Vol. 2, Iss. 1. URL : <https://www.journals.uio.no/index.php/osla/article/download/68/91> (access date: 4.05.2013).
266. Pawlikowska K. Ambiguity of Textual Portraiture in Realism and Modernism // *Skepsi*. 2009. Vol. 2, Iss. 2. P. 48–57 URL : <https://dl.dropboxusercontent.com/u/8274824/v02i02/pdfs/Skepsi-02-2009-04-Ambiguity%20of%20Textual%20Portraiture%20in%20Realism%20and%20Modernism-Kamilla%20Pawlikowska.pdf> (access date: 26.05.2011).
267. Pirnajmuddin H., Niknasab L. Translating Political Allusions: A Survey of A Portrait of the Artist as a Young Man by James Joyce // *Theory and Practice in Language Studies*. 2011. Vol. 1, Iss. 7. P. 851–860. URL : ojs.academy

- publisher.com/index.php/tpls/article/download/0107851860/3249 (access date: 2.11.2012).
268. Przewodnik po zawodach / Departament Rynku Pracy MGPIPS. Wydanie II. Warszawa, 2003. Tom I. 546 s.
269. Ren G.–w. Text, Genre and Multi–Genre // *Studies in Literature and Language*. 2010. Vol. 1, Iss. 7. P. 82–88. URL : <http://www.cscanada.net/index.php/sll/article/view/j.sll.1923156320100107.008/1465> (access date: 28.12.2011).
270. Roma Franko Interview for Nasha Doroha with Oksana Bashuk // *Language Lanterns Publications*. URL : http://www.language lanterns.com/bashuk_nasha_doroha.htm (access date: 5.01.2011).
271. Saskatoon's Ukrainian Museum hosts workshop on women's contribution. // *The Ukrainian weekly: The most significant news stories and commentaries published in The Ukrainian Weekly*. Parsippany, N.J. 2001. January 28. (Vol. LXIX, Nr.4.). P. 9.
272. Saskatchewan UCC presents 1999 Nation Builders Awards // *The Ukrainian weekly: The most significant news stories and commentaries published in The Ukrainian Weekly*. Parsippany, N.J. 1999. December 26. (Vol. LXVI, Nr. 52). P. 5. URL : http://ukrweekly.com/archive/1999/The_Ukrainian_Weekly_1999-52.pdf (access date: 16.01.2011).
273. Schieser H. Dialects – "It's Your Language That Betrays Who You Are!" // *Magister Dixit*. 2012. Vol. 282, Issue 2. P. 221–224. URL : http://md.islu.ru/sites/md.islu.ru/files/rar/statya_hans_schieser_3_0.pdf (access date: 30.05.2013).
274. Schopohl E. (De–)Constructing translingual identity. Interpreters as literary characters in *Simultan* by Ingeborg Bachmann and *Between* by Christine Brooke–Rose // *Trans : Revue de Littérature Générale et Comparée*. 2008. Iss. 6. URL : trans.revues.org/pdf/283 (access date: 5.06.2011).
275. Sdobikov V. Translation Quality Assessment in Various Communicative Situations: the Problem of Assessor // *Journal of Siberian Federal University*.

- Гуманитарные науки. Humanities & Social Sciences. 2014. Nr. 7(2). P. 305–311. URL : elib.sfu-kras.ru/bitstream/2311/10232/1/11_Sdobnikov.pdf (access date: 14.04.2014).
276. Seedhouse P. How Research Methodologies Influence Findings // *Novitas-ROYAL*. 2010. Vol. 4, Iss. 1. P. 1–15. URL : http://www.novitasroyal.org/Vol_4_1/seedhouse.pdf (access date: 3.03.2012).
277. Šeškauskienė I. The Language of Linguistic Research: Is There Room for Meaning Extension? // *Kalbotyra*. 2008. Nr. 59 (3). – P. 271–280.
278. Shevchenko T. *Dream (A comedy)* / Transl. by J. Weir // The Taras Shevchenko Museum. URL : <http://www.infoukes.com/shevchenkomuseum/poetry2.htm#link8> (access date: 5.02.2014).
279. Shevchenko T. *The Dream (A Comedy)* // Taras Shevchenko SELECTED POETRY (Translated by Vera Rich). URL : <http://www.scribd.com/doc/111363467/Taras-Shevchenko-SELECTED-POETRY-Translated-by-Vera-Rich> (access date: 5.02.2014).
280. Skibińska E. "Garść uwag" o jakości przekładu / E. Skibińska // *Rocznik przekładoznawczy*. 2009. Nr. 5. S. 13–27.
281. Spiteri R. A Farewell to modernism? Re-reading T.J. Clark // *Journal of Art Historiography*. 2010. Vol. 3. P. 1–13. URL : https://arthistoriography.files.wordpress.com/2011/02/media_183180_en.pdf (access date: 15.06.2011).
282. Stipriaan R.v. Zoeken naar romantiek. Geavanceerd onderzoeksinstrumentarium in de DBNL // *Tijdschrift voor Tijdschrift studies*. 2010. Vol. 0. Iss. 27. P. 5–17. URL : <http://www.tijdschriftstudies.nl/index.php/TS/article/view/URN%3ANBN%3ANL%3AUI%3A10-1-100988/3> (toegangsdatum: 16.06.2011).
283. Tarnawsky M. *Ukrainian Literature in English: A Selected Bibliography of Translations*. 2000– // *Ukrainian literature : A Journal of translations*. New York, 2004. Vol. 1. P. 251–262.
284. Tarnawsky M. *Ukrainian Literature in English: A Selected Bibliography of Translations*. 2000– // *Ukrainian literature : A Journal of translations*. New

- York, 2007. Vol. 2. P. 261–266. URL : http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol02/Whole.pdf (access date: 21.12.2017).
285. Tarnawsky M. Ukrainian Literature in English: A Selected Bibliography of Translations. 2000– // Ukrainian literature : A Journal of translations. New York, 2011. Vol. 3. P. 257–267. URL : http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol03/Whole-Ukr-Lit-3-2011.pdf (access date: 21.12.2017).
286. Tarnawsky M. Ukrainian Literature in English: A Selected Bibliography of Translations. 2000– // Ukrainian literature : A Journal of translations. New York, 2014. Vol. 4. P. 225–233. URL : http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol04/Whole-Ukr-Lit-4-2014.pdf (access date: 21.12.2017).
287. Texts in English Translation / B. King // www.huysmans.org : an academic research resource. 2011. URL : <http://www.huysmans.org/en/biblioge/bibliog2e.htm> (access date: 20.09.2011).
288. To Order Books // Language Lanterns Publications. URL : <http://www.language lanterns.com/order.htm> (access date: 10.01.2011).
289. Translation/History/Culture : a sourcebook / translated and edited by A. Lefevere. New York, 2003. 182 p.
290. The Translation studies reader / edited by L. Venuti. New York, 2004. 539 p.
291. Trivedi H. Translating Culture vs. Cultural Translation // 91st Meridian. 2005. Vol. 4 Nr. 1. URL : <https://iwp.uiowa.edu/91st/vol4-num1/translating-culture-vs-cultural-translation> (access date: 24.07.2014).
292. Unpublished Works: A List of Unpublished Translations of Ukrainian Literary Works into English // Language Lanterns Publications. URL : <http://www.language lanterns.com/unpub.htm> (access date: 10.01.2011).
293. Van Keymeulen J. Volkslinguïstiek en dialectlexicografie in de zuidelijke Nederlanden // Lexikos. 2011. Vol. 19. URL : <http://lexikos.journals.ac.za/pub/article/view/442/155> (toegangsdatum: 13.02.2013).
294. Waterston E. Survey: A short history of Canadian Literature. Agincourt, 1973. 217 p. URL : <http://books.google.ca/books?id=rIEOAAAAQAAJ&>

- lpg=PA1&dq=Canadian%20literature&pg=PP1#v=onepage&q&f=true (access date: 18.12.2011).
295. Williams M. Translation Quality Assessment // *Mutatis Mutandis*. 2009. Vol. 2, Nr. 1. P. 1–21. – Режим доступа: <https://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/download/1825/1609> (access date: 8.06.2014).
296. Woodcock G. Possessing the Land. Notes on Canadian Fiction // *The Canadian imagination : dimensions of a literary culture*. Cambridge, Massachusetts ; London, 1977. VIII, P. 69–96.
297. Wu J. The Analysis of Cultural Gaps in Translation and Solutions // *English Language Teaching*. 2008. Vol. 1, Iss. 2. URL : www.ccsenet.org/journal/index.php/elt/article/download/462/473 (access date: 16.12.2011).
298. Yan C., Huang J.J. The Culture Turn in Translation Studies // *Open Journal of Modern Linguistics*. 2014. Iss. 4. P. 487–494. URL: http://file.scirp.org/pdf/OJML_2014100910303613.pdf (access date: 1.02.2015).
299. Zańko A. In search of reality – about realism in Danish contemporary prose // *Studia Humanistyczne AGH*. 2011. Vol. 10. Iss. 1. P. 155–165. URL : www.doaj.org/doi/fulltext/passMe=http://journals.bg.agh.edu.pl/STUDIUM/2011-10/SH_2011_10_12.pdf (access date: 25.06.2011).
300. Zhang X. On the Influence of Naturalism on American Literature // *English Language Teaching* 2010. Vol. 3. Iss. 2. P. 195–198. URL: www.ccsenet.org/journal/index.php/elt/article/download/6297/5029 (access date: 25.11.2011).
301. Zurini M. Gender Statistical Analysis Applied for Identifying Style Patterns in English Academic Writing // *Informatica Economică*. 2018. Vol. 22, Nr. 1. P.76–84. URL : <http://revistaie.ase.ro/content/85/07%20-%20zurini.pdf> (access date: 4.02.2018).

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

302. Англо–український фразеологічний словник : близько 30 000 фразеолог. виразів / К.Т. Баранцев (уклад.). 3-тє вид, стер. Київ, 2006. 1056 с.
303. Афоризми / наповн. М. Владзімірський. URL : <http://aphorism.org.ua/search.php?page=13&keyword=%D2%E0%F0%E0%F1%20%D8%C5%C2%D7%C5%CD%CA%CE>
304. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 4-е, стер. Москва, 2007. 570 с.
305. Власні імена людей. Словник-довідник. / Уклад. : Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Вид. 3-тє, виправлене. За ред. Русанівського В.М. Київ, 2005. 334 с.
306. Голянич М.І. та ін. Словник лінгвістичних термінів : лексикологія, фразеологія, лексикографія. Івано-Франківськ, 2011. 272 с.
307. Кудрявцев А.Ю., Куропаткин Г.Д. Англо-русский словарь-справочник табуизированной лексики и эвфемизмов : Ок. 10 000 слов и выраж. Москва, 1993. 304 с.
308. Літературознавчий словник-довідник / Уклад.: Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І. та ін. Київ, 1997. 752 с.
309. Мала філологічна енциклопедія / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. Київ, 2007. 478 с.
310. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2011. 844 с.
311. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В.Ф. Святовець. Київ, 2011. 176 с.
312. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мовно-інформац. фонд ; уклад. В.М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В.О. Винник. Київ, 2003. 1098 с.
313. Словник української мови. В 11 т. Київ, 1970–1980.
314. Философский словарь / Под. ред. М.М. Розенталя. 3-е изд. Москва, 1975. 496 с.

315. *Философский словарь : разъяснение филос. категорий, понятий, терминов. Описание осн. филос. направлений и школ. Персоналии и взгляды выдающ. философов от античности до современности. Целостный взгляд на философию. Доступность и открытость материала / авт.-сост. И.В. Андрущенко и др. Киев, 2006. 1053 с.*
316. *Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. Москва, 2007. 575 с.*
317. *Філософія. Словник: персоналії, категорії, поняття та терміни / В.С. Бліхар та ін. Львів, 2010. 227 с.*
318. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва, 2000. 688 с.*
319. *The Concise Oxford Dictionary of Current English: Ninth Edition / edited by D Thompson. Oxford, 1995. 1674 p.*
320. *The New Collins Compact Dictionary of the English Language / W.T. McLeod (manag. ed.). London & Glasgow, 1990. 566 p.*

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

321. *Грінченко Б.Д. Без хліба // Грінченко Б.Д. Твори : В 2 т. Київ, 1990. Т. 1. Повісті. Драматичні твори. С. 206–216.*
322. *Грінченко Б.Д. Брат на брата // Грінченко Б.Д. Твори : В 2 т. Київ, 1991. Т. 2. Повісті. Драматичні твори. С. 300–339.*
323. *Грінченко Б.Д. Сестриця Галя // Грінченко Б. Писання. У 2–х т. Київ, 1905. Т. 2. С. 41–52.*
324. *Грінченко Б.Д. Хатка в балці // Грінченко Б. Писання. У 2–х т. Київ, 1905. Т. 2 С. 343–385.*
325. *Кобилянська О.Ю. Балаканка про руську жінку // Кобилянська О. Твори в п'яти томах. Т. 3. Київ, 1963. С. 344–356.*
326. *Кобилянська О. Банк рустикальний // Кобилянська О.Ю. В неділю рано зілля копала...: Повість, оповідання. Київ, 1986. С. 214–217.*

327. Кобилянська О.Ю. Він і вона // Кобилянська О.Ю. Твори: В 2-х т. Т. 1. Київ, 1983. С. 333–353.
328. Кобилянська О.Ю. Віщуні // Кобилянська О. Твори в п'яти томах. Т. 3. Київ, 1963. С. 409–420.
329. Кобилянська О.Ю. Вовчиха // Кобилянська О. Твори в трьох томах. Т. 3: 1911–1941. Київ, 1956. С. 465–518.
330. Кобилянська О.Ю. Назустріч долі // Кобилянська О. Твори в трьох томах. Т. 3: 1911–1941. Київ, 1956. С. 428–440.
331. Кобилянська О.Ю. Некультурна // Кобилянська О.Ю. Твори: В 2-х т. Т. 1. Київ, 1983. С. 387–419.
332. Коцюбинський М. В дорозі // Коцюбинський М. Твори в трьох томах. Т. 2. Київ, 1979. С. 218–231.
333. Коцюбинський М. Дебют // Коцюбинський М. Твори в трьох томах. Т. 2. Київ, 1979. С. 254–280.
334. Коцюбинський М. Невідомий // Коцюбинський М. Твори в трьох томах. Т. 2. Київ, 1979. С. 194–201.
335. Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибрані твори. Київ, 1952. С. 193–197.
336. Мартович Л. Смертельна справа // Мартович Л. Вибрані твори. Київ, 1952. С. 149–156.
337. Пчілка О. Біла кицька // Пчілка О. Твори. Київ, 1988. С. 287–299.
338. Пчілка О. Соловійовий спів // Пчілка О. Твори. Київ, 1988. С. 252–266.
339. Пчілка О. Товаришки // Пчілка О. Твори. Київ, 1988. С. 126–252.
340. Франко І.Я. Батьківщина // Франко І.Я. Твори : в двадцяти томах. Київ, 1950. Т. 4. Оповідання. 1950. С. 273–302.
341. Франко І.Я. Великий шум // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 22. Повісті та оповідання (1904–1913). 1979. С. 208–317.
342. Франко І.Я. Гриць і панич // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 21. Повісті та оповідання (1898–1904). 1978. С. 33–88.

343. Франко І.Я. Із записок недужого // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 15. Повісті та оповідання (1878–1882). 1978. С. 198–211.
344. Франко І.Я. Маніпулянтка // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 18. Повісті та оповідання (1888–1892). 1979. С. 216–287.
345. Франко І.Я. На вершку // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 15. Повісті та оповідання (1878–1882). 1978. С. 164–197.
346. Франко І.Я. Основи суспільності // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 19. Повісті та оповідання (1892–1896). 1979. С. 144–341.
347. Франко І.Я. Перехресні стежки // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 20. Повісті та оповідання (1896–1900). 1979. С. 173–459.
348. Франко І.Я. Різуни // Франко І.Я. Твори : в двадцяти томах. Київ, 1950. Т. 4. Оповідання. 1950. С. 255–272.
349. Франко І.Я. Сам собі винен // Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. Київ, 1976. Т. 15. Повісті та оповідання (1878–1882). 1978. С. 212–220.
350. Хоткевич Г. Голодовка // Хоткевич Г. Твори. В 2-х т. Київ, 1966. Т. 2. Камінна душа. Повість. – Розділи : гірські акварелі. – Гуцульські образки. – Статті та спогади. 1966. С. 171–176.
351. Хоткевич Г. З давнини // Хоткевич Г.М. Авірон; Довбуш : Повісті. Оповідання. Київ, 1990. С. 458–482.
352. Хоткевич Г. Перед дверима // Хоткевич Г.М. Авірон; Довбуш : Повісті. Оповідання. Київ, 1990. С. 487–489.
353. Хоткевич Г. Так мусило бути // Хоткевич Г.М. Авірон; Довбуш : Повісті. Оповідання. Київ, 1990. С. 489–502.
354. Хоткевич Г. У свободній країні // Хоткевич Г. Твори. В 2-х т. Київ, 1966. Т. 2. Камінна душа. Повість. – Розділи: гірські акварелі. – Гуцульські образки. – Статті та спогади. 1966. С. 177–179.
355. Franko I. *Fateful Crossroads* / Transl. by R. Franko // *Turbulent Times: A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2006. Volume 3 : *Fateful crossroads : a novel*. 2006. P. 9–372.

356. Franko I. *Fatherland* / Transl. by R. Franko // *Riddles of the Heart : selected prose fiction* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2004. P. 43–82.
357. Franko I. *From the Notes of a Patient* / Transl. by R. Franko // *Passion's Bitter Cup : selected prose fiction* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2004. P. 91–107.
358. Franko I. *Hryts and the Young Lord* / Transl. by R. Franko // *Turbulent Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2006. Volume 1 : *Winds of Change : Selected prose by Ivan Franko*. 2006. P. 11–102.
359. Franko I. *It's His Own Fault* / Transl. by R. Franko // *From days gone by : selected prose fiction* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 82–92.
360. Franko I. *Pillars of Society* / Transl. by R. Franko // *Behind Decorum's Veil : selected prose fiction* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2006. P. 169–406.
361. Franko I. *The Cutthroats* / Transl. by R. Franko // *Turbulent Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2006. Volume 1 : *Winds of Change : Selected prose by Ivan Franko*. 2006. P. 105–129.
362. Franko I. *The High Life* / Transl. by R. Franko // *Passion's Bitter Cup : selected prose fiction* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2004. P. 108–144.
363. Franko I. *The Raging Tempest* / Transl. by R. Franko // *Turbulent Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2006. Volume 1 : *Winds of Change : Selected prose by Ivan Franko*. 2006. P. 185–334.
364. *Glossary* / Compiled by R. Franko // *Desperate Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother : selected prose fiction*. 2010. P. 400–404.
365. *Glossary* / Compiled by R. Franko // *Desperate Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume II : *Between the Trenches : selected prose fiction*. 2010. P. 400–403.
366. *Glossary* / Compiled by R. Franko // *From days gone by : selected prose fiction* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 400–405.

367. Glossary / Compiled by R. Franko // *Passion's Bitter Cup* : selected prose fiction / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2004. P. 342–345.
368. Glossary / Compiled by R. Franko // *Turbulent Times* : A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2006. Volume 3 : *Fateful crossroads* : a novel. 2006. P. 375–379.
369. Hrinchenko B. *A Dearth of Grain* / Transl. by R. Franko // *From days gone by* : selected prose fiction / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 100–115.
370. Hrinchenko B. *Brother against Brother* / Transl. by R. Franko // *Desperate Times* : A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother* : selected prose fiction. 2010. P. 162–216.
371. Hrinchenko B. *Little Sister Halya* / Transl. by R. Franko // *From days gone by* : selected prose fiction / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 116–125.
372. Hrinchenko B. *The Hut in the Valley* / Transl. by R. Franko // *From days gone by* : selected prose fiction / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 126–160.
373. Khotkevych H. *Facing the Door* / Transl. by R. Franko // *Desperate Times* : A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother* : selected prose fiction. 2010. P. 272–275.
374. Khotkevych H. *From Days Gone By* / Transl. by R. Franko // *From days gone by* : selected prose fiction / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 161–192.
375. Khotkevych H. *In a Free Country* / Transl. by R. Franko // *Desperate Times* : A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother* : selected prose fiction. 2010. P. 260–263.
376. Khotkevych H. *It Had To Be Thus* / Transl. by R. Franko // *Desperate Times* : A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother* : selected prose fiction. 2010. P. 276–292.

377. Khotkevych H. *The Hunger Strike* / Transl. by R. Franko // *Desperate Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother : selected prose fiction*. 2010. P. 252–259.
378. Kobylianska O. *A Conversation* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1999. Volume VI : *For a Crust of Bread ; selected prose fiction*. 2000. P. 219–231.
379. Kobylianska O. *He and She* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1999. Volume III : *But... The Lord is silent ; selected prose fiction*. 1999. P. 12–36.
380. Kobylianska O. *The Diviners* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2000. Volume V : *Warm the Children, O Sun ; selected prose fiction*. 2000. P. 259–270.
381. Kobylianska O. *The Free-Spirited Woman* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1999. Volume III : *But... The Lord is silent ; selected prose fiction*. 1999. P. 82–121.
382. Kobylianska O. *The Peasant Bank* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1999. Volume III : *But... The Lord is silent ; selected prose fiction*. 1999. P. 50–53.
383. Kobylianska O. *The She-Wolf* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1999. Volume VI : *For a Crust of Bread ; selected prose fiction*. 2000. P. 247–309.
384. Kobylianska O. *To Meet Their Fate* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2000. Volume V : *Warm the Children, O Sun ; selected prose fiction*. 2000. P. 271–285.
385. Kotsyubynsky M. *On the Road* / Transl. by R. Franko // *Desperate Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother : selected prose fiction*. 2010. P. 293–310.

386. Kotsyubynsky M. *The Debut* / Transl. by R. Franko // *Riddles of the Heart : selected prose fiction* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2004. P. 186–215.
387. Kotsyubynsky M. *The Unknown One* / Transl. by R. Franko // *Desperate Times : A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 2010. Volume I : *Brother against brother : selected prose fiction*. 2010. P. 311–321.
388. Martovych L. *A Matter of Life and Death* / Transl. by R. Franko // *Down Country Lanes : selected prose fiction* / R. Franko (transl.) ; S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 267–275.
389. Martovych L. *The Sinner* / Transl. by R. Franko // *Down Country Lanes : selected prose fiction* / R. Franko (transl.) ; S. Morris (ed.). Toronto, 2008. P. 262–266.
390. Pchilka O. *The Girlfriends* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1998. Volume I : *The Spirit of the Times ; selected prose fiction*. 1998. P. 29–129.
391. Pchilka O. *The Nightingale's Song* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1998. Volume I : *The Spirit of the Times ; selected prose fiction*. 1998. P. 130–142.
392. Pchilka O. *The White Cat* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). Toronto, 1998. Volume I : *The Spirit of the Times ; selected prose fiction*. 1998. P. 162–173.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козачук А.М. Перекладацький доробок Роми Франко: загальний огляд // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2011. № 58. С. 37–40.
2. Козачук А.М. Стиль тексту з позиції перекладача // Наукові записки. Серія "Філологічна". Острог, 2012. Вип. 25. С. 58–61.
3. Козачук А.М. Особливості мовостилю малої прози Б. Грінченка, Г. Хоткевича та М. Коцюбинського (порівняльний аспект) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : "Філологія". 2013. № 1080. Вип. 69. Харків, 2013. С. 190–194.
4. Козачук А.М. Особливості структури та змісту глосарію збірок перекладів Роми Франко (на прикладі збірок "From Days Gone By", "Brother Against Brother", "Between the Trenches") // Наукові записки. Випуск 126. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2014. С. 363–367.
5. Козачук А.М. Передача інтергloseм в українсько-англійському художньому перекладі // Мовознавчий вісник : Зб. наук. пр. / МОН України; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред. Г.І. Мартинова. Черкаси, 2014. Вип. 19. С. 209–214.
6. Козачук А.М. Відхилення від авторського мовостилю при перекладі фразеологізмів (на матеріалі перекладів Роми Франко) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. Вінниця, 2016. Вип. 23. С. 258–265.

Праця в зарубіжному спеціалізованому виданні, в якому опубліковані основні наукові результати дисертації:

7. Kozachuk A. Lexicological Aspect of Ukrainian-English Translation of Short Prose of the Late 19th-Early 20th Centuries // Žmogus kalbos erdvėje. Kaunas,

2013. Nr.7. P. 505–512.

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Козачук А.М. Реалії в контенті глосарію: зв'язок зі стилем тексту // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. Харків, 2013. С.155–157.

9. Козачук А.М. Прочитання українських історизмів у художніх англомовних перекладах межі ХХ–ХХІ ст. // Фаховий та художній переклад : теорія, методологія, практика : матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ, 2013. С. 208–214.

10. Козачук А.М. Інтерглосальність та інтерглосома у перекладознавстві // Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 4–5 жовтня 2013 р.) / За ред. Б.І. Гінки, І.П. Задорожної, І.Я. Яцюка. Тернопіль, 2013. С. 158–160.

11. Козачук А.М. Англomовний переклад української діалектної лексики як чинник стильової трансформації тексту // Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика : матер. Міжнародної наук. конф. / М-во осв. і науки України; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; редколег. : В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, О.Є. Бондарева, І.Р. Буніятова, Я.О. Поліщук та ін. Київ, 2013. С. 173–178.

12. Козачук А.М. Елементи формалізації у методології досліджень зі стилістики художнього перекладу // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015) : матеріали II Міжнародної наукової конференції / відп. ред. Н.Я. Яцків ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2015. С. 309–311.

13. Козачук А.М. Комплексний підхід до аналізу перекладу художнього тексту // Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 1–2 грудня 2016

року / упоряд. А.І. Анісімова. Дніпро, 2016. С.89–92.

14. Козачук А.М. Використання кіл Ейлера у перекладознавстві // Комунікативний дискурс у полікультурному просторі : матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (6–7 жовтня 2017 р.). Миколаїв, 2017. С. 182–183.

Наукові публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

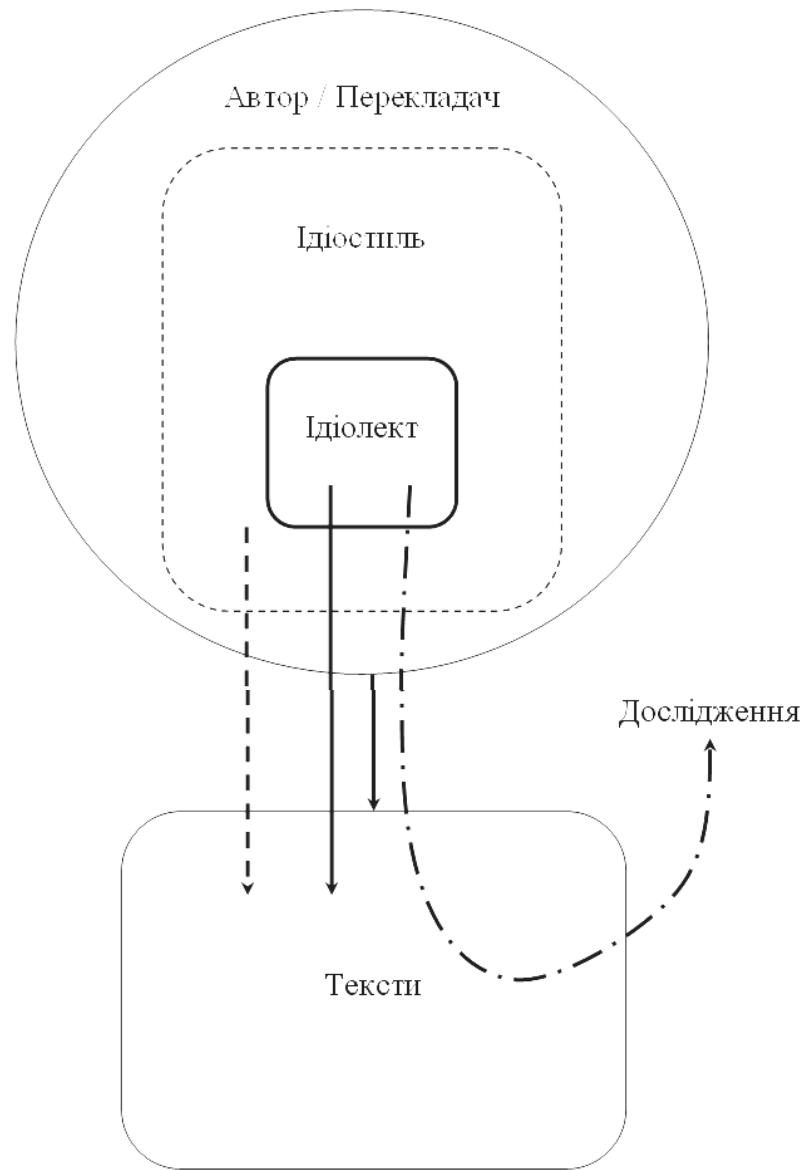
15. Козачук А.М. Українсько-англійський переклад емоційної лексики на сучасному етапі (на матеріалі текстів малої прози) // Теоретична і дидактична філологія : Збірник наукових праць. Випуск 15. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 204–213.

16. Kozachuk A. Rendering Ukrainian Traditional Forms of Address into English: Translator's Challenges // Tarp Eilučių: Lingvistikos, Literatūrologijos, Medijų Erdvė: TELL ME 2013: Mokslinių straipsnių rinkinys / Red. koleg. pirm. D. Satkauskaitė. Vilnius, 2014. P. 81–91. URL : http://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/germanu/vukhf_satkauskaite_tellme2013.pdf (access date: 18.04.2018).

17. Kozachuk A. Text style transforming in the process of translation // Studia Philologica (Філологічні студії) : зб. наук. праць / редколегія: І.Р. Буніятова, Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева та ін. Київ, 2014. Вип. 3. С.108–114.

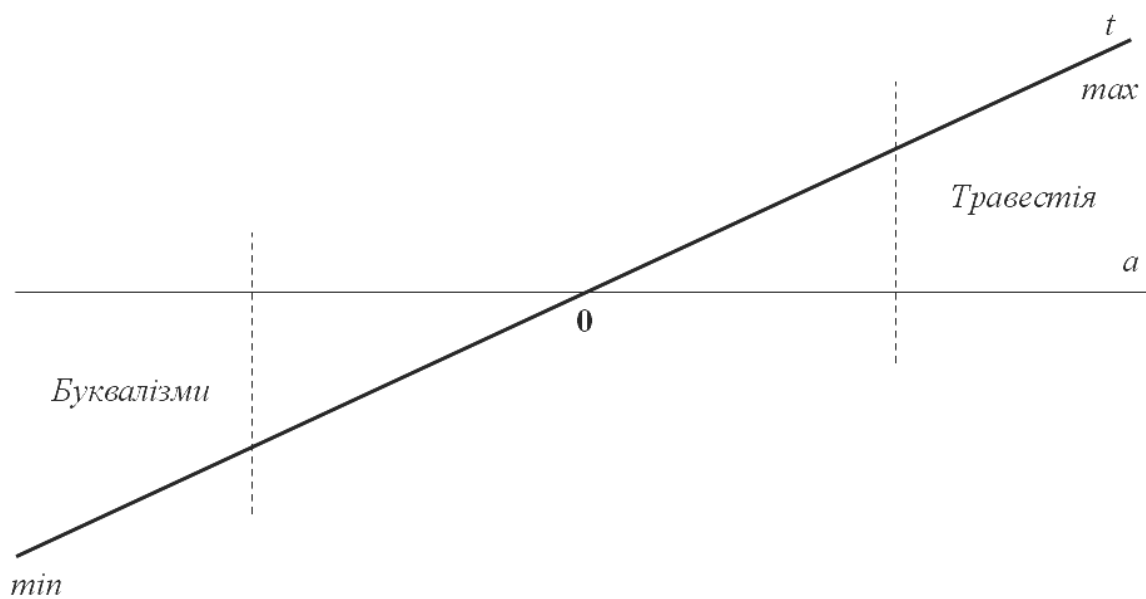
ДОДАТОК Б

Співвідношення ідіолекту та ідіостилю

ДОДАТОК В

Ступінь прояву ідіолекту перекладача

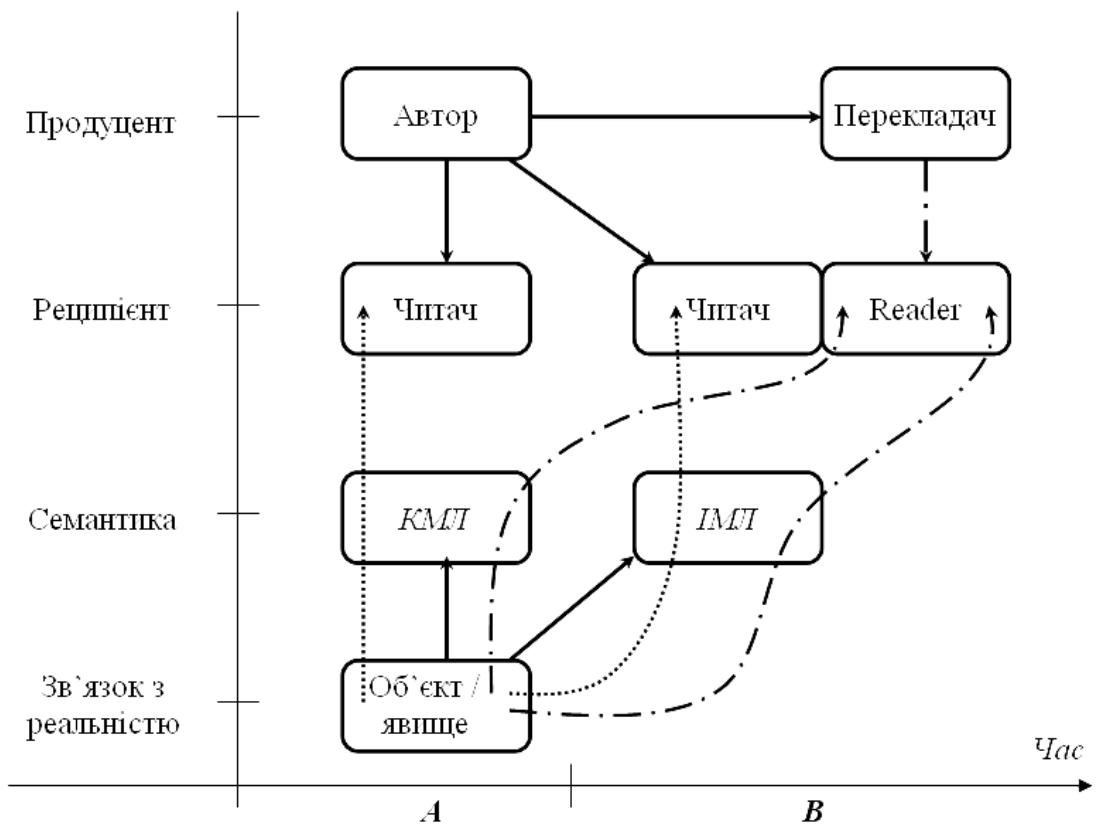
a – ідіолект автора

t – ступінь прояву ідіолекту перекладача

0 – нульовий прояв ідіолекту перекладача

ДОДАТОК Д

Способи рецепції історизмів у віддалених у часі текстах

A – період написання оригінального тексту

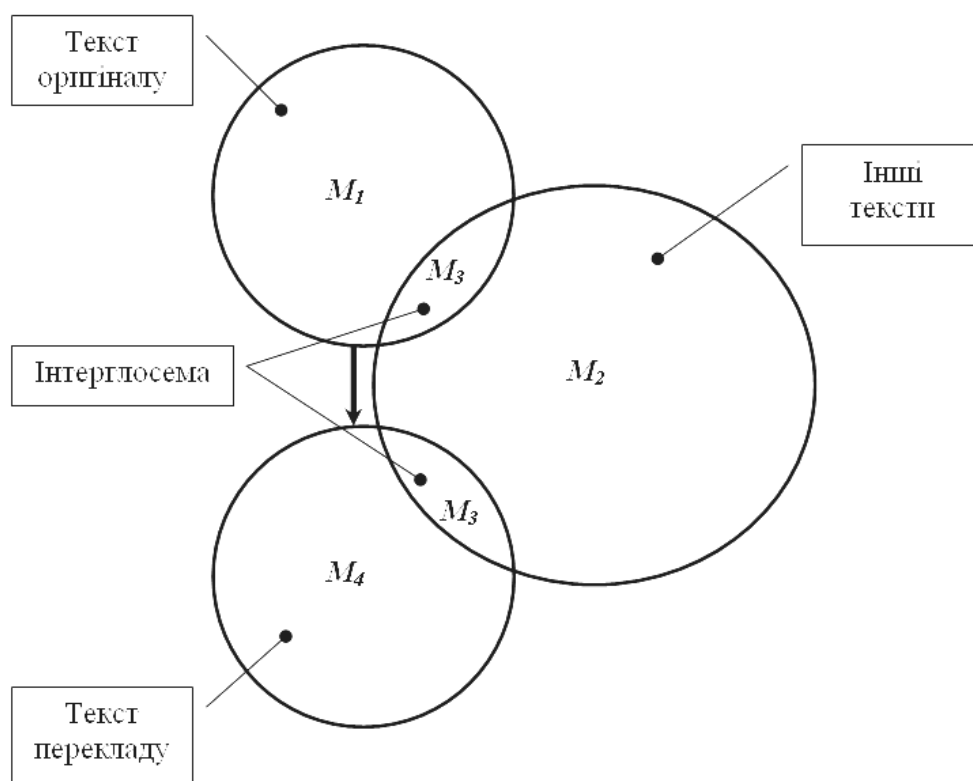
B – період створення перекладу

КМЛ – культурно-маркована лексика

ІМЛ – історично-маркована лексика

ДОДАТОК Е

Способи відтворення інтергloseм у перекладі

M – мова

$M_2 = M_3$

$M_1 \neq M_3$

$M_3 = M_4 \vee M_3 \approx M_4 \vee M_3 \neq M_4$